

**Національна академія наук
України**

**Державна установа «Інститут
регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього
Національної академії наук
України»**

**Румунська академія наук
Інститут аграрної економіки**

**National Academy of Sciences of
Ukraine**

**State Institution “Institute of
Regional Research named after
M.I. Dolishnij of the NAS of
Ukraine”**

**Romanian Academy of Sciences
Institute of Agricultural
Economics**

**СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОГО
ПРИКОРДОННЯ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК**

**RURAL AREAS OF THE UKRAINIAN-ROMANIAN
BORDERLAND: SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT**

Львів – 2015

Lviv – 2015

УДК (332.122:338.43):330.3(477)(498)

Сільські території українсько-румунського прикордоння: соціально-економічний розвиток / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» ; Румунська академія. Інститут аграрної економіки ; [редкол.: В.В. Борщевський, Д.-М. Войцілас]. – Львів, 2015. – 123 с.

Авторський колектив:

ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»:

к.е.н., м.н.с. А.О. Максименко (2.1.1), м.н.с. Я.Я. Калат (Вступ, 1, 4, Висновки), к. держ. упр., с.н.с. І.М. Куліш (2.1.3, 2.1.4), к.е.н., с.н.с. Х.М. Притула (Вступ, 1, 4, Висновки), к.е.н., м.н.с. Ю.О. Цибульська (Вступ, 1, 4, Висновки), к.е.н., м.н.с. Н.А. Цимбаліста (2.1.2, 2.1.4, 2.1.5, 3.1), пров. інж. О.Б. Цісінська (Вступ, 1, 4, Висновки)

Інститут аграрної економіки Румунської академії наук:

д-р., н.с. С. Букур (2.2.5), д-р, доц., с.н.с. Д.М. Войцілас (1, 3.2, Висновки), д-р., н.с. Е. Росу (2.2.4), д-р., с.н.с. М. Русу (1, 2.2.3), д-р., с.н.с. М.-М. Тудор (2.2.1), д-р., с.н.с. В. Флоріан (1), н.с. Л. Чітеа (2.2.2), д-р., н.с. М. Чітеа (2.2.2)

Наукове видання підготовлене за результатами співпраці українських та румунських учених у межах Двостороннього дослідницького проекту: «Регіональна політика ЄС та країн Східного Партнерства – досвід для сільських територій Румунії та України». Дослідження присвячене вивченню актуальних питань соціально-економічного розвитку сільських територій українсько-румунського транскордонного регіону в контексті активізації міжнародного співробітництва в межах єврорегіону «Верхній Прут». Проаналізовано стан, сучасні тенденції та ідентифіковано проблеми розвитку демографічних процесів, соціально-культурної сфери та економічної діяльності на сільських територіях українсько-румунського прикордоння (Чернівецької області України та повітів Румунії Ботошань і Сучава). Особливу увагу приділено вивченню перспектив диверсифікації напрямів економічної діяльності на сільських територіях з врахуванням особливостей їхнього людського, економічного, сільськогосподарського та соціально-культурного потенціалу. Видання містить матрицю SWOT-аналізу українсько-румунського транскордонного регіону, а також коментарі та висновки щодо наявних і перспективних напрямів політики розвитку досліджуваних сільських територій Румунії та України.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів аграрного та управлінського профілів, а також працівників органів державної влади та місцевого самоврядування.

ISBN 978-966-02-7866-0

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (Протокол № 12 від 25.12.2015 р.).

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2015.

ЗМІСТ

Вступ	4
I. Інституційні основи розвитку сільських територій українсько-румунського прикордоння	6
II. Аналіз соціально-економічного розвитку сільських територій українсько-румунського транскордонного регіону	12
2.1. Розвиток сільських територій Чернівецької області	12
2.1.1. Населення та робоча сила	12
2.1.2. Соціально-культурний вимір	15
2.1.3. Сільське господарство	18
2.1.4. Інші види економічної діяльності на сільських територіях	24
2.1.5. Транспортна та технічна інфраструктура	29
2.2. Розвиток сільських територій повітів Ботошань і Сучава	32
2.2.1. Населення та робоча сила	32
2.2.2. Соціально-культурний вимір	35
2.2.3. Сільське господарство	39
2.2.4. Інші види економічної діяльності на сільських територіях	43
2.2.5. Транспортна та технічна інфраструктура	45
III. Можливості і перешкоди розвитку сільських територій українсько-румунського транскордонного регіону	48
3.1. SWOT-аналіз сільських територій Чернівецької області	48
3.2. SWOT-аналіз сільських територій повітів Ботошань і Сучава	51
IV. Пріоритети регіональної політики розвитку сільських територій українсько-румунського транскордонного регіону	54
Висновки	56
Список використаних джерел	60

ВСТУП

Транскордонне співробітництво між Румунією та Україною було започатковане у 1997 р., коли між обома країнами було підписано Договір про відносини добросусідства і співробітництва (від 2 червня 1997 р.). Інституційною основою для розвитку транскордонної співпраці між Україною та Румунією стало створення єврорегіону «Верхній Прут» (22 вересня 2000 р.) формалізоване Угодою між Чернівецькою областю України, Ботошанським і Сучавським повітами Румунії, Бельцьким та Єдинецьким повітами Республіки Молдова, відповідно до положень Договору про добросусідство і співробітництво між Україною та Румунією, Протоколу про тристороннє співробітництво між урядами України, Республіки Молдова та Румунії, підписаного у м. Ізмаїлі 4 липня 1997 р. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2002 року №59 цей єврорегіон розглядався як пілотний для «експериментального відпрацювання в його межах механізмів транскордонного співробітництва як елементів процесу європейської інтеграції і розбудови регіональної політики». В основі формування цього єврорегіону лежала багаторічна традиція міжрегіонального співробітництва адміністративно-територіальних одиниць, які ввійшли до його складу. Адже партнерські відносини Чернівецької області з Сучавським повітом були започатковані ще в середині 60-х років, а з Ботошанським повітом – починаючи з 1992 р., і здійснювалися на основі двосторонніх протоколів про співробітництво. У жовтні 2003 р. до єврорегіону «Верхній Прут» приєдналася Івано-Франківська область України.

Єврорегіон «Верхній Прут» є не тільки формою міжрегіонального, а й частиною міждержавного транскордонного співробітництва. Адже ініціатива його створення належала не стільки самим прикордонним регіонам, скільки центральним органам влади, а питання про організацію цих єврорегіонів стало складовою базового політичного двостороннього міждержавного договору, тристоронніх заяв Президентів України, Республіки Молдова і Румунії та міжурядового тристороннього Протоколу.

Структура єврорегіону «Верхній Прут» відзначається наявністю у його складі екологічного єврорегіону, який є своєрідним ноу-хау у теорії і практиці єврорегіонального співробітництва. Метою його створення стало впровадження сучасних механізмів управління техногенно-екологічною безпекою на всіх стадіях життєвого циклу виробництва та споживання для покращення конкурентоспроможності продукції, успішної приватизації, інвестування та реконструкції з одночасним забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку регіону загалом.

Статут єврорегіону «Верхній Прут» передбачає відмінну від членства форму участі у роботі єврорегіону – партнера єврорегіону, що значно розширює географію потенційних учасників єврорегіонального співробітництва в межах цього єврорегіону. Проте відсутність статусу юридичної особи та функціонуючої асоціації в межах єврорегіону, на зразок Асоціації Карпатського єврорегіону, не дозволяє йому достатньо ефективно використовувати стратегічні можливості територій, які є його учасниками.

Головними напрямками, що визначені в статті 4 Угоди про утворення єврорегіону «Верхній Прут», є: розвиток і гармонізація торговельних і економічних відносин; розробка проектів транскордонного співробітництва; розвиток і впровадження передових технологій; екологічна безпека, попередження забруднень басейнів Дунаю, Прута, Сірету, Дністра і Чорного моря, попередження та ліквідація наслідків промислових аварій і стихійних лих, збільшення кількості екологічно чистих виробництв; розвиток транспортно-комунікаційної

інфраструктури на рівнях транс'європейських коридорів і місцевих сполучень; розвиток енергетичної інфраструктури на рівнях взаємодії державних мереж та локалізованих джерел енергії; удосконалення водокористування та водоканалізаційних систем; лісокористування та розвиток лісової і деревообробної промисловості, агропромислового комплексу і легкої промисловості; розвиток транскордонної торгівлі на місцевому рівні та збільшення транзитної торгівельної діяльності; розвиток сучасних видів транскордонного туризму; охорони здоров'я населення і рекреаційної діяльності в євро регіоні; спільної розбудови системи освіти, наукового і культурного співробітництва в євро регіоні.

Крім того, Румунія стала однією з країн-членів ЄС, з якими Україна підписала угоду «Про малий прикордонний рух» (вступила в дію 14.05.2015 р.). Цей документ створив умови для спрощеного порядку перетину кордону мешканцями прикордонних областей України і Румунії, які проживають у межах 30-кілометрової зони від спільного державного кордону. Мешканці прикордонної зони отримуватимуть безкоштовні дозволи на спрощений перетин кордону з правом перебувати в прикордонній зоні іншої держави до 90 днів кожного разу з дати перетину кордону. Дія угоди охоплює 662 українські населені пункти Закарпатської, Івано-Франківської, Одеської та Чернівецької областей [29].

25 серпня 2015 р. між Асоціацією міжгромадського розвитку «Зона Метрополітане Ботошань» та органами місцевого самоврядування Новоселицького, Глибоцького та Герцаївського районів Чернівецької області підписана Угода про співробітництво, яка передбачає створення умов для співпраці між прикордонними регіонами у напрямі розширення економічних, культурних, мистецьких, міжособистісних зв'язків, реалізації проектів у галузі спорту, туризму, збереження традицій та духовності.

Метою даного дослідження євро регіону «Верхній Прут» є здійснення аналізу розвитку сільських територій Румунії (повітів Ботошань і Сучава) та України як таких, що потенційно можуть зробити суттєвий внесок у розбудову Європи. Аналіз зосереджений довкола євро регіональних можливостей, враховуючи, що євро регіоналізм є одним з найефективніших механізмів євро інтеграції. Українські і румунські вчені спробували визначити спільні і специфічні особливості людського, економічного та соціально-культурного капіталу сільських територій досліджуваного транс кордонного регіону, включаючи аналіз неаграрного сектору сільської економіки та природного потенціалу цих територій.

I. ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ

Зважаючи на довжину спільного державного кордону між суміжними прикордонними територіями Чернівецької області (Україна) та Ботошанського та Сучавського повітів (Румунія), який складає 226,4 км, найбільший вплив транскордонне співробітництво у межах євро регіону «Верхній Прут» здійснює на сільські території саме цих регіонів двох країн.

Для поглиблення торговельно-економічного співробітництва (створення нових спільних підприємств, налагодження комерційних та інвестиційних пропозицій) Рада євро регіону «Верхній Прут» планує змінити вектор співпраці з учасниками євро регіону: з екологічно-культурницького на суто економічний та вивести відносини членів цієї організації на рівень прямих контактів підприємств, вбачаючи саме у цьому перспективу співпраці у межах євро регіону.

На сьогодні основними напрямками розвитку євро регіону є: опрацювання можливостей спільно з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та залученням представників бізнесових і громадських інституцій щодо формування на основі євро регіону Європейських угруповань територіальної співпраці (EGTC); спільний відбір та лобювання ключових транскордонних проєктів, які відповідають пріоритетним сферам Стратегії ЄС для Дунайського регіону (EUSDR), з урахуванням напрацювань української та румунської сторін за Рамковою конвенцією із захисту та сталого розвитку Карпат; реалізація проєктів щодо вирішення проблемних питань у верхніх частинах басейнів річок Прут і Сірет тощо.

Окремим аспектом розвитку українсько-румунського транскордонного співробітництва в контексті функціонування євро регіону «Верхній Прут» є налагодження механізмів ефективної підтримки економіки прикордонних сільських територій.

На жаль, в Україні до цього часу не існує чіткого та єдино прийнятого визначення категорії «сільська територія», а також місця і ролі цих територій в економічній політиці держави. Проте цей термін часто зустрічається у нормативно-правових документах, присвячених регулюванню проблем розвитку села, територіальних господарських комплексів, функціонуванню аграрного сектору.

Основними документами, у яких дано визначення сільської території, є проєкти законів України «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості» (від 07.04.2005 р.) та «Про сільське господарство» (від 10.08.2011 р.). У першому з них зазначається, що «сільська територія – це територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15-50%. При цьому сільська територія поділяється на: чітко виражену сільську місцевість – частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 50%; сільську місцевість – частка сільського населення складає 15-50% чисельності усіх жителів». У другому документі сільська територія ідентифікується як «сукупність сільських населених пунктів і прилеглих до них сільськогосподарських угідь (земель), історично сформована в законодавчо визначених межах, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (села, сільські поселення, сільські ради) та територіально-функціональну (сільськогосподарське виробництво, переробка продукції, її зберігання і реалізація) приналежність щодо створення належних умов праці і проживання населення та забезпечення продовольчої безпеки країни».

У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» (від 8 вересня 2005 р., № 2850-IV) дано визначення сільського району як такого, у якому частка зайнятих у сільському господарстві перевищує частку зайнятих у промисловості.

У 2010 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Концепцію загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 р.» (від 3 лютого 2010 р., №121-р). У Концепції відсутнє чітке визначення категорії «сільська територія», однак за змістом поставлених у ній проблем можна визначити, які структурні елементи є складовими цього поняття. Це – сільське господарство та переробка сільськогосподарської продукції, соціальна сфера села (демографія, безробіття, мотивація до праці, трудова міграція, бідність, соціальна інфраструктура), екологія села тощо.

Загалом більшість нормативно-правових документів, присвячених досліджуваній проблематиці, використовує територіальний і галузевий підхід до дослідження розвитку сільських територій. У них насамперед домінує або територіальна прив'язка за низкою ознак, або галузева, згідно з якою проблеми розвитку сільських територій нерозривно пов'язані з функціонуванням агропромислового комплексу.

Сільська територія здебільшого розглядається як територія, розміщена поза межами міських поселень. Залежно від місця розташування, віддаленості від обласних чи районних центрів, набору ресурсів території існують різні види сільських територій з різними потребами. Це вимагає розробки особливих заходів для кожної конкретної території, які базуватимуться на системних оцінках рівня її розвитку та інвестиційної привабливості.

Особливістю розвитку сільських територій Чернівецької області є їх наближеність до державного кордону, що зумовлює орієнтованість їхньої виробничо-господарської діяльності на експорт та імпорт товарів у режимі прикордонної торгівлі. Слід зазначити, що в нинішніх умовах у цій торгівлі домінує переважно імпортна складова. До того ж значна частина трудових ресурсів прикордонних регіонів «вимивається» у сфери трудової міграції та човникової торгівлі. Станом на 2013 р. ВРП на особу у Чернівецькій області був у 2,7 разу меншим порівняно з його значенням у Сучавському та Ботошанському повітах (жудецях) (Румунія). Значними є відмінності і за такими показниками, як величина середньомісячної заробітної плати – у 1,7 разу менша, величина середньомісячної пенсії – у 1,6 разу менша, а рівень безробіття – є практично у 2 рази більшим порівняно з прикордонними територіями Румунії. Низькоефективне сільськогосподарське виробництво та недостатній розвиток інших видів економічної діяльності на прикордонних сільських територіях зумовлюють необхідність активізації регіональної політики, спрямованої на використання наявного трудового потенціалу відповідних територій.

З огляду на прикордонність сільських територій Чернівецької області, вагомим чинником активізації їх розвитку є транскордонне співробітництво. Розвиток транскордонного співробітництва спрямований передусім на забезпечення високої якості життя мешканців прикордонних територій, інфраструктурне забезпечення відповідних територій, вирішення спільних проблем суміжних територій тощо. Інструментами такого співробітництва можуть виступати нові форми транскордонної співпраці, зокрема єврорегіони, досвід формування та функціонування яких має як Румунія, так і Україна.

Напрями впливу єврорегіонального співробітництва на розвиток сільських територій у межах єврорегіону «Верхній Прут» наведено на рис. 1.

Рис. 1. Напрями впливу єврорегіонального співробітництва на розвиток сільських територій в межах єврорегіону «Верхній Прут»

Важливого значення з погляду ефективності виконання єврорегіональним співробітництвом своїх завдань у контексті розвитку прикордонних сільських територій України та Румунії сьогодні набуває фінансове забезпечення транскордонних проектів. Адже

розвиток українсько-румунського транскордонного співробітництва сприяє залученню фінансових ресурсів зі структурних фондів ЄС на вирішення проблем сільських територій територій. Проте таке фінансування є цільовим і передбачає залучення власних ресурсів у розмірі 10-20%. Тому фінансове забезпечення транскордонного співробітництва варто розглядати як механізм, який при залученні порівняно невеликої частки власних коштів дає можливість залучити зовнішні фінансові ресурси і отримати значний соціально-економічний ефект в прикордонному регіоні. Так, наявність більшого обсягу власних фінансових ресурсів дозволяє реалізовувати більше власних і спільних цілей, завдань і проектів.

Реформа адміністративно-територіального устрою України, у межах якої з наступного року надходження до місцевих бюджетів за попередніми розрахунками мають зрости на 22,4 млрд грн, розширять можливості на місцях більш активно долучатись до реалізації транскордонних проектів. Однак формування фінансової спроможності громад у контексті активізації транскордонного співробітництва має доповнюватись також і реалізацією ефективних інформаційної та кадрової політик у цій сфері.

Вагома частка фінансових ресурсів залучається в межах Програм Транскордонного Співробітництва Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства (ПТС ЄІСП). Чернівецька область у програмному періоді 2007-2013 рр. була залучена до реалізації проектів транскордонного співробітництва в межах двох ПТС ЄІСП: «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» і «Румунія – Україна – Молдова».

У межах ПТС ЄІСП «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» (2007-2013 рр.) Чернівецька область долучилась до реалізації одного проекту як партнер («Люди для людей – ефективне співробітництво, засноване на любові до фольклору») разом з Фондом розвитку транскордонного співробітництва та спеціальних економічних зон (м. Ужгород) та Муніципалітетом Раславіце (Словацька Республіка), який став лідером.

У межах попередньої програми ЄС «Україна–Румунія–Молдова» (2007-2013 рр.) Чернівецькій області вдалось виграти два з трьох масштабних проектів на загальну суму 7,4 млн євро. Вони стосувалися будівництва пунктів пропуску на українсько-румунському кордоні та створення системи оповіщення про можливі паводки та річках Прут і Сірет. У межах цієї програми область долучилась до реалізації 51 проекту, у тому числі як лідер – до 16 проектів (див. рис. 2-3).

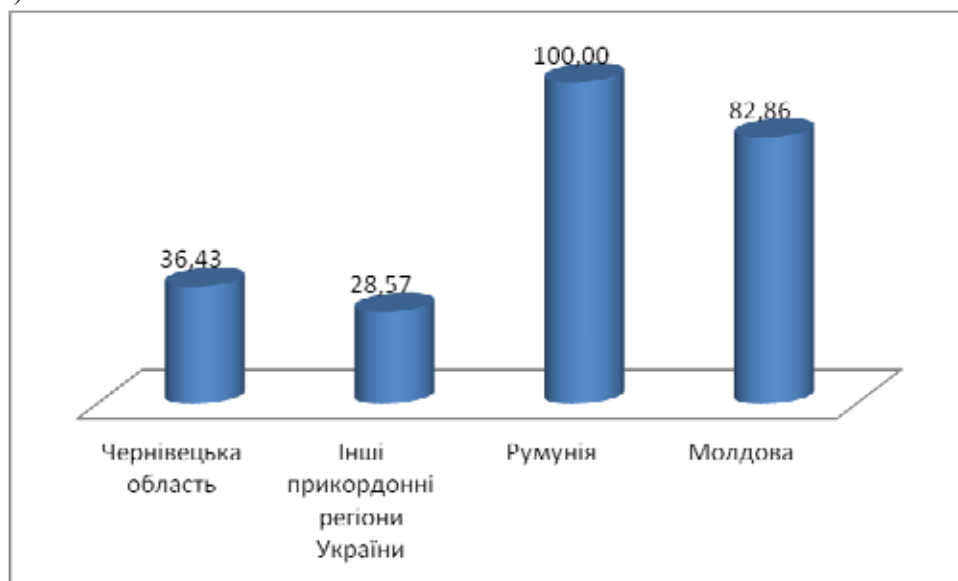

Рис. 2. Частка проектів, реалізованих країнами-учасниками ПТС ЄІСП «Україна–Румунія–Молдова» 2007-2013 рр. в якості лідерів та партнерів

Джерело: складено за [33].

Рис. 3. Частка проектів, реалізованих країнами-учасниками ПТС ЄІСП «Україна - Румунія - Молдова» 2007-2013 рр. в якості лідерів
Джерело: складено за [33].

25,49% всіх проектів, реалізованих Чернівецькою областю у межах ПТС ЄІСП «Україна - Румунія - Молдова» 2007-2013 рр., були спрямовані на збереження культурної спадщини та розвиток мистецтва. Також значна частка проектів була зорієнтована на розвиток туризму – 11,76%; зміцнення інституційної співпраці і співпраці мереж – 7,84%; забезпечення охорони здоров'я та соціальних послуг – 6%; нейтралізацію відходів і забруднення навколишнього середовища – 6%; розвиток сільського і лісового господарства, рибальства – 6%; освіти та навчання – 6%; інфраструктури – 6% і міських поселень – 6%; а решта майже 20% транскордонних проектів були розподілені на інші напрями: поширення інноваційної обізнаності; ґрунт і якість повітря; соціальна інтеграція та рівні можливості; кластеризація і економічне співробітництво; управління водними ресурсами; водні шляхи, озера і річки; управління природними і техногенними загрозами, управління ризиками; транспорт і мобільність; малий і середній бізнес та підприємництво; безпека.

Румунська частина євро регіону "Верхній Прут" (Euroregion Prutul de Sus: Romanian part; надалі – EPS-RO) складається з двох повітів (жудець), а саме Сучава і Ботошань. Річка Прут є природним кордоном, на 39,4 км простягається вздовж румунсько-українського кордону і кордону між Румунією та Республікою Молдова на 681,3 км. Повіт Сучава розташований у північно-східній частині Румунії, межує з Україною на півночі і повітом Ботошань на сході, повітом Ясси на південному сході, повітами Харгіта і Неамт на півдні, графством Муреш на південному заході і повітами Марамуреш та Бистриця-Несеуд на заході. Площа повіту становить 8553,5 км², що становить 3,6% від загальної площі країни, будучи другим за величиною повітом Румунії. Повіт Ботошань розташований у північно-східній частині Румунії (це найпівнічніший район Румунії), межує з Україною на півночі і Республікою Молдова на сході; він межує з двома повітами: Сучава на заході і Ясси на півдні. Площа повіту складає 4986 км², що становить 2,1% території Румунії.

З територіально-адміністративної точки зору EPS-RO належить до Північно-Східного регіону розвитку (NUTS 2) і включають в себе, як зазначено вище, два повіти (NUTS 3): Ботошань і Сучава. Відповідно до методології, що застосовується в ЄС¹, обидва повіти

¹ Типологія, що застосовується в ЄС являє собою географічну типологію, яка класифікує територіальні одиниці NUTS-3 на три групи: переважно міські території, відносно сільські і переважно сільські території. Тип регіону залежить від частки сільського населення у ньому. Відповідно до цього критерію, у переважно міських регіонах

належать до переважно сільських територій. Це визначення сільської місцевості не було остаточно прийняте в Румунії, однак її затвердження є в процесі розгляду.

Відповідно до румунського законодавства², сільською вважається територія, яка перебуває під управлінням територіальної спільноти, тоді як міська територія управляється містами. Таким чином, EPS-RO складається із 169 територіальних спільнот, які формують сільські території (NUTS-5), на яких, своєю чергою, розташовані 712 сільських населених пункти (табл. 1). Це визначення сільських територій застосовувалося у програмних документах Румунії.

Таблиця 1

Адміністративно-територіальний устрій ESP-RO (2014)

Адміністративно-територіальна одиниця	Типологія	Ботошань	Сучава	EPS-RO
Муніципалітети	Міські території	2	5	7
Міста		5	11	16
Територіальні спільноти	Сільські території	71	98	169
Села		333	379	712

Джерело: NIS, 2015, TEMPO Online Database

Основним недоліком цього механізму визначення сільської місцевості є те, що він виключає невеликі міста. Для того, щоб виправити цей недолік, Міністерство сільського господарства, лісового господарства та розвитку сільських територій (MAFRD) видало Декрет 143/2005, який визначає, що сільська місцевість складається з землі під адмініструванням спільнот, а також приміських територій (міст), якщо на цих територіях здійснюються такі види економічної діяльності: а) виробництво сільськогосподарських культур, розведення тварин, лісництво та рибальство; б) промислова переробка сільськогосподарської, лісової та рибної продукції, а також народні ремесла; в) туристичні послуги та відпочинок (курорти).

На наступний програмний період 2014-2020 рр. Чернівецька область разом з прикордонними регіонами Румунії може брати участь у двох програмах [15]:

➤ Програма транскордонного співробітництва Європейського Інструменту Співробітництва «Румунія-Україна», де напрямами співпраці визначено: 1) сприяння економічному та соціальному розвитку в регіонах по обидві сторони спільних кордонів, 2) рішення загальних проблем в галузі навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки, і 3) сприяння поліпшенню умов для забезпечення мобільності людей, товарів і капіталу;

➤ Стратегія ЄС для Дунайського регіону (EUSDR):

- Фонд проектів Дунайського регіону СТАР, стратегічними цілями, якого є: поліпшення умов життя місцевих громад у прикордонних регіонах в межах спільних проектів, що підтримують економічний і соціальний розвиток; вирішення загальних проблем у сфері охорони навколишнього середовища; створення робочих місць; охорона здоров'я та інші галузі, що мають транскордонний вимір; культура, освіта та спорт.
- Програма транснаціональної співпраці «Дунай», яка перебуває на стадії розробки, спрямована на вирішення проблем, які переважають над національними кордонами, а саме активізацію транснаціональної співпраці щодо вдосконалення політики і інституційної співпраці в межах території Дунайського регіону.

проживає менше 20% сільського населення, у відносно сільських – від 20% до 50% сільського населення, а у переважно сільських – більше 50% сільського населення.

² Закон № 2/1968 про адміністративний устрій національної території

II. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ

2.1. Розвиток сільських територій Чернівецької області

2.1.1. Населення та робоча сила

Як і в інших областях західного регіону України, у Чернівецькій області сільське населення переважає над міським і характеризується постійним скороченням. У 2014 р. частка сільського населення становила 57,7% від загального населення області. Понад 90% населення районів становили сільські мешканці у Герцаївському (93,6%) та Новоселицькому (90,4%) районах. 80-90% сільських мешканців у Глибоцькому (87,4%), Кельменецькому (82,6%), Кіцманському (80,2%), Путильському (87,4%) та Хотинському (85,1%) районах.

Варто зазначити, що Чернівецька область належить до областей України, у яких скорочення сільського населення є незначним. Загалом з часу останнього перепису населення в Україні (2001 р.) до 2014 р. сільське населення Чернівецької області скоротилося на 5,3%. У розрізі районів ситуація дуже різниться. Є райони, у яких скорочення сільського населення перевищує – 10,0% за 2001-2014 рр. Прикордонні до Румунії сільські території характеризуються приростом сільського населення (рис. 4).

Рис. 4. Природний приріст сільського населення, 2001-2014 рр., %

Джерело: складено автором за інформацією Головного управління статистики у Чернівецькій області

Вікова структура сільського населення станом на 1 січня 2015 р. виглядала так: 18,3% – особи у віці до 14 років, 66,8% – у віці від 15 до 64 років, 65 років і більше – 14,9%. У більшості районів області частка сільського населення у віці до 14 років є більшою за частку населення віком понад 65 років. У трьох районах області спостерігаємо значну частку населення у віці молодшому за працездатний – понад 20%. Найменша частка населення у віці до 14 років зафіксована у Кельменецькому районі (13,7%), там, відповідно, спостерігаємо і

найбільшу частку населення віком понад 65 років (19,7%). Частка працездатного сільського населення області коливається в межах від 64,6% до 69,4% (рис. 5).

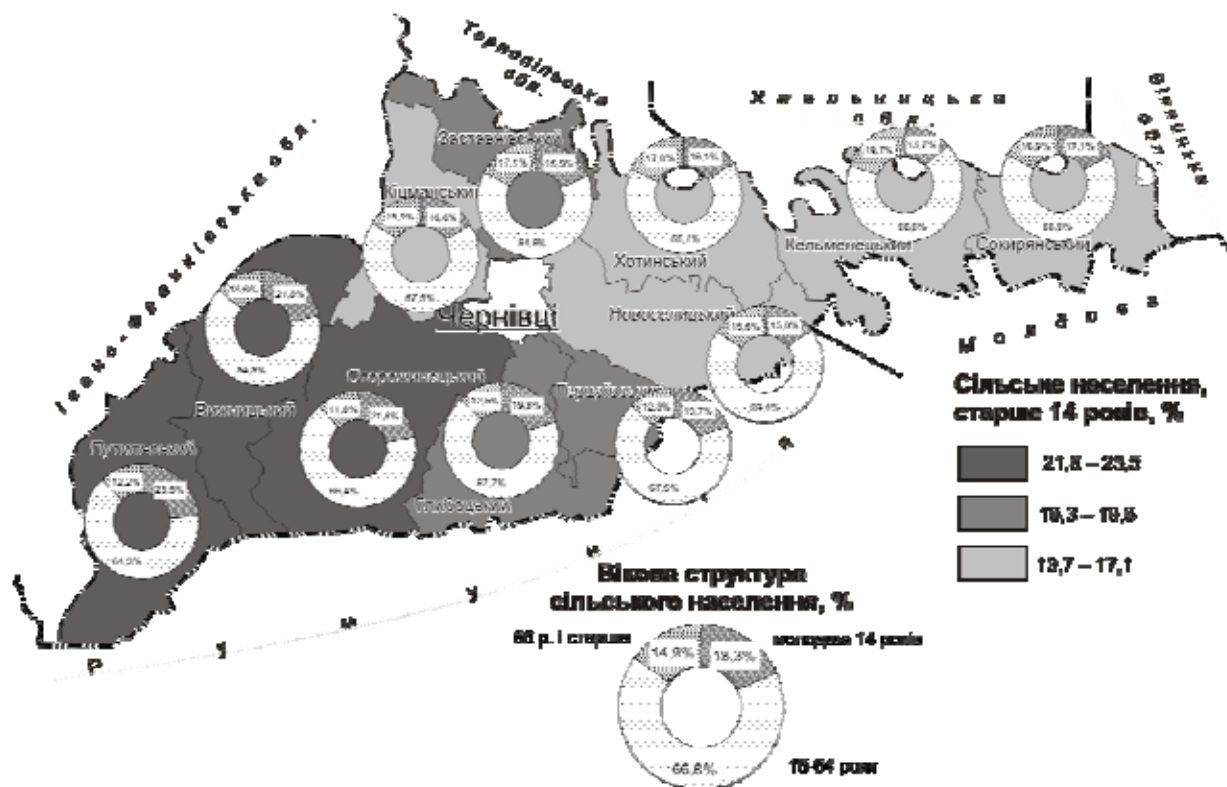

Рис. 5. Вікова структура сільського населення у 2015р., %

Джерело: складено автором за [12]

Природний приріст у сільській місцевості за останні роки залишається від'ємним (табл. 2), проте спостерігається покращення цього показника. Загальний коефіцієнт природного приросту (скорочення) на 1000 наявного населення у 2007 р. становив -3,2, а у 2014 р. вже дорівнював -0,2. Щодо загального коефіцієнта народжуваності (на 1000 осіб наявного населення), то його значення характеризується поступовим збільшенням (2007 р. – 11,9, 2014 р. – 14,2). Загальний коефіцієнт смертності (на 1000 осіб наявного населення) у сільській місцевості протягом 2010-2014 рр. залишався стабільним і коливався в межах від 14,7 у 2009 р. до 14,4 у 2014 р.

Таблиця 2

Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту (скорочення) населення у сільській місцевості Чернівецької області (на 1000 осіб), 2007-2014 рр.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Загальний коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення	-3,2	-1,8	-1,3	-1,5	-0,4	-0,2	-0,5	-0,2
Загальний коефіцієнт народжуваності	11,9	14,9	13,1	13,2	13,6	14	13,8	14,2
Загальний коефіцієнт смертності	15,1	14,9	14,4	14,7	14,0	14,2	14,3	14,4

Відтік населення з сільської місцевості (внутрішньорегіональна, міжрегіональна та міждержавна міграції) в останні роки дещо призупинився. У 2014 р. скорочення населення

сільської місцевості по області загалом становила -504 особи. Такі райони як Герцаївський, Глибоцький, Кіцманський, Сторожинецький і Хотинський характеризувалися переважанням прибулих у сільську місцевість над вибулими.

На кінець 2013 р. рівень зайнятості був вищим у населення в сільській місцевості (68,3%), ніж у міських поселеннях (46,5%).

У 2013 р. більшість зайнятого сільського населення складало населення у працездатному віці (83,0%), лише 17,0% зайнятих – у віці старшому за працездатний. У сільській місцевості за рівнем освіти серед зайнятого населення у віці 15-70 років переважали особи з повною загальною середньою (66,6%).

Таблиця 3

Економічна активність сільського населення у віці 15-70 років

	рік				
	2000	2005	2011	2012	2013
Економічно активне населення, тис. осіб	175,1	245,1	292,5	281,2	274,6
<i>у тому числі:</i>					
<i>зайняті</i>	151,0	229,7	267,2	258,6	254,0
<i>безробітні</i>	24,1	15,4	25,3	22,6	20,6
Економічно неактивне населення, тис. осіб	205,6	134,0	81,6	92,4	97,4
Рівень зайнятості, %	39,7	60,6	71,4	69,2	68,3
Рівень безробіття, %	13,8	6,3	8,6	8,0	7,5

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., більшість мешканців сільської місцевості були зайняті у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві (64,3%), 6,3% – у сфері освіти, 4,7% – у будівництві, 4,1% – у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги.

65,6% усіх безробітних у Чернівецькій області склали мешканці сільської місцевості (20,6 тис. осіб). За тривалістю безробіття сільського населення у віці 15-70 років на початку 2014 р. 48,8% безробітних, які раніше мали роботу, були безробітними до 3 місяців, 23,6% – від 12 місяців і більше. У 2012 р. частка тих, які були безробітними понад рік, становила 8,7%. Найбільші частки серед безробітних у сільській місцевості припадали на вікові групи 40-49 років (27,7%) та 15-24 роки (26,2%). Найменше безробітних зафіксовано у віковій групі 25-29 років (3,4%).

Серед економічно неактивного населення сільської місцевості найбільшу частку становили пенсіонери (36,1%), учні та студенти (35,1%), ті, які виконують домашні (сімейні) обов'язки (25,6%).

Отже, демографічна ситуація та зайнятість на сільських територіях Чернівецької області мають такі основні тенденції:

- зменшення кількості сільського населення;
- природне скорочення населення є нижчим від середнього значення по Україні загалом;
- у віковій структурі сільського населення частка осіб віком до 14 років переважає над часткою осіб у віці понад 65 років, що свідчить про сприятливу ситуацію та поступове збільшення населення працездатного віку;
- рівень зайнятості був вищим у населення в сільській місцевості, ніж у міських поселеннях. За віковими групами найвищий рівень зайнятості був серед осіб віком 50-59 років (83,6%) та 25-29 років (81,0%), а найнижчий – у молоді віком 15-24 років (32,6%);

- показник рівня безробіття у сільській місцевості Чернівецької області був вищим від аналогічного показника по сільській місцевості України загалом.

2.1.2. Соціально-культурний вимір

Однією з основних проблем розвитку сільських населених пунктів Карпатського регіону, і сільських територій Чернівецької області зокрема, є недосконала соціальна інфраструктура. Соціальна сфера села складається з набору елементів: житлових приміщень, об'єктів соціально культурного призначення, закладів охорони здоров'я, освіти, торгівлі, сфери послуг, зв'язку, мережі пасажирського транспорту тощо.

Вагоме місце у розвитку соціальної сфери сільських територій посідає освіта, зокрема рівень забезпечення сільської місцевості дошкільними навчальними закладами. Відповідно до встановлених норм в Україні, дошкільні заклади необхідно розміщувати у кожному сільському населеному пункті, де є 12 і більше дітей дошкільного віку [36]. У Чернівецькій області дошкільні навчальні заклади відсутні у 122 сільських населених пунктах, у 82 з них кількість дітей дошкільного віку перевищує 20 [20].

Станом на 2013 р. загалом по Україні охоплення дітей відповідного віку дошкільними навчальними закладами у сільській місцевості перебувало на рівні 42%. Значення цього показника для Чернівецької області є кращим за середнє по Україні на 4% (до 46%). Кількість дошкільних навчальних закладів на сільських територіях області зросла протягом 2000-2013 рр. із 160 до 282, однак заклади є переповненими (перевантаженими): 128 дітей дошкільного віку на 100 місць [24].

Протягом останніх 11 років кількість середніх загальноосвітніх шкіл та учнів у них скорочується. Зараз у регіоні працюють 436 середніх шкіл, де навчається 97,2 тис. учнів [5]. Це на 21 заклад і на 29,3 тис. дітей менше, ніж на початок 2004/05 навчального року. Станом на початок 2014 р. шкіл не було у 98 сільських населених пунктах (що на 10,1% більше, ніж у 2005 р.), включаючи 38 сіл з кількістю дітей шкільного віку понад 50 [20]. У 2014 р. працювало 326 сільських шкіл, у тому числі 34 початкових школи (I ступеня), 110 шкіл базової середньої освіти (II ступеня), 177 середніх загальноосвітніх шкіл (III ступеня) і 5 загальноосвітніх навчальних закладів нового типу (ліцеїв, гімназій).

Оцінку рівня розвитку сфери охорони здоров'я можна здійснити через аналіз забезпеченості мешканців районів лікарняними ліжками (згідно з нормативами 5-8 ліжок на 1000 осіб) та забезпеченості амбулаторно-клінічною допомогою (згідно з нормативами 24 відвідувань у зміну на 1000 осіб) [36].

Використання такого показника для аналізу обумовлене, по-перше, тим, що у селах функціонують фельдшерсько-акушерські/фельдшерські пункти (далі – ФАП/ФП), що забезпечують надання долікарської медичної допомоги населенню відповідного населеного пункту та є низинним структурним підрозділом центру первинної медичної допомоги населенню. По-друге, відповідно до Положення про фельдшерсько-акушерський/фельдшерський пункт – ФАП/ФП створюється у населеному пункті з населенням 300 осіб і більше, де не має інших надавачів безоплатної первинної медичної допомоги. А також у зв'язку з обмеженим фінансуванням сфери охорони здоров'я, відбувається постійне скорочення кількості ФАПів, тобто їх закриття.

Забезпеченість населення лікарняними ліжками у кушовому (місцевому) центрі має становити 5-8 ліжок на 1000 осіб (I_{LR}) [36].

$$I_{LR_min} = \frac{R_i}{N_{min}}, \quad (1)$$

$$I_{LR_max} = \frac{R_i}{N_{max}}, \quad (2)$$

де: R_i – кількість лікарняних ліжок i -го району у розрахунку на 1000 осіб

N_{min} – мінімальне значення нормативу забезпеченості лікарняними ліжками на 1000 осіб.

N_{max} – максимальне значення нормативу забезпеченості лікарняними ліжками на 1000 осіб.

Забезпеченість населення лікарняними ліжками відповідає нормі, якщо значення показника I_{LR} передуває в діапазоні:

$$\begin{cases} I_{LR_min} \geq 1 \\ I_{LR_max} \leq 1 \end{cases} \quad (3)$$

Як показано в табл. 4, середнє по області значення показника забезпеченості населення лікарняними ліжками перебуває в межах норми. Однак деталізація даних по районах вказує на недостатність забезпечення населення медичною допомогою. Найбільший брак лікарняних ліжок відчувається у Герцаївському (24%), Глибоцькому (22,6%) та Сторожинецькому (21,2%) районах. Доступність амбулаторно-поліклінічних закладів на 1000 осіб також є нижчою за норму.

Таблиця 4

**Забезпеченість населення лікарняними ліжками на 1000 осіб
у Чернівецькій області у 2013 р.**

Район	Наявність лікарняних ліжок на 10 000 осіб	Показник		Оцінка перевищення/недостатності порівняно з максимальним/мінімальним значенням нормативу, %
		I_{LR_min}	I_{LR_max}	
Вижницький	43,1	0,86	0,54	-13,8
Герцаївський	38	0,76	0,48	-24,0
Глибоцький	38,7	0,77	0,48	-22,6
Заставнівський	40,7	0,81	0,51	-18,6
Кельменецький	40,5	0,81	0,51	-19,0
Кіцманський	42,7	0,85	0,53	-14,6
Новоселицький	42,8	0,86	0,54	-14,4
Путильський	45,9	0,92	0,57	-8,2
Сокирянський	50,1	1,00	0,63	–
Сторожинецький	39,4	0,79	0,49	-21,2
Хотинський	41,7	0,83	0,52	-16,6
Чернівецька область	79,9	1,60	1,00	–

Джерело: розраховано автором на основі [24]

Торговельно-побутову сферу сільських територій можна оцінити через індекси зміни обсягу роздрібного товарообороту підприємств та темпи приросту кількості об'єктів роздрібної торгівлі (табл. 5). Врахування обсягу торгівлі як чинника розвитку соціальної інфраструктури

обумовлене тим, що через систему торгівлі має бути задоволена потреба сільських мешканців передусім у продуктах харчування та інших продовольчих товарах у межах місця свого проживання [36].

Таблиця 5

**Показники діяльності підприємств роздрібної торгівлі сільських територій
Чернівецької області у 2005-2013 рр.**

Показники	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість об'єктів роздрібної торгівлі, од. включаючи:	449	352	338	324	307	250
магазини	406	287	269	252	234	178
Напівстаціонарні об'єкти (аптечні пункти, кіоски, автозаправні станції)	43	65	69	72	73	72
Кількість ресторанів, од.	159	131	180	178	175	155
Торговельна площа магазинів, тис. м. кв.	23,5	15,7	14,8	14,1	12,6	9,6
Роздрібний товарообіг підприємств, млн грн:	203,3	686,0	812,9	1023,9	1007,3	1009,7
Роздрібна торгівля	191,5	664,5	789,7	995,5	979,2	980,0
Ресторанне господарство	11,8	21,5	23,2	28,4	28,1	29,7

Джерело: складено автором за [24]

Протягом 2005-2013 рр. кількість магазинів значно скоротилася, натомість збільшилася кількість напівстаціонарних об'єктів торгівлі. Однак загальна кількість об'єктів роздрібної торгівлі в сільських населених пунктах зменшилася на 44,3%.

Частка сільських домогосподарств з рівнем середньодушових загальних доходів нижче прожиткового мінімуму у Чернівецькій області протягом 2011-2013 рр. сягала 21,8-22,5%. Це значно більше за значення цього показника для міських населених пунктів (10,4-11,7%) і на 2,1% вище ніж для сільських територій України загалом (19,7%) [24].

Попри те, що рівень сукупних доходів сільських домогосподарств у Чернівецькій області у 2013 р. є дещо вищим, ніж в середньому по Україні, більша частина цих доходів усе ж витрачається ними на поточне споживання. Індекс співвідношення доходів і витрат сільських домогосподарств області до середнього по Україні становив 83,1%. У чому причина такої ситуації – питання відкрите. Як варіанти гіпотез можна припустити або вищий рівень запитів сільського населення Чернівецької області, або порівняно вищу вартість споживчих товарів в області, або ж наявність статистично необлікованих доходів від інших видів економічної діяльності, у тому числі пов'язаних з прикордонним розташуванням області.

Позитивним у галузі культури області є збереження, відродження, розвиток і популяризація народних традицій та обрядів, масовість у проведенні різноманітних фольклорних і професійних фестивалівних заходів.

Стан розвитку народного мистецтва у Чернівецькій області протягом останніх 10-ти років характеризується збільшенням кількості народних майстрів, які зберігають та продовжують саме традиційні види прадавніх ремесел, характерні для північної частини Буковини та північної частини Бессарабії [26]. Серед основних видів народного мистецтва: художня вишивка, ткацтво, писанкарство, художнє різьблення, гончарство, бондарство з художнім випалюванням, художня обробка металу та шкіри, лозоплетіння, живопис, бісероплетіння.

Особливістю національного складу населення Чернівецької області є його багатонаціональність. За підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року на теренах області проживають представники близько 80 національностей. Найчисельнішими є: українці, румуни, молдовани, росіяни, євреї, поляки та німці.

2.1.3. Сільське господарство

Загальна кількість земель Чернівецької області становить близько 1% земель країни, більше половини з них сільськогосподарського призначення, на загальнодержавному рівні – це 1%. Відповідно і частка сільськогосподарської продукції є доволі малою, близько 2%, у валовому регіональному продукті близько 30%. Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу є на середньому рівні по Україні, основна частина продукції виробляється індивідуальними виробниками.

Зміни обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур за період 1990-2014 рр. у Чернівецькій області відбулись внаслідок переходу на ринкові відносини (рис. 6).

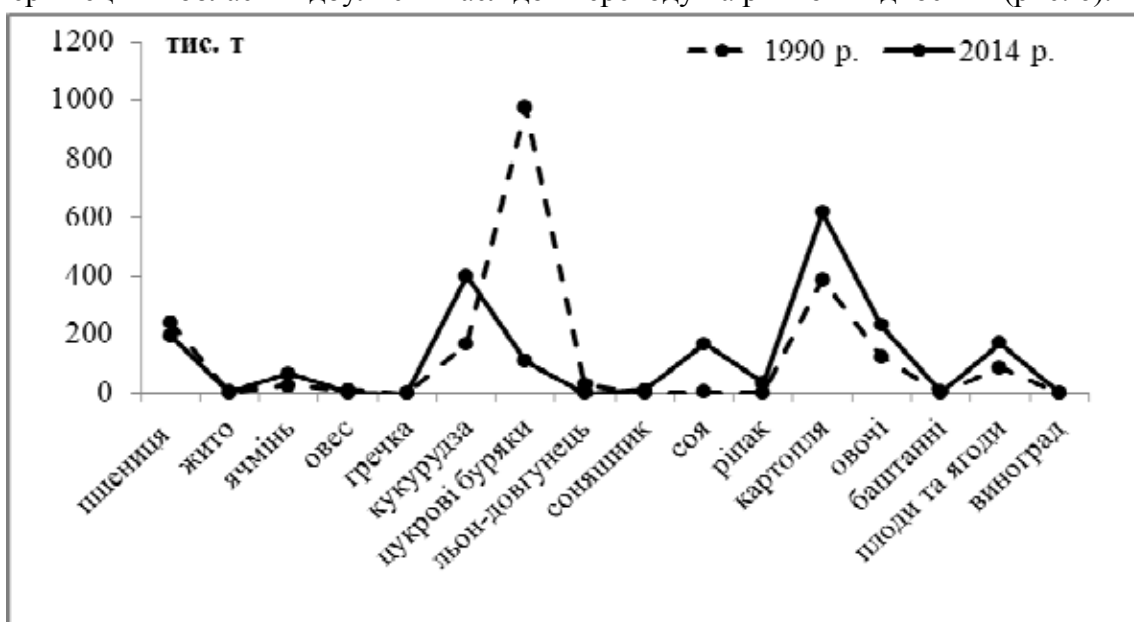

Рис. 6. Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур у Чернівецькій області у 1990-2014 рр.

Джерело: власна розробка автора за [30]

Наприклад, відбулось скорочення виробництва цукрових буряків фабричних, що обумовлене їх врожайністю, яка є нижчою від середньої по Україні, при тому, що врожайність інших сільськогосподарських культур відповідає середній по країні, а за окремими позиціями навіть є вищою (рис. 7). З другого боку, перед виробниками стояв вибір більш прибуткового напрямку, тому, попри досить велике виробництво проса у попередній період, починаючи з 2014 р., його перестали вирощувати, а у сусідній Румунії з подібними кліматичними умовами воно дає хороші врожаї. Відмова від цього напрямку виробництва пояснюється тим, що усе більші площі засіваються ріпаком і соєю – технічними культурами, які майже повністю йдуть на експорт.

Для визначення ступеня продуктивності сільського господарства доцільно проаналізувати баланс виробництва/споживання продуктів харчування у регіоні. З цієї точки зору однією особою у 2014 р. було спожито 6,0 кг картоплі/місяць, а вироблено 56,6 кг/особу/місяць; спожито 9,3 кг овочів і баштанних, вироблено – 21,3 кг/особу/місяць; спожито

хлібопродуктів 116,4 кг, вироблено 552 кг/особу/рік (у перерахунку із зерна на хлібопродукти) [1]. Тобто на одну особу у 2014 р. було вироблено у 10 разів більше картоплі, ніж спожито, майже у 3 рази овочів і баштанних, у 5 разів хліба і хлібопродуктів. Слід відзначити, що за останні десятиліття суттєво змінилась структура споживання населення області: зросло споживання овочів, фруктів, рослинної олії і зменшилось споживання картоплі, така переорієнтація на більшу кількість овочів свідчить про покращення добробуту і підвищення культури харчування. Динаміка структури споживання основних видів харчових продуктів населенням Чернівецької області у 2000-2014 рр. наведена на рис. 8.

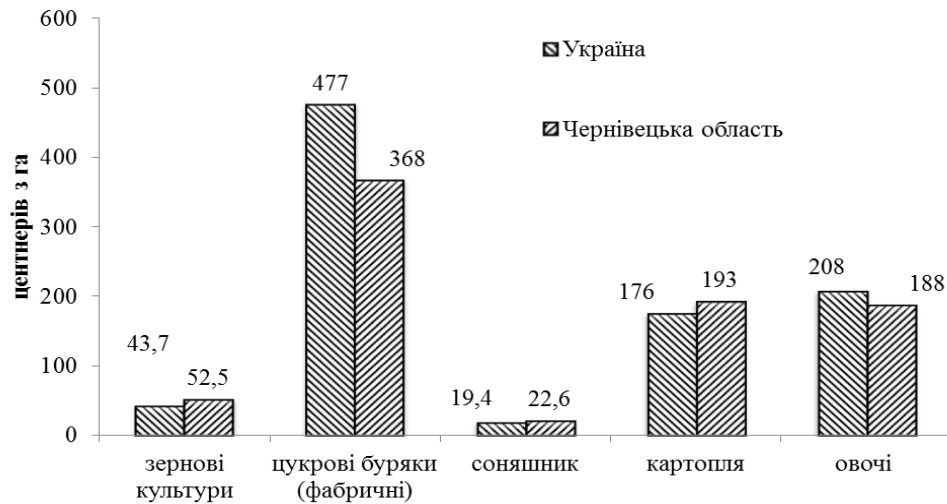

Рис. 7. Урожайність основних сільськогосподарських культур у 2014 р.: середня по Україні, Чернівецька область

Джерело: власна розробка автора за даними [30]

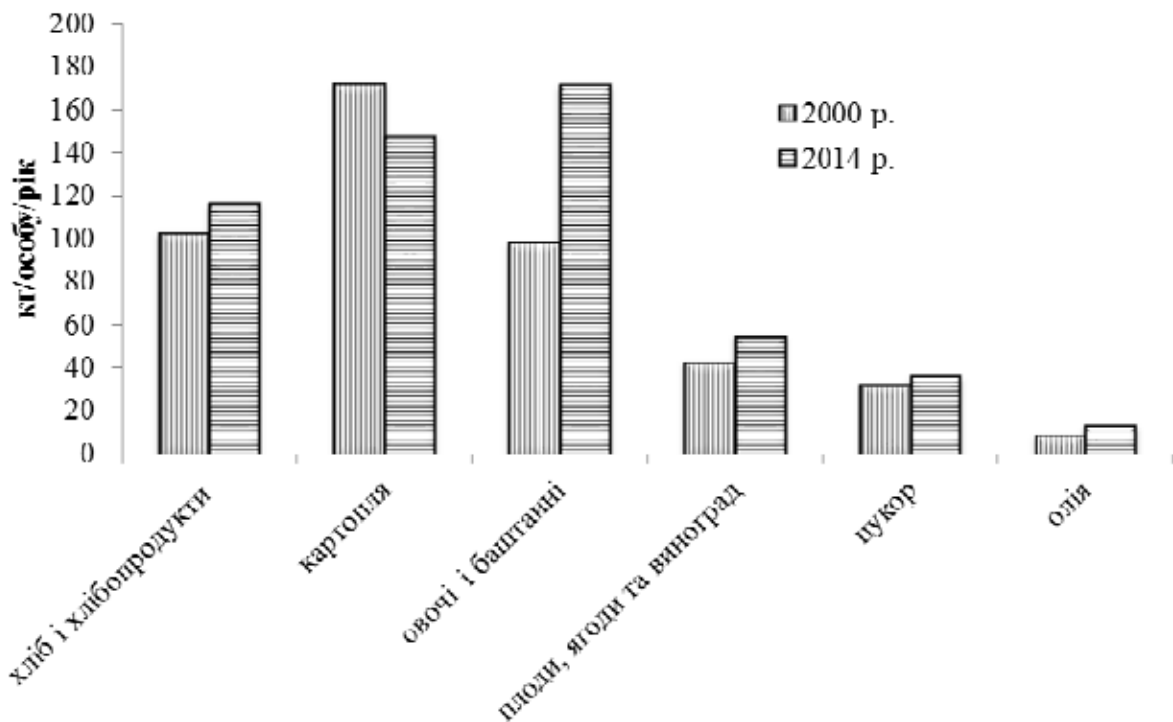

Рис. 8. Динаміка структури споживання основних видів харчових продуктів населенням Чернівецької області у 2000-2014 рр.

Джерело: власна розробка автора за даними [1]

Поголів'я великої рогатої худоби (далі – в.р.х.) в області представлено порівняно невеликою кількістю – 98 тис. голів, з них 60 тис. корови, є також свині – 154 тис., вівці та кози – 45 тис., птиця – 3,305 млн [30]. Порівняно з 1990 р. поголів'я в.р.х. скоротилось майже у п'ять разів (з 448,4 тис. голів). Скорочення відбулось внаслідок переходу на ринкові відносини і руйнування колгоспної системи. На сьогодні основна кількість в.р.х. вирощується у господарствах населення – 81, 2 тис. із загальної кількості. Поголів'я корів (так само, як і свиней, овець, кіз, коней, кролів) зосереджене у господарствах населення, де їх є 56 тис. голів – проти 66 тис. у 1990 р. [27]. Динаміка виробництва продукції тваринництва Чернівецької області у 1990-2014 рр. наведена на рис. 9.

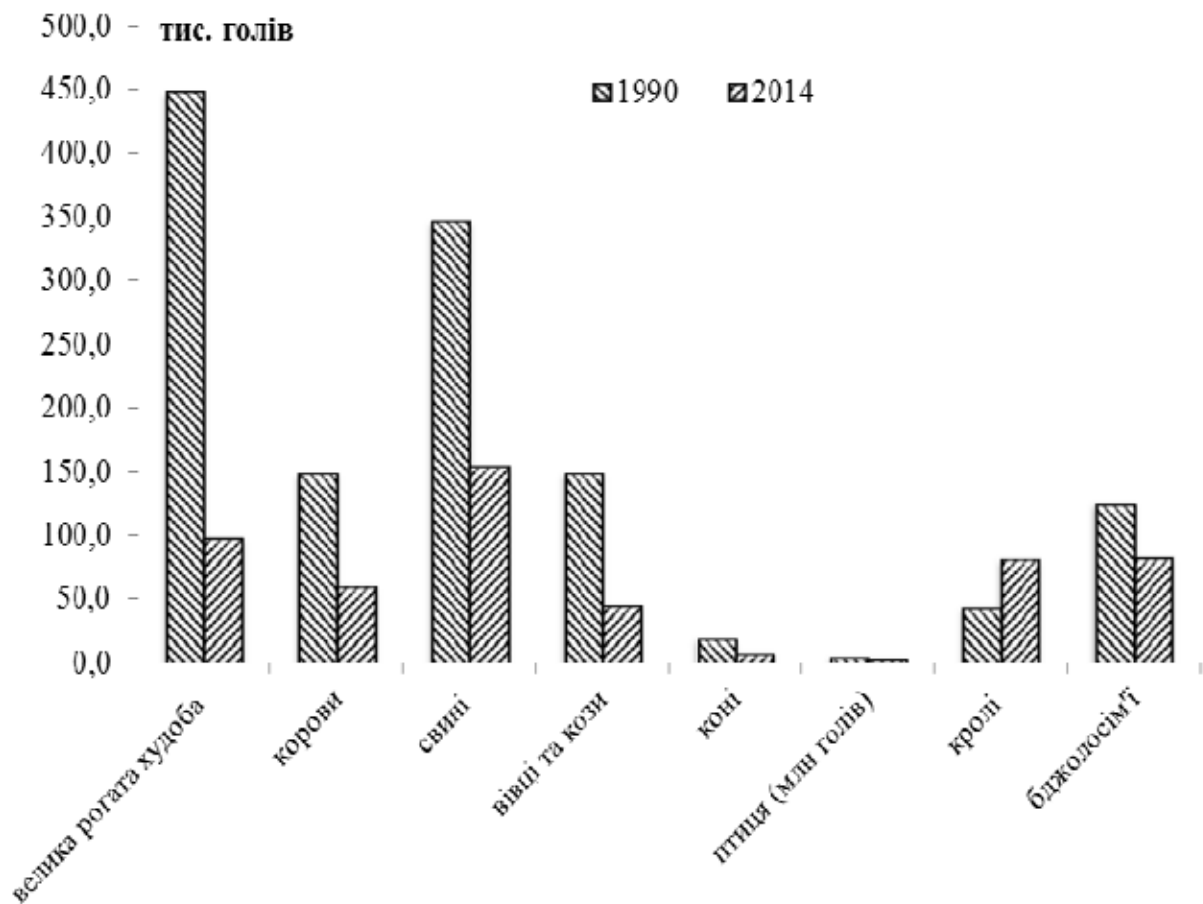

Рис. 9. Динаміка виробництва продукції тваринництва Чернівецької області у 1990-2014 рр.

Джерело: власна розробка автора за даними [27]

Удвічі зросло поголів'я кролів (з 43,8 до 81,5 тис.), що відображає нинішню потребу ринку у цьому цінному дієтичному м'ясі. На початок 2015 р. у селянських господарствах області вирощувалось 80 тис. кролів, хоча по Україні відбулося скорочення з 6161,2 до 5011,5 тис. З огляду на те, що ВООЗ розглядає питання внесення червоного м'яса до списку канцерогенних речовин на рівні алкоголю та тютюнових виробів [35], виробництво кролячого м'яса може стати перспективним джерелом експорту області, особливо у країни Європи, де дуже швидко підхоплюються усі новації пов'язані зі здоровим способом життя.

За кількістю виробленого молока, яєць та м'яса, область повністю забезпечує свої потреби: у 2014 р. в середньому за місяць однією особою споживалось 3,7 кг, а вироблялось – 3,8 кг/особу/місяць (цифри наведені у перерахунку на м'ясо), навіть виробляє дещо більше, однак споживання м'яса на одну особу є майже удвічі меншим від медично обґрунтованих

норм. При тому, що виробництво яєць зросло для усіх видів господарств, робота сільськогосподарських підприємств відзначається нестабільністю (рис. 10) Виробництво яєць у області перевищує споживання більше ніж у два рази: на одну особу вироблено 35 яєць/місяць, а спожито 16 шт./особу/місяць.

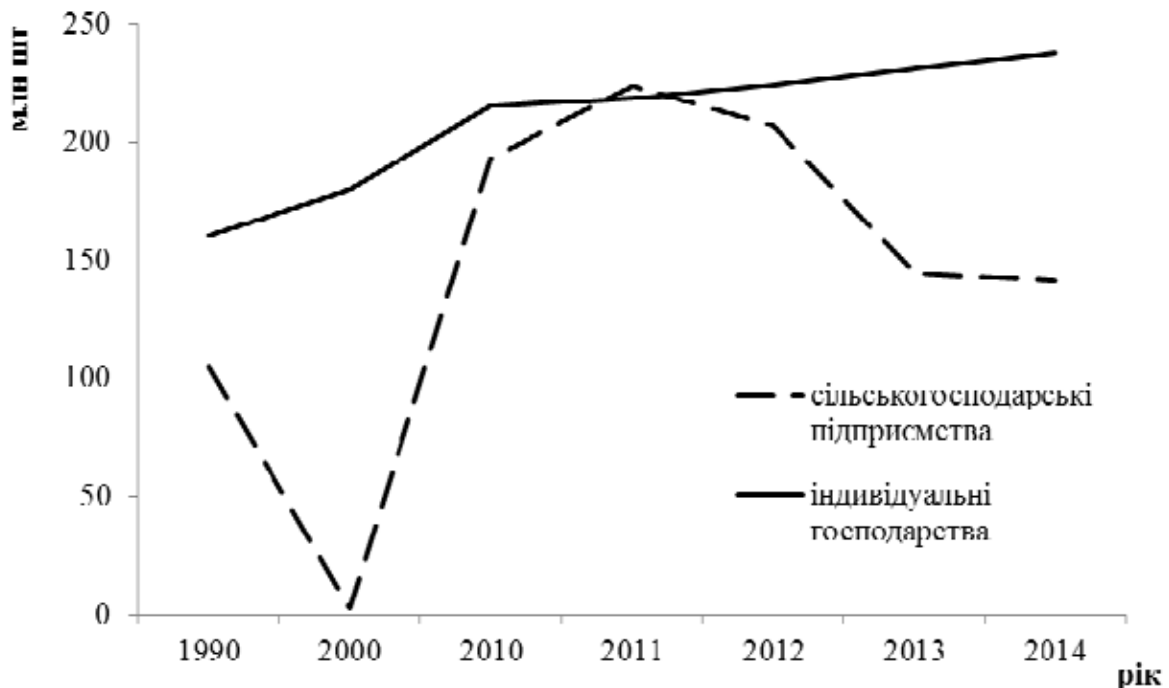

Рис. 10. Виробництво яєць у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення у 1990-2014 рр.

Джерело: розроблено автором за [27]

Поголів'я коней у селянських господарствах Чернівецької області за період з 1990 р. зросло майже у сім разів. Цей показник суттєво відрізняється за областями України: в одних відбулось зростання більше ніж у 10 разів, в інших – майже не відбулось змін (рис. 11). Селянам необхідний вантажний транспорт, а кошти на придбання нової сільгосптехніки відсутні, утримання вживаної не рентабельне, часто надто дорогою виявляється і оренда.

За період 1990-2014 рр. зменшилась наявність бджолосімей (з 125 тис. до 81,9 тис.). Така тенденція є характерною для усієї країни, крім окремих областей, як от Житомирська, Львівська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, жителі яких почали активно займатись бджільництвом, повністю забезпечуючи потреби внутрішнього ринку. Зменшення кількості бджолосімей відобразилось і на виробництві меду в регіоні, яке скоротилось на третину (у господарствах населення зменшення – на 8%, у сільськогосподарських підприємствах – на 96%).

Попри наявність у області окремих зон екологічного забруднення, чернівецький мед за якістю може претендувати на статус органічного продукту. Про це свідчить зацікавлення ним з боку міжнародних сертифікаційних організацій, зокрема Сертифікаційного органу «Органік стандарт» та Німецького товариства міжнародного співробітництва, що на початку 2014 р. провели науково-практичний семінар «Органічне бджільництво: вимоги, сертифікація, практичний досвід» у с. Реваківці Кіцманського р-ну [13]. На жаль, результатів немає: станом на кінець 2015 р. в області не зареєстровано жодного виробника органічного меду.

Окрім меду, у Чернівецькій області існують усі умови для виробництва органічної продукції як рослинного, так і тваринного походження, було запущено кілька пілотних

проектів, низка підприємств бралася за виробництво, проте на сьогодні сертифікати міжнародного зразка мають лише 2 підприємства: ТОВ «Галс ЛТД» (напої) і ФОП Голик О.М. (злаки та бобові).

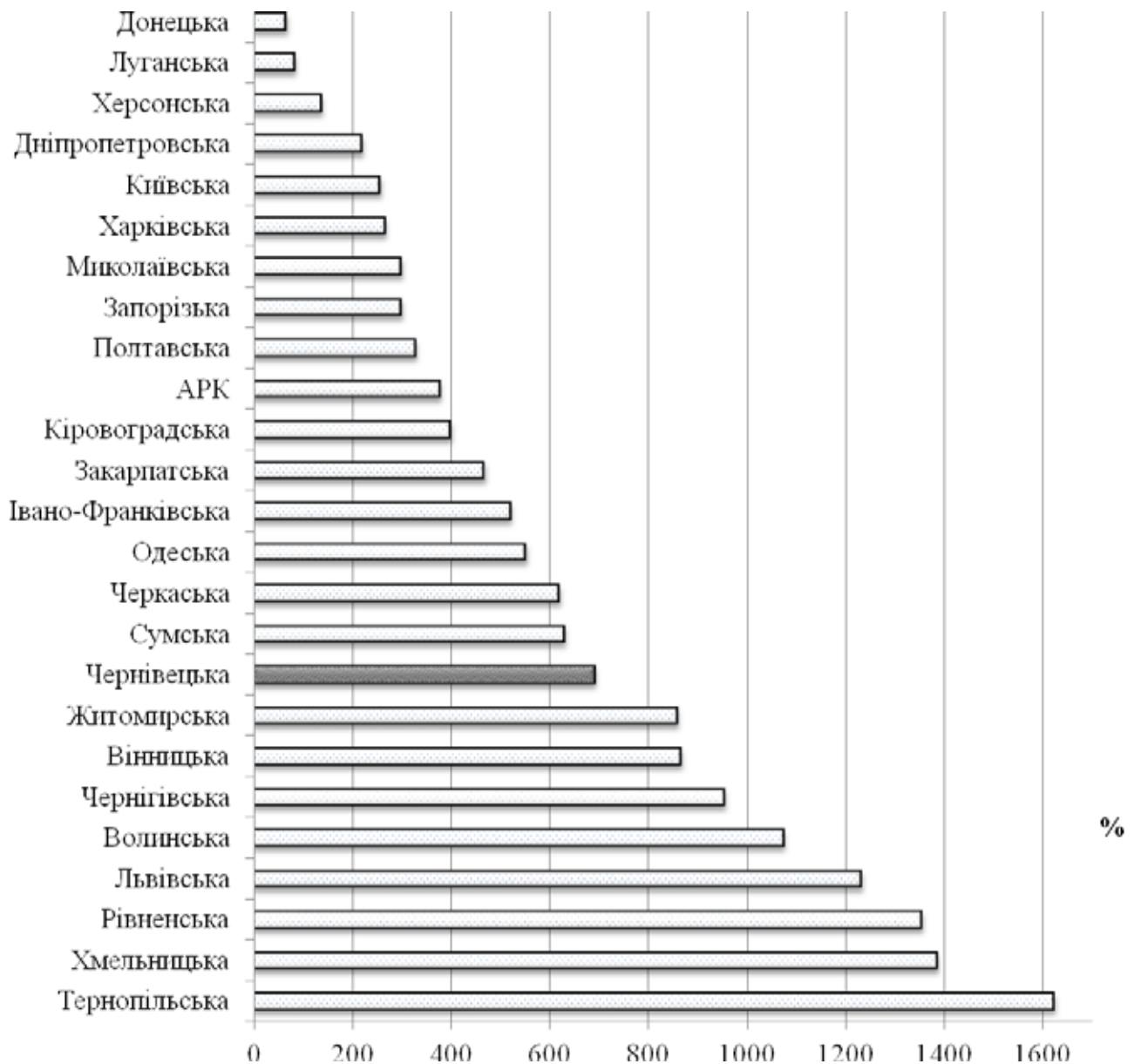

Рис. 11. Динаміка зміни поголів'я коней у індивідуальних селянських господарствах у 1990-2014 рр.

Джерело: власна розробка автора за даними [27]

Загалом у області є великий потенціал нарощування сільськогосподарського виробництва, який, на жаль, за теперішніх умов складно реалізувати. Наприклад, для отримання кредиту на розвиток господарства необхідна застава, заставити можна лише майно, для селянина таким майном є будинок і земельна ділянка, але що віддаленішим є село, тим нижчою є вартість застави.

Органи державної влади та місцевого самоврядування не мають права виступати гарантами по кредитах. Для вирішення цієї проблеми Інститутом регіональних досліджень НАНУ спільно з управлінням АПК Львівської ОДА на початку 2015 р. був розроблений законопроект «Про внесення змін до статті 17 бюджетного кодексу України», однак він ще на розгляді.

Великою проблемою для індивідуального виробника є реалізація продукції за достойними цінами. Вирішити останню можна було б шляхом створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (далі – СОК), однак через недосконалість чинного законодавства процес гальмується.

При тому, що індивідуальні господарства є головними виробниками сільгосппродукції, вони не мають тих пільг, якими користуються підприємства. Так, ПДВ для сільгосппідприємств переводиться на спецрахунки, і вони можуть використовувати ці гроші на розвиток, що є недоступним для особистих селянських господарств і селянських господарств, об'єднаних у СОК.

Змін лише щодо оподаткування ПДВ для вирішення проблеми замало, нинішній статус СОК суперечить кільком нормативно-правовим актам. Наприклад, Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (далі – Закон) [17], Податковому кодексу України (далі – ПК) [16], низці підзаконних нормативно-правових актів. Згідно з чинним законодавством, СОК не є виробником сільгосппродукції, є неприбутковою організацією, не є власником продукції (ст. 209 ПК), йому не належать надходження від збуту продукції (ст. 9 Закону), його діяльність (послуги) (ст. 5 Закону) не входить до переліку видів діяльності, що мають спеціальний режим оподаткування (ст. 9 ПК).

На сьогодні об'єднання у СОК призводить до зменшення прибутків індивідуальних виробників, а тому кооперативи часто створюються лише тоді, коли на це виділяються кошти з різноманітних грантів і програм і припиняють своє існування із їх завершенням.

Можна констатувати, що спостерігається свідоме невикористання наявного потенціалу сільських територій, пов'язане із сільськогосподарським виробництвом індивідуальних господарств. Окрім наведених вище причин, те, що переробники приймають від особистих селянських господарств продукцію дешевше, ніж від сільгосппідприємств (молоко – на 30%, овочі – на 20%, а м'ясо – на 15%), а власних потужностей зберігання та переробки у індивідуальних господарствах немає. Тому у ситуації, коли відсутня організація реалізації продукції, селянин планує виробляти лише те, що зможе реалізувати з прибутком сам, що суттєво обмежує виробництво або створює передумови для виникнення тіньових схем.

Отже, за виробництвом основних видів сільськогосподарської продукції Чернівецька область повністю себе забезпечує і експортує її за межі регіону. Є підстави вважати, що обсяги виробництва можна збільшити, однак головною перешкодою для цього є зосередження більшої частки у господарствах населення, яке має проблеми зі зберіганням, переробкою та реалізацією надлишків. Відсутність вигідних умов збуту продукції виробленої в індивідуальних господарствах негативно впливає на розвиток та підвищення конкурентоспроможності сільських територій і є проблемою не лише Чернівецької області, а й загальнодержавною. У складних економічних умовах сьогодення найкращим рішенням було б створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, однак через недосконалість законодавства вони є нежиттєздатними. Тому необхідно розробити та внести зміни до національного законодавства, залучивши до цього усі зацікавлені сторони, серед яких органи державної влади, місцевого самоврядування та громадянськість.

Наступним фактом, який загрожуює перерости у проблему, є стабільне збільшення виробництва технічних культур, що максимально виснажують ґрунти, із пропорційним зменшенням посівних площ під продовольчі та фуражні культури. Тому необхідно посилити контроль за використанням земель (сівозміни, перелоги, внесення добрив) задля недопущення їх деградації. Причому цей контроль має бути не лише на рівні органів державної влади, необхідно залучати до цього процесу територіальні громади, адже це їх багатство і

джерело існування.

У Чернівецькій області великий невикористаний потенціал розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, що, з огляду на прикордонне розташування, може стати стабільним джерелом прибутку сільського населення, особливо з врахуванням наявності екологічно чистих територій.

2.1.4. Інші види економічної діяльності на сільських територіях

Сільські території Чернівецької області мають переважну сільськогосподарську спеціалізацію. На початок 2014 р. близько 10,3 тис. осіб працювали у сфері сільського господарства, лісівництва і рибальства, а 190,8 тис. осіб були зайняті сільськогосподарською діяльністю виключно у господарствах населення [20]. Серед 53,4 тис. сільського населення, зайнятого за місцем проживання, сільське господарство (8,1 тис. осіб) посідає друге місце серед сфер зайнятості після освіти (13,8 тис осіб) [20]. При цьому станом на 2014 рік за виробництвом сільськогосподарської продукції на одну особу регіон є на 16 місці по Україні (5174 грн/рік) [19]. Однак у загальному обсязі частка виробництва сільськогосподарської продукції регіону є на передостанньому місці по країні (4730,9 млн грн/рік) [19].

Підвищенню продуктивності не сприяє і підприємницька активність, що суттєво відрізняється у різних районах Чернівецької області [9]. Так, найменша кількість суб'єктів господарювання зареєстрована у Герцаївському (349) і Путильському (430) районах області. Тут також найнижча активність приватних підприємців – 4-8 ФОП [24]. Водночас у Путильському районі найкращий показник кількості суб'єктів підприємництва з розрахунку на тисячу осіб населення (16) [24]. При цьому у 131 з 398 сільських населених пунктів області не зареєстрований жоден суб'єкт підприємницької діяльності [20].

У табл. 6 наведена інформація про кількість суб'єктів господарювання в сільських населених пунктах Чернівецької області за видами економічної діяльності.

Таблиця 6

Суб'єкти господарської діяльності в сільських населених пунктах Чернівецької області за видами економічної діяльності на кінець 2013 р.

Вид економічної діяльності	Кількість сільських населених пунктів, де розташовані суб'єкти підприємництва	Кількість суб'єктів підприємництва, розташованих на сільських територіях
Сільське господарство	220	773
Лісівництво	65	80
Рибальство	42	74
Добувна промисловість	14	15
Переробна промисловість	80	242
Будівництво	13	51
Транспорт	20	47

Джерело: складено автором на підставі [20].

Європейський досвід функціонування сільських територій і розвитку села демонструє необхідність зміни в Україні підходів до розвитку сільської місцевості та переходу від аграрної до мультифункціональної моделі розвитку сільських територій. У той же час кардинальна зміна підходів до розвитку сільської місцевості вимагає розробки та практичного провадження низки заходів, пов'язаних з цим, зокрема змін до вітчизняного законодавства, без яких просто неможливе функціонування мультифункціональної моделі розвитку вітчизняного села [14].

Нині виникла нагальна необхідність поліпшення загального соціально-економічного стану сільських територій, що можна досягнути шляхом диверсифікації економічної діяльності на них.

Сільські території України, маючи досить багатий природно-ресурсний потенціал в рекреації (водні, земельні, лісові, бальнеологічні, фауністичні ресурси), потребують досить ефективного його використання. Проте слід відзначити, що в усі часи у нашій країні більша увага з боку держави приділялась промисловості і територіям, багатим на мінерально-сировинні ресурси, а виключно аграрні території завжди отримували меншу підтримку, що призвело до погіршення їх економічного розвитку [2].

Необхідність такого пошуку підтверджується ще й тим, що, наприклад, у Чернівецькій області за 2014 р. більшість зареєстрованих безробітних, які перебували на обліку – 60,4%, склали жителі сільської місцевості, з них 35,1% – працівники сільського господарства [21]. Подібною є ситуація й в інших регіонах України: поширеним фактом є вивільнення робочої сили у сільському господарстві, що викликане підвищенням продуктивності праці, орієнтацією на найбільш прибуткові сфери сільськогосподарського виробництва та тенденціями до зменшення ручної праці.

Потенційними напрямками розвитку сільських територій Чернівецької області можуть стати лісове господарство та мисливство. І хоча 43% (113,3 тис. га) загальної площі лісів області займають захисні ліси, у 2014 р. за обсягами продукції лісового господарства, область розташовується на 10 місці по Україні – частка складає близько 4%, що становить 335,2 млн грн, причому показники є стабільними протягом останніх кількох років. Так само стабільними є обсяги заготівлі ліквідної деревини – близько 900 тис. м³ (5% загальнодержавної заготівлі). Заходами лісогосподарської діяльності у 2014 р. було охоплено 257,9 тис. га лісів і лісовкритих площ [30].

На території державних лісогосподарських підприємств Чернівецького обласного управління лісового та мисливського господарства нараховується 102 об'єкти природно-заповідного фонду (на площі 70 тис. га), що становить 9% площі області – удвічі більше, ніж у середньому по Україні (без врахування об'єктів ПЗФ, що перебувають у інших лісокористувачів та не на території держлісфонду). Це національні природні парки «Чернівецький» і «Черемошський», «Вижницький», «Хотинський», зоологічний заказник місцевого значення «Зубровиця», заказники загальнодержавного значення «Чорний діл», «Цецино», «Лунківський», «Петрівський» та інші [26].

Площа мисливських угідь – понад 600 тис. га, у розрахунку на один га за кількістю копитних область посідає 9 місце по Україні, хутрових звірів – 15, а пернатої дичини – 17, що у загальній кількості відповідно: 6,9 тис. голів копитних, 26,1 тис. голів хутрових звірів та 111,0 тис. голів пернатої дичини. Такі показники, а також те, що у 2014 р. Чернівецька область увійшла до трійки областей, які уникнули лісових пожеж, свідчать про високий рівень заповідної справи, особливо з врахуванням того, що сума витрат на ведення мисливського господарства на 19 місці по країні (5641,9 тис. грн), з них на охорону, відтворення та облік диких тварин і впорядкування мисливських угідь витрачено 1997,3 тис. грн (16 місце), а на штучне розведення мисливських тварин – 66,0 тис. грн (22 місце) [30].

Експерти у сфері ведення мисливського господарства, серед яких М. Н. Євтушевський, вважають, що нині на розвиток мисливства в Україні вкрай негативно впливають такі антропогенні чинники, як недотримання біологічних основ ведення мисливського господарства, повсюдне розорювання земель, згубна дія сільськогосподарських машин і агрегатів на полях тощо. Поля після оранки на довгий час втрачають захисні і кормові

властивості. Є складності іншого характеру: у місцях, що служили ремізами, виникло багато садово-городніх ділянок з великою чисельністю людей. Однак проблеми можуть бути вирішені за рахунок максимального використання науково-виробничого потенціалу, біотехніки та оптимізації охоронних заходів [3].

Усі шанси стати одним з шляхів підвищення конкурентоспроможності сільських територій Чернівецької області має рибальство, однак перешкодою цьому стали проблеми із охороною водних біоресурсів, адже лише у 2014 р. на Дніпровському водосховищі (с. Коновка Кельменецького району) збитки від браконьєрів завдані державі складають 365,3 тис. грн. Забезпечення ефективного використання ресурсів, впровадження інновацій в систему ведення рибогосподарської діяльності, застосування екосистемного підходу до рибальства і аквакультури потребують обґрунтування необхідності посилення організаційно-економічних і фінансових важелів державної підтримки [7].

За останнє десятиліття область наростила видобування водних біоресурсів майже втричі: з 423 т – до 1051 т на рік [30], ця кількість є порівняно невеликою у розрізі країни, але слід зважати на те, що це відбулося у нинішніх складних економічних умовах, коли багато областей знизили показники.

Для урізноманітнення економічної діяльності на сільських територіях, необхідно повніше використовувати наявні багаті природні ресурси області, розвиток мисливства та рибальства може стати одним з джерел поліпшення соціально-економічної ситуації, але обов'язковим є і налагодження системи контролю.

Чернівецька область має багаті мінералогічні ресурси, що включають родовища мінеральних вод та грязей, що необхідно розробляти та використовувати.

Окремі дослідники вважають, що можливості для розвитку великого санаторно-курортного господарства для Буковини є досить малими [2], однак з цим не можна погодитись, адже з геологічною будовою (особливо в Північній Буковині) пов'язані практично невичерпні запаси лікувальних мінеральних вод найрізноманітнішого хімічного складу, що використовуються для лікування багатьох захворювань. На сьогодні відомо понад 60 родовищ мінеральних вод, але вони недостатньо досліджені і слабо використовуються. Здійснюється промисловий розлив столових і лікувально-столових вод: «Буковинська», «Брусницька», «Кельменецька», «Валя-Кузьминська», «Новоселицька», «Зеленчанська» тощо. Перспективними для рекреаційного використання є запаси лікувальних грязей, які характеризуються високими лікувальними властивостями: поблизу сіл Черешенька (Вижницький р-н), Костинці (Сторожинецький р-н), Брусниця (Кіцманський р-н), Щербинці (Новоселицький р-н) та Селятин (Путильський р-н) [6]. Створення інфраструктури відпочинку та лікування, пов'язаної з зазначеними родовищами, сприятиме не лише розвитку сільських територій, а й підвищенню їх конкурентоспроможності.

Однак рекреаційний потенціал сільських територій Чернівецької області на сьогодні використовується не повною мірою. Протягом останніх трьох років зафіксовано істотне скорочення потоків як іноземних, так і внутрішніх туристів (рис. 12).

Однією з причин цього явища може бути рівень розвитку готельної мережі, який залишається недостатнім, попри деяке збільшення кількості засобів розміщення в області протягом останніх років. Це підтверджується, зокрема, даними про потоки в'їзного та внутрішнього туризму залежно від мети подорожі: майже всі туристи приїжджають в область для дозвілля і відпочинку і дуже мало задля лікування, спортивного чи спеціалізованого туризму [28]. Тобто можна припустити, що локалізація засобів розміщення не повною мірою

збігається з просторовим розташуванням рекреаційних ресурсів і культурних пам'яток і районами розвитку народних ремесел [31].

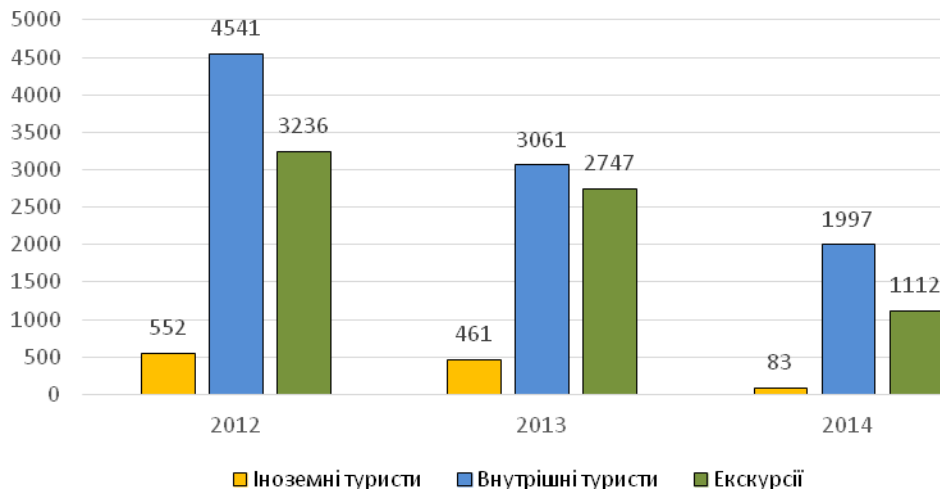

Рис. 12. Динаміка туристичних потоків у Чернівецькій області у 2012-2014 рр., осіб

Джерело: складено авторами за статистичною інформацією Головного управління статистики у Чернівецькій області (<http://www.cv.ukrstat.gov.ua>).

Коефіцієнт використання місткості готелів та аналогічних засобів розміщування у наведеній нижче таблиці розраховано як відношення кількості ночівель до добутку місткості та кількості робочих днів. У розрізі районів, а отже територій, які теоретично можна віднести до сільських, цей показник є дуже низький (табл. 7). Це підтверджує нашу попередню гіпотезу про невідповідність рівня розвитку готельної мережі рекреаційним потребам.

Таблиця 7

Місткість і завантаженість готелів та аналогічних засобів розміщування Чернівецької області у 2013 р.

Район	Кількість готелів / у них кімнат	Потужність, ліжкомісць	Обслуговано відвідувачів, тис. осіб	Коефіцієнт використання місткості
Вижницький	9/111	315	2,0	0,03
Герцаївський	1/30	63	3,4	0,17
Глибоцький	6/77	140	1,2	0,07
Заставнівський	-/-	-	-	-
Кельменецький	2/15	20	0,4	0,06
Кіцманський	11/182	350	14,1	0,14
Новоселицький	4/178	340	16,8	0,39
Путильський	6/47	117	0,9	0,06
Сокирянський	3/23	42	2,1	0,19
Сторожинецький	4/35	64	0,7	0,04
Хотинський	3/56	139	1,3	0,03

Джерело: складено авторами за [28].

Розвиток санаторно-курортної сфери є дуже витратним, що у нинішніх складних економічних умовах України становить проблему, однак її можна вирішити шляхом залучення інвестицій, у т.ч. закордонних. З огляду на близькість з Європейським Союзом, потенційного інвестора доцільно шукати саме там.

Дуже перспективним нині в усьому світі є розвиток зеленого та етнічного туризму. На жаль, часто зелений туризм плутають зі звичайним відпочинком у сільській місцевості. Сутністю сільського туризму, згідно з однією із головних засад його основоположника «Всесвітні широкі можливості на органічних фермах» – WWOOF (World Wide Opportunities on Organic Farms), є обмін: в обмін на роботу, яку виконують добровольці на органічних фермах, господарі садиб пропонують харчування, проживання та можливості ознайомитися з органічним способом життя [32].

Світовий досвід у сфері ведення цього типу бізнесу показав, що він є дуже популярним і прибутковим, оскільки, щоб його започаткувати, немає потреби вкладення великих коштів – головними при цьому є можливість і бажання прийняти охочих. Немає також, як правило, необхідності створювати спеціальні об'єкти, адже можна використати власне господарство та природні й історичні атракції. Окрім того, разом з туризмом завжди розвиваються і супутні напрями: готельне господарство, об'єкти громадського харчування, транспортна сфера, що також позитивно впливає на соціально-економічний стан сільської території.

Вітчизняні підприємства у сфері сільського, етнічного та екологічного туризму здебільшого пропонують пасивний відпочинок, тоді як загальносвітові тенденції туристичної сфери вже давно прямують до збільшення частки саме активного відпочинку. Розвиток цієї діяльності обмежується відсутністю належного законодавчого забезпечення, адже поняття «екологічний, зелений, сільський» туризм не визначені, мало розвинене інформаційне забезпечення та реклама [10]. Окрім того, існує законодавчий розрив: сільський туризм не може бути віднесеним до сільського господарства, хоч і напряду з ним пов'язаний.

На шляху розвитку сільського зеленого туризму є й багато інших проблем, наприклад, найвагомішими перешкодами для розвитку туризму в сільській місцевості вважається транспортна віддаленість осередків відпочинку та їх рекреаційна необлаштованість (невідповідність запитам сучасного туриста). Вирішити цю проблему можна шляхом об'єднання зусиль регіональних і місцевих органів влади для оновлення комунікаційної інфраструктури; наявність приватного автомобільного транспорту дає змогу відпочивальникам без складнощів досягати бажаних регіонів, навіть тих, що значно віддалені від початкового пункту мандрівки; стимулювання розвитку рекреаційних форм малого підприємництва в сільській місцевості дає можливість покращити існуючу інфраструктуру й підвищити стандарти сільської гостинності до загальноприйнятих «міських» шаблонів готельного сервісу [8].

Щоб закріпити позитивні тенденції і надати відчутний поштовх розвитку сільського туризму, потрібно вирішити низку невідкладних завдань: передусім розробити нормативно-правову базу щодо визначення організаційних умов надання послуг зі сільського зеленого туризму в межах особистого селянського господарства; надати методичні рекомендації з добровільної категоризації житла, передбаченого для розміщення відпочивальників; впровадити систему пільгового довгострокового кредитування сільського населення на розвиток сільського туризму; сформулювати пропозиції щодо елементів фірмового стилю для ідентифікації українського сільського туризму; створити інформаційні засоби та технології з даними щодо клієнтської бази та інформуванням клієнтів про пропозиції з послуг відпочинку в селі; створити державну інституцію для просування за кордоном в'їзного туризму в Україну в цілому, у тому числі сільського зеленого туризму; продовжити підготовку профільних фахівців, навчання й перекваліфікацію сільських господарів, незайнятого сільського населення для роботи в секторі сільського зеленого туризму в Школі сільського туризму започаткованій Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні на базі Київського Університету біоресурсів і природокористування; організувати спеціалізовані класи в сільських середніх загальноосвітніх

школах для підготовки майбутніх кадрів для сільського зеленого туризму; створити на рівні країни та областей комп'ютеризовану систему бронювання та резервування місць у домогосподарствах і послуг [11].

Співпраця між підприємницькими структурами екологічного туризму та державними структурами, які відповідають за розвиток та збереження природно-заповідного фонду України, є дуже слабкою, хоча, без сумніву, була б взаємовигідною. Роботи у цьому напрямі вже розпочаті Департаментом з екології та туризму Чернівецької ОДА, доцільно було б їх активізувати для дрібних підприємств з віддалених сіл. Окремо необхідно наголосити на можливості використання у туристичній сфері такого потужного ресурсу, як велика кількість різноманітних народних ремесел, які є «живими» в українському селі, і на відновлення яких виділяються чималі кошти з бюджетів держав та їх об'єднань.

Означені напрями диверсифікації економічної діяльності, окрім підвищення конкурентоспроможності сільських територій та забезпечення їх соціально-економічного розвитку, сприятимуть збільшенню надходжень у місцевий бюджет, частково вирішать проблему зайнятості сільського населення, а отже і відтоку молоді з села та трудової міграції, підвищать рівень життя селян і опосередковано впливатимуть на розвиток соціальної інфраструктури сільських територій внаслідок розвитку готельного господарства, об'єктів громадського харчування, транспортної сфери, об'єктів побуту тощо.

2.1.5. Транспортна та технічна інфраструктура

На сьогодні Чернівецька область займає неоднозначну позицію у транспортній системі України. З одного боку, прикордонне розташування робить область потенційно привабливим транспортним коридором, і нині вона має загалом налагоджене транспортне сполучення з Польщею, Румунією та Молдовою. З другого боку, область розташована на периферії транспортних потоків національного рівня.

Регіон займає вигідне транспортно-географічне положення. На його території налічується 14 контрольно-пропускних пунктів через державний кордон (з них 8 на кордоні з Молдовою та 6 на кордоні з Румунією). В області протяжність доріг становить 2885,5 км, з них 2879,7 км, або 99,8% – це дороги з твердим покриттям. Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям в області становить 355,5 км на 1000 км² території, що є одним з найвищих показників серед регіонів України [22]. Водночас за типом твердого покриття частка асфальтно-бетонних доріг становила 28,8%, а білих, щебневих, гравійних – 46,1%. Для транспортної системи Чернівецької області характерним є переважання доріг місцевого значення (2471,6 км, або 85,6%), протяжність доріг державного значення становить 413,9 км, у тому числі міжнародного – 95,6 км.

Територію області перетинають залізничні магістралі, що забезпечують пасажирські та транспортні перевезення у напрямку сполучення України з південною Європою (Румунія, Болгарія). Щільність залізничних колій становить 51 км на 1000 км² території (по Україні – 35,8 км). За цим показником область посідає третє місце серед регіонів України.

Про низький рівень технічного оснащення доріг свідчить той факт, що лише 0,4% всіх доріг (а саме 10,3 км) оснащені лініями вуличного освітлення й то лише на дорогах державного значення. Тротуари та пішохідні доріжки є лише на 18,5% доріг. Загальна протяжність дорожньої розмітки складає лише 1261 км, тобто 43,7% загальної протяжності автодоріг. Окрім того, дороги Чернівецької області як державного, так і місцевого значення, перебувають в поганому стані, мають великий відсоток ямковості порівняно зі сусідніми

областями, потребують капітального ремонту, що ускладнює транспортне сполучення області [22]. Проблеми викликають і мости, що з'єднують населені пункти області. Адже є такі, які перебувають в аварійному стані (ще після повені 2008, 2010 років), або такі, які нищяться від незначного підняття води.

Регулярним транспортним сполученням охоплено 380 із 417 населених пунктів області. Однак у 61 сільському населеному пункті з загальною чисельністю населення 21,8 тис. осіб немає зупинки громадського транспорту, у тому числі 34 з них розташовані на відстані понад 5 км від найближчої зупинки [20].

Одним з важливих показників розвитку технічної інфраструктури є забезпеченість сільського населення житлом. Житловий фонд сільських населених пунктів Чернівецької області станом на 1 січня 2014 р. налічує 199004 житлових будинків загальною площею 13313,3 тис. м² [20]. Це на 404,3 тис. м² більше, ніж у 2011 р., і на 1262,3 тис. м² більше, ніж у 2005 р. У 2014 р. в середньому на одного сільського жителя припадало 25,8 м², тоді як мінімальний норматив забезпеченості житловою площею складає 21 м². Цей показник переважав відповідний показник для міських мешканців на 4,1 м² [23].

Показник забезпеченості населення загальною площею житла коливається в розрізі районів. Значення показника для сільських територій області є дещо нижчим за середнє по сільських населених пунктах України (рис. 13).

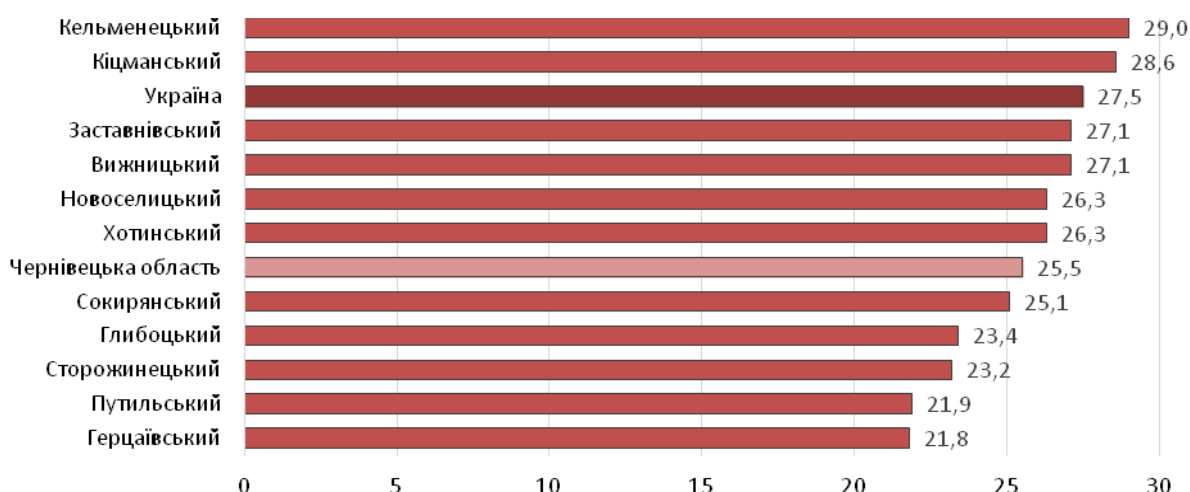

Рис. 13. Середній розмір загальної житлової площі на одну особу у сільській місцевості Чернівецької області за адміністративними районами та в сільській місцевості в середньому по Україні у 2013 р.

Джерело: складено автором за [23; 24]

Складніша ситуація у питаннях водопостачання та водовідведення. Централізованим питним водопостачанням забезпечено 10 з 11 міст, 7 з 8 селищ міського типу і лише 25 з 398 сільських населених пунктів [18]. Ця послуга доступна для 61,4% міського та селищного населення, або для 29,1% населення області.

Централізованим водовідведенням забезпечено 9 міст, 6 селищ міського типу, 4 сільських населених пункти, у яких проживає понад 59,2% міського та селищного населення або 27,6% населення області.

Крім того, локальними системами водовідведення забезпечено 2 міста та 10 сільських населених пунктів.

Таблиця 8

Питома вага обладнаної загальної площі у житлових, нежитлових будівлях і гуртожитках у сільській місцевості Чернівецької області, %

Роки	Водопровід	Каналізація	Газ	Гаряче водопостачання
2005	5,3	5,0	79,3	2,1
2008	10,9	10,7	82,2	4,4
2009	22,8	22,4	83,2	18,9
2010	25,2	24,9	83,3	21,0
2011	27,3	27,0	84,2	22,9
2012	29,2	29,0	84,1	25,0
2013	32,6	32,3	84,4	28,9
2014	34,2	33,6	86,1	31,2

Джерело: складено за [4; 24]

В області мають місце значні непродуктивні втрати ресурсів через зношеність інженерних мереж: 4,8% теплових мереж є аварійними (6,1 км). З 97 котельень лише 64 обладнані засобами обліку відпуску теплової енергії (66%); 297,2 км (34,5%) водопровідних мереж є аварійними, що зумовлює втрати води в водопровідних мережах 5134,4 тис. м. куб. (42,3%); 156,8 км (30%) каналізаційних мереж є аварійними [22].

В області не завершено газифікацію житлового фонду. 123 сільських населених пункти досі не забезпечені газопостачанням [24]. У 2013 р. найнижчий рівень споживання газу був зафіксований у Путильському (0), Герцаївському (0,5 млн м³), Глибоцькому (1,2 млн м³) та Сторожинецькому (1,6 млн м³) районах. Тому не дивно, що на три із перелічених районів (Глибоцький, Путильський і Сторожинецький) припадає 75,7% споживання дров для опалення в області [24].

Попри те, що житловий фонд Чернівецької області обладнаний дещо краще, ніж в середньому по Україні, житлові умови у селах регіону залишаються суттєво гіршими порівняно з містами (рис. 14).

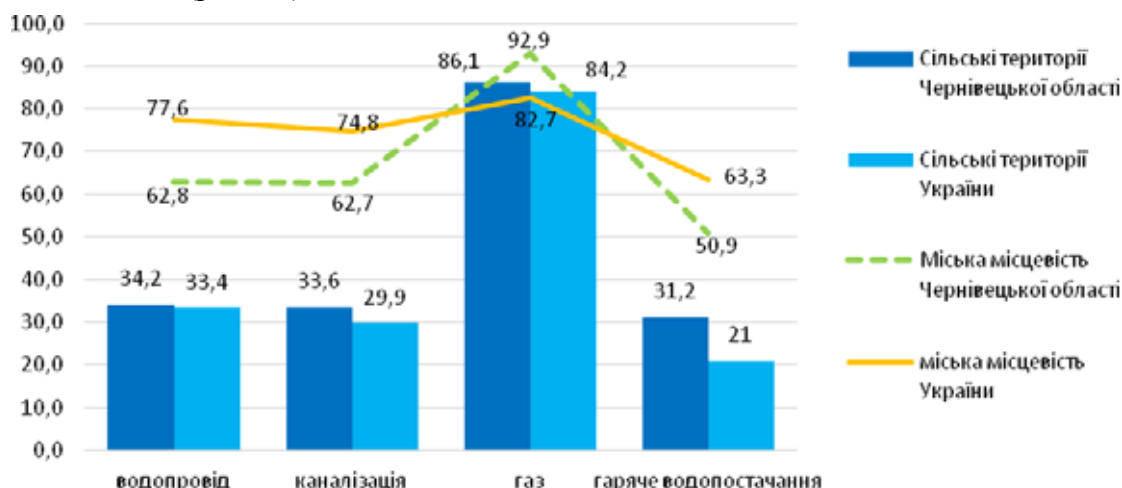

Рис. 14. Частка обладнаної загальної площі у житлових, нежитлових будівлях і гуртожитках у сільській місцевості та міських поселеннях Чернівецької області та в середньому по Україні, %

Джерело: складено автором за [4]

Таким чином, питання розвитку інженерної інфраструктури сільських територій у найближчому майбутньому залишатимуться пріоритетними. Вирішення цих проблем будуть вимагати мобілізації коштів сільських територіальних громад, співпраці з центральними

органами виконавчої влади, вітчизняними та іноземними інвесторами, проектами міжнародної технічної допомоги.

2.2. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПОВІТІВ БОТОШАНЬ І СУЧАВА

2.2.1. Населення і робоча сила

Населення EPS-RO залишалося відносно стабільним протягом останніх 25 років, чисельність населення з місцем проживання на румунській частині сільських територій українсько-румунського прикордоння складає близько 1,2 млн осіб, з яких понад 56% (0,68 млн осіб) живуть у сільській місцевості. При середній щільності населення 88,66 осіб/км², EPS-RO характеризується високою концентрацією населення в її східній частині, де рельєф менш нерівномірний і забезпечує гарні умови для розвитку населених пунктів, на відміну від західної частини, де переважають нерівнинні форми рельєфу, з високими пагорбами і гірськими районами.

Румунська сільська місцевість EPS-RO видається вельми привабливою, її позитивне сприйняття як району для прожиття і повсякденного побуту виявляється у позитивному балансі зміни місця проживання населення, який характеризує цю територію. Таким чином, якщо на початку 1990 р., кількість людей, які залишали досліджувану сільську місцевість була вищою, ніж число людей, які оселялися у ній для постійного проживання, то починаючи з 2000 р. це співвідношення змінилося в протилежний бік (табл. 9).

Таблиця 9

Динаміка балансу зміни місця проживання в EPS-RO, осіб

	1992	1995	2000	2005	2010	2012
Усього, у т. ч.:	-6189	-1848	-234	-1060	-1791	-1092
Міські території	1670	-262	-2506	-1487	-2715	-2866
Сільські території	-7859	-1586	2272	427	924	1774

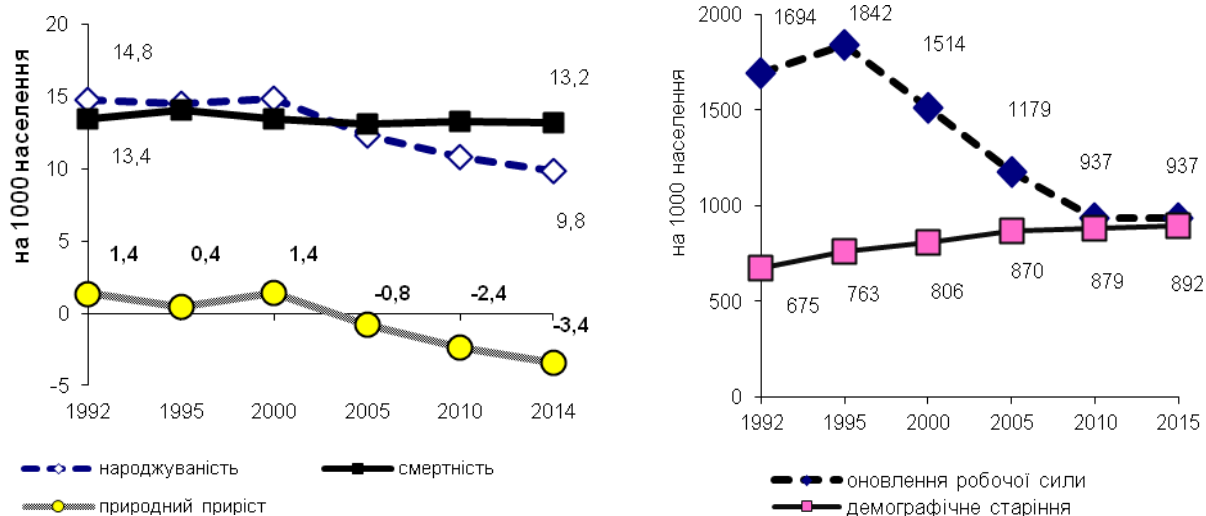
Джерело: розраховано автором відповідно до NIS databases, TEMPO Online database

Статистичні дані вказують, що в межах EPS-RO лише сільські території приваблювали потоки населення після 2000 р., натомість міські поселення і надалі характеризуються відтоком населення (негативним балансом зміни місця проживання).

Сільське населення територій EPS-RO характеризується такими головними демографічними особливостями: демографічне скорочення населення, що має тенденцію до загострення; демографічне старіння як населення загалом, так і робочої сили зокрема. Таким чином, починаючи з 2000-х років, природний приріст населення набув негативних значень на досліджуваних румунських сільських територіях внаслідок зниження народжуваності на фоні відносно стабільних показників смертності. Зниження народжуваності мало негативні наслідки для демографічного потенціалу регенерації (відтворення населення), що впливають на рівень і структуру пропозиції праці на тривалий термін, а також попит на товари і послуги кінцевого споживання.

Демографічне старіння сільського населення, яким характеризується сільське населення регіонів EPS-RO починаючи з 2000-х років, впливає як на населення загалом, так і на робочу силу. Міра, якою відбувається заміна між поколіннями в кінці свого існування (більше 65 років) і молодого населення на початку свого життя (до 14 років), значно погіршилася з 1992 року до теперішнього моменту, що виявляється у зростанні ризику скорочення ВВП,

збільшуючи перерозподільчий тиск на державні бюджети у зв'язку зі збільшенням чисельності літнього населення, яке вилучається з господарської діяльності. Демографічне старіння супроводжується фемінізацією літнього населення (жінки становлять 60% населення у віці старше 65 років), середня очікувана тривалість життя жінок є вищою, ніж у чоловіків (рис. 15).

а) природний рух сільського населення

б) демографічне старіння сільського населення

Демографічне старіння - співвідношення населення у віці 65 років і старше до населення у віці до 15 років.

Оновлення робочої сили - співвідношення населення на початку активного періоду (віковій групі 15-29 років) до населення в середині періоду активного життя (30-44 років).

Народжуваність - загальне число живонароджених на 1000 населення в рік.

Смертність - число смертей на 1000 населення в рік.

Рис. 15. Демографічні процеси на сільських територіях EPS-RO

Джерело: авторська обробка даних NIS data, TEMPO On-line database

Як наслідок, показники відновлення робочої сили характеризуються спадною динамікою. Ці процеси спричиняють прискорене старіння робочої сили, оскільки у віковій структурі економічно-активного населення, частка молоді стає меншою, тоді як частка зрілого та літнього населення зростає.

Старіння робочої сили супроводжується зниженням її інноваційного потенціалу, трудової мобільності і здатності приймати ризики, пов'язані зі зміною статусу зайнятості. Усі ці фактори обмежують активність у започаткуванні нової підприємницької діяльності на сільських територіях.

Наслідком спаду народжуваності стало погіршення вікової структури сільського населення, що виявляється у скороченні чисельності молоді, віком до 25 років, частка якої зменшилася із 44% у 1992 р. до 33% у 2015 р. (рис. 16).

Водночас зі зростанням ролі старших поколінь у структурі сільського населення і на основі вищої очікуваної тривалості життя у жінок виникло явище фемінізації, коли жінки становлять близько 60% сільського населення у віці понад 65 років.

Населення працездатного віку (15-65 років) складає 64% всього сільського населення, у той час як для міських поселень цей показник дорівнює 73%. Як наслідок, рівень навантаження, яке чинить економічно неактивне населення на економічно активне, є вищим на сільських територіях регіону, ніж у містах. Вікова структура потенційно активного населення наразі у відсотковому відношенні відповідає загальним віковим тенденціям.

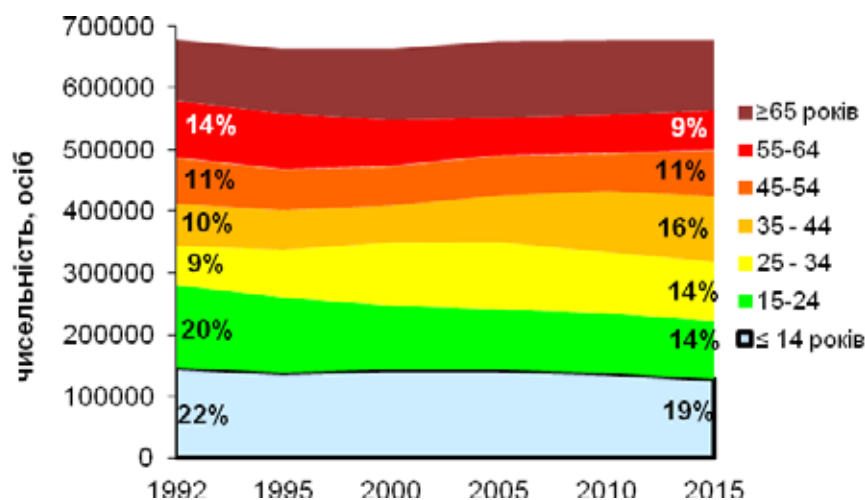

Рис. 16. Вікова структура сільського населення у EPS-RO

Джерело: авторська обробка даних за NIS data, TEMPO On-line database

Загалом у досліджуваній місцевості, зокрема в сільських районах, з 1989 р. на ринку праці відбулися значні зміни, здебільшого за рахунок реструктуризації соціалістичної економіки. Таким чином, у результаті закриття економічно-непродуктивним промислових підприємств кількість найманих працівників скоротилася майже наполовину на початку 2000-х років, порівняно з початком перехідного періоду. Через недостатні темпи розвитку приватного бізнес-середовища, кількість оплачуваних робочих місць підтримувалася на низькому рівні і наразі ця кількість дорівнює тільки половині з наявної у 1992 р., як загалом в EPS-RO, так і в сільській місцевості зокрема (табл. 10).

Таблиця 10

Динаміка кількості найманих працівників у EPS-RO

(осіб)

	1992	1995	2000	2005	2010	2013
Усього, у т.ч.:	268161	226884	166370	149230	137271	137238
- міська місцевість	209887	177541	132378	118507	107036	107914
- сільська місцевість	58274	49343	33992	30723	30235	29324

Джерело: NIS data, TEMPO On-line database

Рівень безробіття населення у працездатному віці є вищим на сільських територіях EPS-RO, порівняно з містами; у 2014 р. 3,7% сільського населення у віці 15-65 років було безробітним, порівняно з 2,1% в міській місцевості цього регіону.

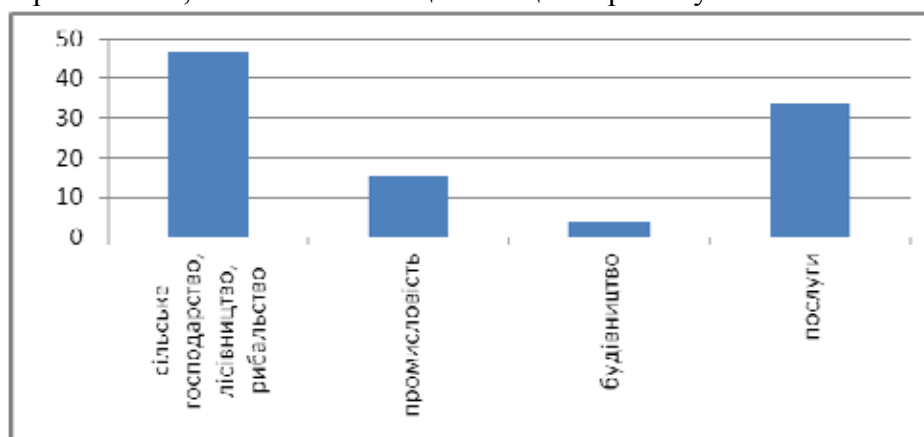

Рис. 17. Структура зайнятого населення за основними видами економічної діяльності (основними секторами економіки) у EPS-RO (2013 р.)

Джерело: авторська обробка даних NIS data, TEMPO On-line database

У структурі зайнятості переважає первинний сектор, де працює 46,5% зайнятого населення, а 34,1% – зайняті у сфері послуг (рис. 17).

Вторинний сектор, головний економічний двигун, що забезпечує нарощування доданої вартості на регіональному рівні економіки, створює робочі місця тільки для 19,3% зайнятого населення досліджуваного регіону. Переважання сільського господарства у структурі зайнятості є прямим наслідком дефіциту несільськогосподарських можливостей зайнятості; цей дефіцит створює залежність місцевого населення від сільського господарства, наслідком чого є низький рівень економічного і соціального добробуту.

2.2.2. Соціально-культурний вимір

Система освіти. Мережа навчальних закладів у досліджуваному регіоні складається з дошкільних закладів, початкових шкіл, гімназій і шкіл вторинного циклу (старші середні школи та профшколи). Протягом останнього десятиріччя кількість навчальних закладів постійно скорочувалася у зв'язку з реформою освіти (реорганізацією та змінами розмірів освітніх закладів, базуючись на принципах підвищення ефективності їхньої діяльності). Результатом реорганізації мережі навчальних закладів відповідно до положень Закону № 354/2004, яка тривала протягом останніх років, стало злиття багатьох шкіл у нові структури і ліквідація тих закладів, які не відповідали поставленим вимогам як самостійні одиниці. Наприклад, кількість початкових шкіл і гімназій на досліджуваних сільських територіях скоротилася з 270 у 2005р. до 164 у 2013р.

Схожі процеси відбувалися і з викладацьким персоналом, який поступово скорочувався, досягнувши у 2013 р. чисельності у 932 особи у дошкільній освіті, 4651 особа у початкових школах і гімназіях і 343 особи у школах вторинної середньої освіти. Це скорочення відбулося як внаслідок реорганізації шкільної мережі, яка призвела до ліквідації багатьох робочих місць учителів в результаті розформування класів учнів, так і внаслідок зростання труднощів у навчальному процесі, пов'язаних із співфінансуванням освітньої системи – незадовільні заробітні плати, транспортування викладацького складу до сільських шкіл (понад 70% учителів сільських шкіл регулярно доїжджають до місця роботи), недостатньо розвинена освітня інфраструктура та непривабливість перспективи зміни постійного місця проживання з міст у сільські населені пункти.

Водночас, протягом зазначеного періоду кількість учнів у сільських школах також зазнала скорочення і у 2013р. становила 18675 дітей у дошкільних навчальних закладах, 66978 учнів у початкових школах та гімназіях і 4797 учнів у середніх школах вторинного циклу (табл. 11).

На деяких освітніх рівнях, порівняно з 2005 р., зменшення чисельності учнів у 2013 р. було значним – 52,4% в середній освіті вторинного циклу і 25,6% на рівні дошкільної освіти. Відмова від шкільної освіти також лежить в основі цього процесу, який визначається нестабільністю економічної ситуації багатьох сімей, недостатнім рівнем освіченості і браком освітньої інфраструктури в сільській місцевості, особливо це стосується віддалених громад, у яких згадане явище проявляється особливо гостро. У цьому контексті, зважаючи на глибоку реорганізацію освітніх установ і зменшення числа учнів шкіл, кількість випускників за рівнями освіти значно скоротилася в останні роки, в основному в початковій школі та на рівні гімназій (включно із середньою спеціальною освітою). Водночас рівень знань школярів також коливався в останні роки, із загальними спадними тенденціями за результатами проходженням іспитів по закінченні середньої школи.

**Чисельність осіб, що навчалися у навчальних закладах на сільських територіях
EPS-RO**

Освітній рівень / рік	2005	2013	2013 до 2005
Всього	107488	90450	-15,8%
Дошкільна освіта	25086	18675	-25,6%
До-університетська освіта	82402	71775	-12,9%
Початкові школи та гімназії	72326	66978	-7,4%
Середні школи вторинного циклу	10076	4797	-52,4%

Джерело: NIS, Tempo-online database

Хоча в останні роки були зроблені зусилля для поліпшення забезпечення освітніх закладів наочними посібниками, комп'ютерами та ІТ обладнанням, намагаючись повернути і закріпити викладачів у сільських районах і забезпечити перевезення учнів до освітніх закладів, є ще недоліки в організації та розвитку навчального процесу, які сприяють збереженню наявних диспропорцій.

Система охорони здоров'я. Система охорони здоров'я разом із системою медичного страхування забезпечує застрахованим особам доступ до базового пакету медичних послуг, маючи на меті запобігання хворобам і підтримку доброго стану здоров'я населення, а також відшкодування застрахованим особам витрат на медичне обслуговування у разі хвороби чи нещасного випадку.

На досліджуваній території система охорони здоров'я представлена закладами, що надають загальну та спеціалізовану медичну допомогу. Ці заклади належать як державному, так і приватному сектору (табл. 12).

У наявних закладах системи охорони здоров'я у EPS-RO в 2013р. працював медичний персонал у складі: 417 лікарів, з яких 254 сімейних лікарів, 112 дантистів, 115 фармацевтів і 771 особа молодшого медперсоналу. Останніми роками спостерігається зростання чисельності медичного персоналу більшості категорій. Найбільший приріст спостерігався серед лікарів, чисельність яких зросла з 258 у 2005 р. до 417 у 2013 р. Тим не менше, чисельність лікарів, які є місцевими мешканцями, набагато нижча за середнє по країні. Єдина категорія, у якій було відзначено скорочення в цей період, є сестринський персонал – з 881 до 771 осіб.

Суттєвих змін зазнала румунська система охорони здоров'я починаючи з 2010 р., у зв'язку з системною реорганізацією, нав'язаною необхідністю боротьби з кризовими економічними явищами, за рахунок зменшення витрат і більш ефективної діяльності. У цьому контексті багато підрозділів системи охорони здоров'я у міській і сільській місцевості, особливо тих, що не відповідали новим критеріям для надання їм самостійного статусу з погляду числа обслуговуваних/госпіталізованих осіб або наданих населенню медичних послуг, були закриті або реорганізовані. Таким чином, дуже багато закладів, які діяли в державному секторі, були закриті, а число приватних медичних підрозділів почало зростати. У той же час також відбулася міграція в середовищі медичного персоналу; наприклад, у той час як до 2009 р., кількість сімейних лікарів в державному секторі налічувала близько 240 осіб, у 2013 р. їх число склало тільки 125 осіб, а число лікарів у приватній системі збільшується від нуля до 129 за той же період.

Заклади охорони здоров'я на сільських територіях за категоріями та кількістю лікарняних ліжок у EPS-RO

Категорії медичних установ / Роки	2005	2013	2013 до 2005
Лікарні	2	0	-100%
Санаторії-водолікарні	1	1	-
Центри здоров'я	1	2	+100%
Підрозділи з охорони здоров'я і соціальної допомоги	5	6	+20.00%
Кабінети шкільного лікаря	0	2	-
Кабінети сімейного лікаря	228	220	-3.51%
- державний сектор	227	112	-50.66%
- приватний сектор	1	107	+10700%
Приватні медичні центри	0	7	-
Стоматологічні кабінети	79	90	+13.92%
- державний сектор	64	34	-46.88
- приватний сектор	15	56	+273.33%
Кабінети вузьких спеціалістів	0	18	-
Спеціалізовані приватні медичні центри	0	1	-
Аптеки	73	111	+53.42%
Аптечні пункти	53	96	+81.13%
Медичні лабораторії	0	2	-
Кількість ліжок у закладах медичної та соціальної допомоги	90	160	+77.78%
Кількість ліжок в медичних центрах	65	25	-61.54%

Джерело: National Institute of Statistics, Tempo-online database

Ця глибока реформа, що призвела до значних змін у системі охорони здоров'я, була не єдиним дестабілізуючим фактором. На рівні EPS-RO певні недоліки існували протягом багатьох років, головним чином, у зв'язку з браком медичного персоналу, здебільшого лікарів, низькою оплатою праці медперсоналу, недостатньою забезпеченістю державних медичних закладів медичними матеріалами, браком і застарілістю транспортної інфраструктури для доставки пацієнтів. Усі ці фактори призводять до суттєвих дисфункцій в наданні медичних послуг і до їх низької якості. Багато з цих проблем можуть бути вирішені за умови прийняття злагодженої, загальної концепції в системі охорони здоров'я і більшого річного бюджету, що виділяється на цю сферу діяльності, а також за допомогою коштів ЄС для розвитку сільських територій.

Культурні аспекти. EPS-RO володіє значним культурно-історичним потенціалом і етнографічною спадщиною, який представлений великою кількістю культурних об'єктів, серед яких церкви, монастирі, музеї, меморіальні будинки, замки, заїжджі дома та монарші двори (табл. 13).

У сільських районах збереглися стародавні звичаї, традиції, ремесла і звички, матеріалізовані у формі справжніх народних художніх шедеврів – кераміки, килимів ручної роботи, овечих кожухів, ткацтва, народних і традиційних інструментів, масок тощо.

Серед головних визначних пам'яток у досліджуваному регіоні можна відзначити традиційні сільські домогосподарства, у яких досі використовуються декоративні народні прийоми. Тим не менш сільська архітектура постійно змінюється, що ставить під загрозу існування традиційних народних архітектурних форм, які все ще існують. Тобто потенційна деградація архітектурної спадщини є реальністю в сільській місцевості досліджуваних регіонів.

Головні культурні об'єкти регіонального та національного значення у EPS-RO

Повіт Ботошань	Повіт Сучава
Монастир Coșula - територіальна спільнота Coșula	Монастир Sucevița - територіальна спільнота Sucevita
Монастир Ağafton – територіальна спільнота Curtești	Монастир Moldovița - територіальна спільнота Moldovița
Монастир Vorona – територіальна спільнота Vorona	Монастир Putna - територіальна спільнота Putna
Skete Sihăstria Voronei – територіальна спільнота Vorona	Святі місця Даниїла Сігастру – територіальна спільнота Putna
Монастир Gorovei – територіальна спільнота Văculești	Монастир Dragomirna - територіальна спільнота Mitocul Dragomirnei
Монастир Frumușica – територіальна спільнота Frumușica	Монастир Slătioara - територіальна спільнота Râșca
Меморіальний будинок “Mihai Eminescu” – територіальна спільнота Ipotești	Центр Чорної Керамік у Marginea - територіальна спільнота Marginea
Меморіальний будинок “George Enescu” – територіальна спільнота Liveni	Меморіальний будинок Ciprian Porumbescu - територіальна спільнота Ciprian Porumbescu
Археологічна ділянка в Ripiceni – територіальна спільнота Ripiceni	Nicolae Labiș's house – територіальна спільнота Mălini
Датська фортеця Stâncești, commune Mihai Eminescu	

Джерело: Стратегія розвитку і просування туристичної галузі у повіті Сучава, Стратегія соціально-економічного розвитку повіту Ботошань, 2014-2020

Культурне багатство цих територій також відображається в народних піснях і танцях, народних традиціях, що стосуються релігійного чи повсякденного життя, народних обрядів, які є специфічними для цих країв. Сільські населені пункти являють собою оригінальні центри старих етнічних і народних традицій, які відбуваються з нагоди різних свят, ярмарків та релігійних подій.

На території EPS-RO відбувались важливі історичні події, тут народилось багато видатних румунських митців, письменників і музикантів. Повіти Ботошань і Сучава були і залишаються важливими культурними центрами Румунії, їхнє культурне життя несе в собі відбиток діяльності визначних особистостей (таких як Міхай Емінеску, Джордж Енеску, Нікола Йорга, Штефан Лучіан, Кіпріян Порумбеску, Нікола Лабіш та багато інших).

Історичні пам'ятки зберігаються у 40 музеях, 25% цих знахідок було віднайдено на сільських територіях. Щорічно 60% туристів відвідують ці експозиції. Важливе місце в культурному житті сільських територій регіону відіграють 406 бібліотек, фонди яких налічують 3,7 млн. примірників. Однак у цій сфері існує брак спеціалізованого персоналу.

Основними проблемами у сфері збереження культурної спадщини в EPS-RO є переважаюча деградація багатьох будівель, які є історичними пам'ятками, відсутність фінансових ресурсів, необхідних для їх реабілітації та/або збереження, як на рівні спеціалізованих установ, так і на рівні фізичних осіб, які відновили право власності на будівлі, що належать до категорії історичних пам'яток, дається взнаки і слабо розвинена місцева культурна інфраструктура (громадські центри). Серед можливих шляхів вирішення наявних проблем можемо відзначити урядові програми фінансування та європейські програми підтримки, передусім присвячені культурі та збереженню спадщини, створенню культурних партнерств з сусідніми країнами тощо.

2.2.3. Сільське господарство

Сільське господарство є важливою частиною економіки EPS-RO. У 2013 р. на цій території було вироблено валової продукції сільського господарства на суму 5 360 847 тис. лей, що складає 6,83% валового виробництва сільськогосподарської продукції в країні.

Земельні ресурси та експлуатація сільськогосподарських угідь. EPS-RO володіє значними земельними ресурсами. У загальній площі у 1 353 919 га сільськогосподарські угіддя становлять 54,69%, що дорівнює 5,06% усіх сільськогосподарських земель Румунії (табл. 14).

За даними табл. 14 бачимо, що досліджуваний регіон має сприятливу структуру сільськогосподарських угідь. Найбільшою у загальній площі сільськогосподарських земель є частка ріллі (64,65%), однак цей показник є нижчим, ніж в середньому по країні. Сінокоси та пасовища також є важливим напрямом використання земель, а їхня частка є на рівні близькому до середнього в країні. Виноградники та сади займають лише 0,23% та 0,75% площі сільськогосподарських земель, що значно менше середнього показника по країні. Отже, структура сільськогосподарських земель надає значні можливості для розвитку сільського господарства завдяки диверсифікації сільськогосподарської діяльності, з великими можливостями взаємодії різних видів економічної діяльності.

EPS-RO володіє також значними лісовими ресурсами – 512 031 га (37,82% загальної площі), що сконцентровані головним чином у повіті Сучава. Загалом у регіоні зосереджено 7,60% усіх лісових ресурсів Румунії.

Таблиця 14

Структура земель у EPS-RO та в Румунії у 2014 р.

Категорії земель	Од. виміру	EPS-RO	Румунія
Усього земель	га	1353919	23839071
Землі сільськогосподарського призначення	га	740393	14630072
	%	54,69	61,37
У т. ч. : рілля	%	64,65	64,22
Пасовища	%	22,37	22,37
Сінокоси	%	12,00	10,64
Виноградники	%	0,23	1,43
Сади	%	0,75	1,35
Ліси та лісовкриті площі	Га	512031	6734003
	%	37,82	27,25
Річки та озера	Га	26029	831495
	%	1,92	3,49

Джерело: NIS, 2015, Tempo online database

До 2014 р. більша частина сільськогосподарських і лісогосподарських земель регіону була повернута колишнім власникам та їхнім спадкоємцям, що відповідало тенденціям на національному рівні. Цей процес почався в 1991 р. і мав кілька етапів. У результаті, за даними Національного інституту статистики, до 2014 р., 94,86% сільськогосподарських земель EPS-RO і 37,66% землі під лісами були повернуті колишнім власникам або їх спадкоємцям за законом. Основним недоліком цього процесу було те, що сертифікати власності було видано за відсутності кадастрових робіт та фактично без реєстрації в Земельній книзі більшої частини нових власників на землю. Таким чином, ідентифікація і розмежування повернутих ділянок не завжди було зроблено правильно, що призводить до земельних спорів.

Кількість, загальна і середня площа угідь за категоріями господарств у EPS-RO

Показник	2002	2013	2013 до 2002
Чисельність			
Усі категорії господарств	309852	262691	84.78
Господарства без статусу юридичної особи	308827	261378	84.64
Господарства зі статусом юридичної особи	1025	1313	128.10
Використовувана площа			
Усі категорії господарств	776504	731988	94.27
Господарства без статусу юридичної особи	583307	525361	90.07
Господарства зі статусом юридичної особи	193197	206627	106.95
Середня площа угідь			
Усі категорії господарств	2.51	2.79	111.19
Господарства без статусу юридичної особи	2.51	2.01	79.94
Господарства зі статусом юридичної особи	188.48	157.37	83.49

Джерело: розраховано автором за даними NIS, General Agricultural Census 2002 and Structural Farm Survey 2013

Успіх земельної реформи був прямо пов'язаний зі структурними змінами в сільському господарстві. Введення в дію зазначеної реформи спричинило виникнення нових форм господарювання в аграрному секторі. Як показано в табл. 15 у 2013 р. 262 691 господарств у EPS-RO використовували сільськогосподарські угіддя загальною площею 731 988 га. Середній розмір площі угідь одного господарства становив 2,79 га: особисті господарства використовували 2,01 га в середньому, тоді як середня площа фермерських господарств зі статусом юридичної особи становила 157,37 га. У підсумку, аграрний шаблон, характерний для соціалістичної економіки, з високим рівнем концентрації піддався значним змінам після проведення земельної реформи: виникла поляризована структура з великою кількістю індивідуальних господарств, які володіли невеликою площею ділянок землі, і незначна кількість фермерських господарств зі статусом юридичної, які працюють на значно більших земельних площах.

Порівняно з даними, отриманими під час Загального сільськогосподарського перепису 2002 р., зменшення кількості індивідуальних господарств і сільськогосподарських земель, використовуваних ними, відбулось під тлі консолідації фермерських господарств зі статусом юридичної особи. Тим не менше кількість напівнатуральних і натуральних підсобних господарств все ще залишається значною.

Рослинництво та тваринництво. Структура валового виробництва сільськогосподарської продукції була і залишається незбалансованою: продукція рослинництва переважає над тваринництвом. Схожі тенденції спостерігаються і на національному рівні. Так, у 2013 р. продукція рослинництва становила 64,20%, а продукція тваринництва – лише 35,69% (рис. 18).

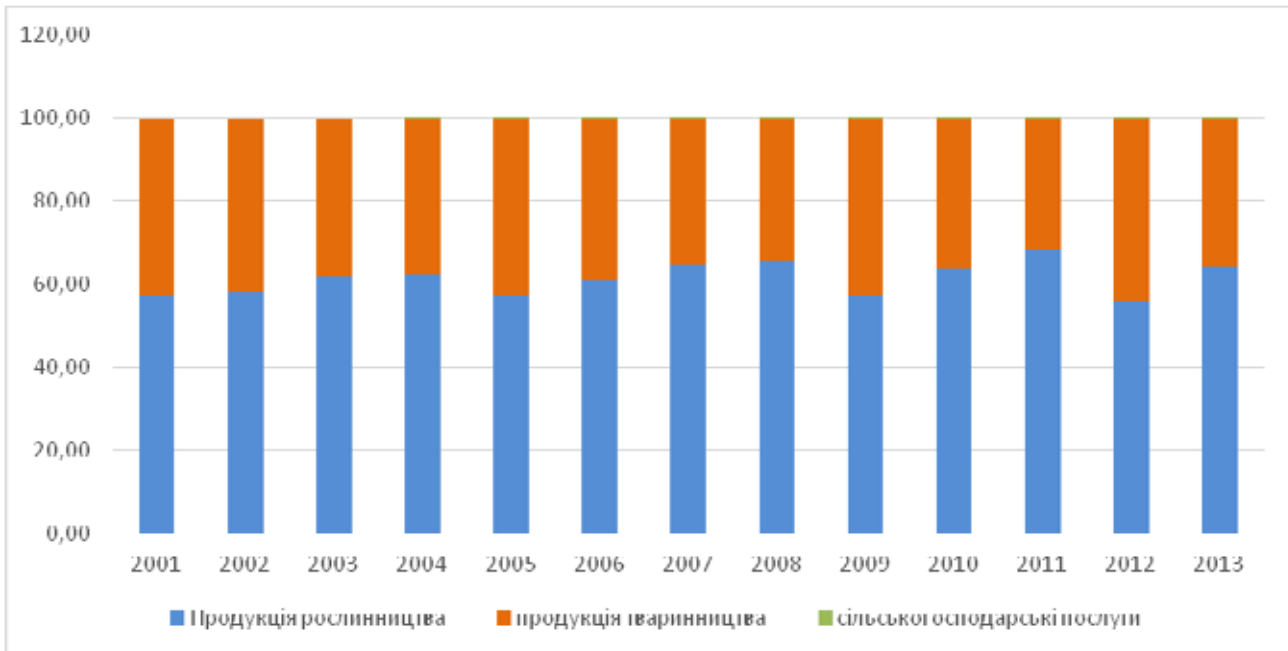

Рис. 18. Динаміка валової продукції сільського господарства за секторами у EPS-RO (2001-2013рр.)

Джерело: складено автором за даними NIS, 2015, Tempo-online database

За даними Національного інституту статистики посівна площа у 2014 р. становила 452 179 га. Найбільша частка посівної площі була зайнята під зерновими (48,98%). Далі у структурі значні площі займають кормові та олійні культури. У досліджуваному регіоні також виробляється значна кількість продуктів з високою доданою вартістю, зокрема картоплі та овочів (рис. 19).

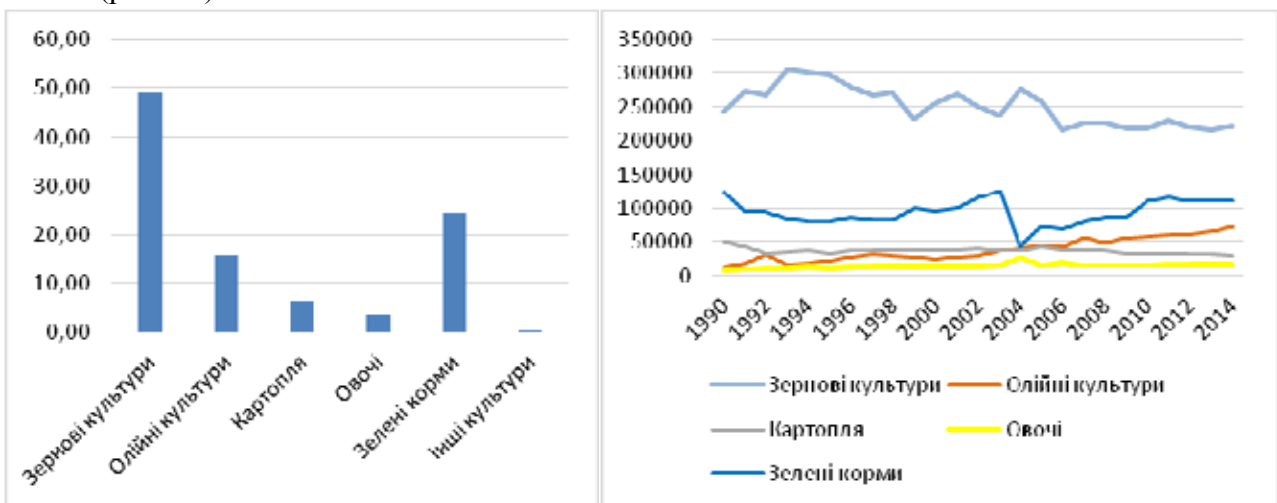

Рис. 19. Структура посівних площ за основними видами сільськогосподарських культур та її динаміка у EPS-RO

Джерело: складено автором за даними NIS, 2015, Tempo-online database

Протягом 1990-2014 рр. посіви зернових зменшилися, натомість вирощування інших культур зазнало деякого зростання.

Урожайність сільськогосподарських культур загалом є низькою. Порівняно з середніми по країні значеннями нижчою є врожайність пшениці та жита, кукурудзи і соняшнику. Вищу продуктивність у регіоні мають кормові культури, одержувані як з багаторічних насаджень, так і з орних земель (табл. 16).

**Врожайність сільськогосподарських культур у EPS-RO та у Румунії
(середня за 2010-2014рр.)**

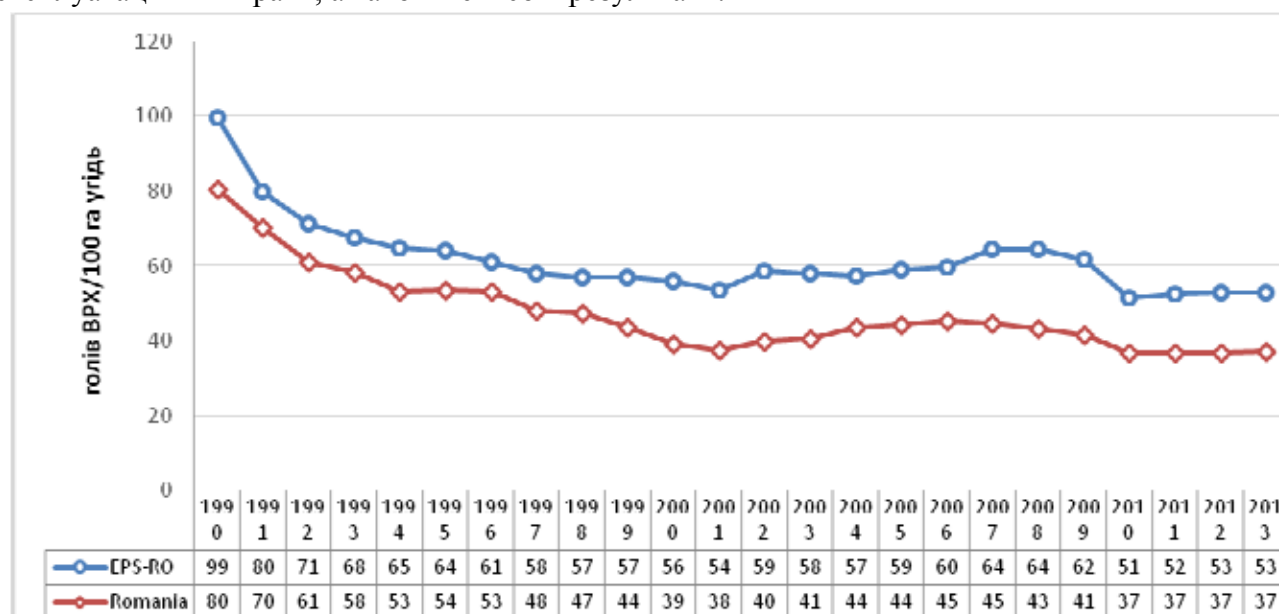
Сільськогосподарські культури	Середня урожайність		Відхилення EPS-RO від середнього у Румунії
	EPS-RO	Румунія	
Жито і пшениця	2859	3207	-349
Кукурудза	3874	4054	-180
Соняшник	1662	1777	-115
Картопля	15879	14833	+1046
Багаторічні кормові культури	16735	15150	+1584
Люцерна	19038	16315	+2722
Зелений корм	19071	15218	+3853

Джерело: розраховано автором за даними NIS, 2015, Tempo-online database

Низька нестабільна врожайність є наслідком переважно традиційних технологій, що застосовуються здебільшого малими, натуральними господарствами, і пов'язане з недостатнім застосуванням сучасних насінневих матеріалів і техніки.

Порівняно із загальнонаціональним, сектор тваринництва у EPS-RO розвинутий краще. Аналізуючи чисельність поголів'я великої рогатої худоби у розрахунку на 100 га сільгоспугідь, слід відзначити високий рівень цього показника для EPS-RO (53 голів ВРХ/га) порівняно з середнім по країні (37 голів ВРХ/га) (рис. 20). Водночас як у Румунії загалом, так і в досліджуваному регіоні сектор тваринництва зазнав значного спаду поголів'я тварин усіх видів, у т.ч. ВРХ, протягом 1990-2013рр.

Хоча тваринництво (головним чином розведення корів і овець) являє собою традиційну діяльність сільського населення, зі зменшенням поголів'я худоби виробництво також знизилося. Невеликі ціни, сплачувані переробниками спонукали більшість дрібних тваринників виробляти продукцію здебільшого для власного споживання і лише невелику частину продукції на продаж на роздрібних ринках. Натуральні і напівнатуральні господарства використовують в основному екстенсивні технології у галузі тваринництва, яка має низькі експлуатаційні витрати, а також невисокі результати.

**Рис. 20. Динаміка поголів'я тварин на 100 га угідь
у EPS-RO та в Румунії у 1990-2013 рр.**

Джерело: авторська обробка даних NIS, 2015, Tempo-online database

Використання сільськогосподарських матеріалів і техніки. Застосування хімічних та органічних добрив у рекомендованих обсягах і на оптимальному етапі вегетації сільськогосподарських культур дозволяє швидко і безпечно досягнути високої продуктивності рослин і зберегти якісні характеристики ґрунтів. Протягом перехідного періоду рівень застосування як мінеральних, так і органічних добрив у EPS-RO був низьким, що призвело до спаду виробництва, що відповідає загальнонаціональним тенденціям.

Таблиця 17

Застосування сільськогосподарських матеріалів та техніки у EPS-RO

Показник	Од. виміру	EPS-RO		Румунія	
		1990	2013	1990	2013
Мінеральні добрива	кг/га	136,46	33,67	146,52	67,74
Органічні добрива	кг/га	30 309,50	28 213,15	29 997,91	20 454,17
Інсектициди	кг/га	7,14	0,16	7,72	0,37
Фунгіциди	кг/га	4,66	1,14	6,90	1,13
Гербициди	кг/га	3,81	1,17	3,24	1,06
Трактори	га/трактор	153,01	93,48	116,23	76,38

Джерело: розраховано автором за даними NIS, 2015, Tempo-online database

Так, у 2013 р. обсяг застосованих мінеральних добрив з розрахунку на 1 га становив лише 24,67% обсягу, що був використаний у 1990 р., а кількість органічних добрив – 93,08%. Протягом зазначеного періоду поряд зі зниженням рівня використання мінеральних добрив спостерігалось також і неправильне їх застосування внаслідок браку відповідних знань і навичок.

Починаючи з 1990 р., в EPS-RO намітилася тенденція до скорочення застосування фітосанітарних продуктів і зменшення площ і врожаїв, оброблених хімікатами. У 2013 р., загальний обсяг застосовуваних фітосанітарних продуктів був значно меншим, ніж у 1990 році, що стосується всіх видів продукції (інсектициди, фунгіциди, гербициди). Ця тенденція в основному є наслідком реструктуризації сільськогосподарського сектору, зміни режиму власності і зростання цін на фітосанітарні заходи. У той же час нинішній асортимент продукції фітосанітарного використання характеризується високою біологічною активністю при низьких нормах витрати і зменшеною кількістю повторних процедур.

Що стосується механізації, то у 2013 р. EPS-RO був менш забезпеченим тракторами та сільськогосподарською технікою, ніж в середньому по країні: площа сільськогосподарських угідь, оброблена одним трактором становила 93,48 га, порівняно з середньою по країні 76,38 га (в середньому по Європі це показник становив 13 га). Навіть якщо порівняно з 1990 р. ситуація покращилася, EPS-RO як раніше далекий від оптимального показника.

2.2.4. Інші види економічної діяльності на сільських територіях

У румунській частині українсько-румунського транскордонного регіону структура діючих підприємств є сприятливою для сталого розвитку сільських громад, оскільки великі підприємства (економічно сильніші і здатні підтримувати значний запас робочих місць на місцевому ринку праці) є добре представлені в первинному та вторинному секторах. Таким чином, хоча у досліджуваному регіоні домінують мікро-підприємств (86,91%), це значення є нижчим, ніж в середньому по Румунії, де частка малих підприємств становить 88,0% (за даними Національного інституту статистики) (табл. 18).

Структура підприємницького середовища за видами економічної діяльності в EPS-RO характеризується переважанням діючих підприємств у сфері послуг, що надаються населенню, а також підприємствам (транспортування та складування, оптова та роздрібна торгівля, професійна і науково-технічна діяльність). Вторинний сектор економіки досліджуваного

регіону становить 23% від загальної чисельності бізнес-структур, вище середнього по країні на 20%³.

Таблиця 18

Структура діючих підприємств за видами економічної діяльності у EPS-RO (2013 р.)

Види економічної діяльності	Усього, діючих підприємств, у т.ч.:	Мікро-підприємства (<9 працівників)	Малі підприємства (9-49 працівників)	Середні підприємства (50-250 працівників)	Великі підприємства (>250 працівників)
Усього	100,00	86,91	11,22	1,69	0,19
Сільське господарство, лісівництво, рибальство	5,52	4,81	0,71	0,01	0,00
Переробна промисловість	12,72	8,91	3,01	0,66	0,14
Будівництво	9,67	8,10	1,34	0,21	0,01
Інша промислова діяльність	0,54	0,35	0,14	0,03	0,01
Торгівля	36,95	33,53	3,06	0,36	0,00
Транспорт і складське господарство	9,12	7,99	0,97	0,16	0,00
Готелі і ресторани	6,69	5,92	0,72	0,05	0,00
Інші послуги	18,79	17,30	1,26	0,20	0,02

Джерело: розраховано автором за даними NIS, Tempo-online database

Туризм відіграє важливу роль в економічному розвитку, сприяючи покращенню стандартів життя в сільській місцевості EPS-RO, ця галузь залежить від наявності природних і антропогенних ресурсів і від можливостей розміщення туристів.

На сільських територіях EPS-RO зростає кількість засобів розміщування туристів. Так, у 2014 р. їх налічувалося у 4,1 разу більше, ніж у 2001 р. (табл. 19).

Переважають у структурі засобів розміщування туристів агротуристичні садиби, наступна за чисельністю категорія – туристичні котеджі. У 2001 р. частка агросадиб становила 68,4% від загальної кількості засобів розміщування, до 2014 р. їх питома вага зросла до 79,1%. Варто зазначити, що, починаючи з 2007 р., на сільських територіях EPS-RO з'явилися і готелі.

Таблиця 19

Засоби розміщування туристів за видами на сільських територіях EPS-RO

Види засобів акомодатії	2001	2007	2010	2014
Усього, у т.ч.:	38	135	126	158
Готелі	-	1	2	6
Молодіжні готелі	-	1	-	-
Хостели	-	2	2	3
Мотелі та заїжджі двори	4	3	5	5
Туристичні вілли	2	4	3	3
Туристичні котеджі	4	4	4	11
Табори для дітей шкільного та дошкільного віку	1	1	1	1
Турбази	-	-	-	1
Кемпінги	1	3	1	1
Райони туристичного відпочинку	-	1	2	2
Туристичні будиночки	-	-	-	1
Агротуристичні садиби	26	115	106	125

Джерело: власні розрахунки автора за tempo-online data

³ NIS (2013) TEMPO on-line database, www.insse.ro

Кількість місць у засобах розміщування туристів поступово зростає, відтак у 2014 р. загальна місткість засобів розміщування була у 2,5 рази більшою, ніж у 2001 р. У 2001 р. кількість місць у таборах для дітей шкільного та дошкільного віку складала 61,4% місткості усіх засобів розміщування, і 17,9% місць надавали агросадиби; натомість у 2014р. агросадиби пропонували найбільшу кількість місць – 67,6% (табл. 20).

Таблиця 20

Місткість засобів розміщування за видами у сільській місцевості EPS-RO

Види засобів акомодатії	2001	2007	2010	2014
Усього, у т.ч.:	1414	2387	2475	3634
Готелі	-	60	146	378
Молодіжні готелі	-	48	-	-
Хостели	-	-	58	94
Мотелі та заїжджі двори	150	109	111	93
Туристичні вілли	46	119	63	57
Туристичні котеджі	83	208	139	216
Табори для дітей шкільного та дошкільного віку	869	150	130	130
Турбази	-	-	-	82
Кемпінги	12	80	10	40
Райони туристичного відпочинку	-	8	76	76
Туристичні будиночки	-	-	-	10
Агротуристичні садиби	254	1605	1742	2458

Джерело: власні розрахунки автора за tempo-online data

Що стосується туристичних потоків, то кількість прибулих туристів у 2014 р. була у 2,5 рази більшою, порівняно з 2001 р., і кількість ночівель зросла удвічі за цей період.

2.2.5. Транспортна та технічна інфраструктура

У 2014 р. в EPS-RO було 5507 км доріг загального користування, на які припадало 37,9% від загальної довжини доріг Північно-Східного регіону. Порівняно з базовим 1990 р., у 2014 р. загальна протяжність доріг загального користування в EPS-RO збільшилася на 32,6%, з 4153 км (1990р.) до 5507 км (2014 р.).

80% доріг у EPS-RO – це дороги регіонального і місцевого значення, за рахунок яких, головним чином, і відбулося зростання протяжності доріг загального користування як у Північно-Східному регіоні загалом, так і в EPS-RO зокрема.

Порівняно з 2007 р. помітною є тенденція до модернізації місцевих доріг: 3,7% модернізованих доріг були вистелені легким дорожнім покриттям і 72,4% доріг – викладені бруківкою (табл. 21).

За період з 1990 р. по 2014 р. відбулося також зростання довжини діючої залізниці як загалом у Північно-Східному регіоні (на 9,5%), так і в EPS-RO зокрема (на 17,4% – з 587 км у 1990 р. до 687 км у 2014р.). у 2014 р. в EPS-RO було зосереджено 32,4% всієї довжини залізничних колій країни; порівняно з 1990 р. ця частка зросла лише на 2,4%. З двох повітів, що входять до EPS-RO, електро-залізниця є тільки в Сучавському повіті, протяжністю у 250 км у 2014р., що на 47,6% більше, ніж у 1990р. Це становить 37,4% загальної довжини електроколій у регіоні.

У той час як інвестиції в залізничну інфраструктуру, здебільшого у розширення електричної залізничної мережі, були обмежені в часі через певні більш-менш суб'єктивні

обставини, що стосується звичайної залізниці, період 1990-2014 рр. характеризується зростаючою тенденцією як загалом у Північно-Східному регіоні, так і в EPS-RO зокрема.

Таблиця 21

**Довжина модернізованих місцевих доріг у EPS-RO протягом
2007-2013 рр., км**

Рік	Модернізовано	З легким дорожнім покриттям	Викладені бруківкою	Ґрунтові дороги
2007	70	164	930	630
2008	70	176	926	622
2009	74	206	906	639
2010	74	245	1117	504
2011	284	74	1528	540
2012	291	77	1445	436
2013	287	107	1441	426
2014	337	170	1603	531
2014/2007 (%)	381.4	3.7	72.4	-15.7

Джерело: Tempo-online database, NIS, 2015

Кількість транспортних засобів для перевезення пасажирів, що є показником місцевого добробуту і тісно пов'язана з рівнем життя населення, протягом 2002-2014 рр. зазнала скорочення від 36,6% (Сучава) до 57,1% (Ботошань), або загалом по EPS-RO відбулось скорочення на 44,5%.

Що стосується питання технічної інфраструктури та забезпеченості населення комунальними послугами, то в цій сфері протягом 1990-2013 рр. спостерігались такі тенденції:

- у 2013 р. порівняно з 1990 р. значно зросла довжина каналізаційних мереж – з 612 км у 1990р. до 1039,3 км у 2013 р. (на 69,6%); в EPS-RO зосереджено 31,1% загальної довжини каналізаційних мереж Північно-Східного регіону Румунії;
- 44 міських населених пункти EPS-RO мають доступ до каналізаційної мережі, тоді як в сільській місцевості – лише 35; розширення каналізаційної мережі протягом останніх років відбувається, головним чином, у міській місцевості;
- значне розширення мережі постачання природного газу; у 2013 р. на досліджуваній території було зосереджено 23,1% від загальної довжини мереж газопостачання Північно-Східного регіону Румунії, тобто 798 км із 3458 км мереж у регіоні загалом; з 97 населених пунктів Північно-Східного регіону, які мають мережу постачання природного газу, 11 міських і 7 сільських населених пунктів з'єднані з мережею газопостачання; внаслідок згортання (скорочення обсягів) економічної діяльності суб'єктів, які були найбільшими споживачами енергії, споживання природного газу в EPS-RO знизилося вдвічі в 2013 р. порівняно з 1990 р., з 287,6 млн м³ (1990 р.) до 136,9 млн м³ (2013 р.);
- інвестиції в розвиток мережі постачання питної води; порівняно з 1990р. загальна протяжність водопровідної мережі збільшилася в обох повітах з 937,4 км (1990 р.) до 2 043 км (2013 р.), що практично означає збільшення загальної довжини мережі у два рази; у 2013 р. у EPS-RO було зосереджено 25,5% від загальної водопровідної мережі Північно-Східного регіону; 21 міських і 79 сільських населених пунктів в EPS-RO підключені до мережі питного водопостачання; потужності з виробництва питної води в обох повітах зменшилися приблизно на 15% в 2013р. порівняно з 1990 р., що дорівнює зменшенню на 60 тис. м³ / добу;

- значне зменшення поставок теплової енергії в EPS-RO є наслідком зниження купівельної спроможності населення, з одного боку, і збільшення витрат, пов'язаних з виробництвом теплової енергії, з другого боку; порівняно з 1990 р., обсяг поставленої теплової енергії знизився в обох повітах у 2013 р. на 76,6%, з 1,3 млн Гкал (1990 р.) до лише 0,3 млн Гкал (2013 р.). У 2013 р., в сільській місцевості використовувалися інші джерела опалення, тільки одна територіальна спільнота із загального числа (169 громад) була підключена до мережі постачання теплової енергії;
- зважаючи на кількість територіальних спільнот, у EPS-RO рівень їхньої забезпеченості комунальними послугами ще не може виступати стимулюючим фактором для потенційних інвесторів (табл. 22).

Таблиця 22

Частка територіальних спільнот, підключених до мереж комунальних послуг на сільських територіях EPS-RO у 2000-2013 рр. (%)

Рік	Мережі водопостачання	Каналізація	Газ
2000	41,8	20,3	0,03
2001	42,4	20,9	0,04
2002	42,9	19,9	0,04
2003	41,5	18,7	0,04
2004	41,6	13,9	0,03
2005	43,5	15,5	0,04
2006	44,6	16,7	0,04
2007	45,0	16,6	0,04
2008	45,6	17,2	0,04
2009	46,7	17,8	0,04
2010	44,4	17,2	0,04
2011	43,8	18,9	0,04
2012	44,4	20,1	0,04
2013	46,7	20,7	0,04

Отже, лише 46,7% спільнот приєднані до мережі водопостачання, а каналізація наявна лише у 20,7% спільнот. Що стосується постачання природного газу, то беручи до уваги деякі інші зовнішні фактори, як, наприклад, постійно зростаючі ціни на газ, не дивно, що лише 0,04% територіальних спільнот мають доступ до мереж газопостачання.

Попри те, що протягом 2000-2013 рр. комунальні мережі поступово розширювалися, однак цей приріст був незначним, особливо якщо зважити на потреби місцевого розвитку.

III. МОЖЛИВОСТІ І ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ

3.1. SWOT-АНАЛІЗ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ⁴

Сильні сторони	Слабкі сторони
<i>Населення і робоча сила</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Надлишок трудових ресурсів. 2. Наявність кваліфікованих кадрів у традиційних галузях промисловості та сільського господарства. 3. Дешева робоча сила. 4. Активна громадськість. 5. Регіон один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку (3 місце в Україні). 6. Висока густина (компактність проживання) населення (3 місце в Україні). 7. Позитивна демографічна динаміка (зниження показника природного скорочення населення, природний приріст сільського населення в окремих районах області). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. У статевій структурі населення більше жінок ніж чоловіків. 2. Складна демографічна ситуація (від'ємний приріст, низький рівень народжуваності, незадовільний стан здоров'я). 3. Високий рівень безробіття. 4. Трудова міграція. 5. Відтік кваліфікованих кадрів. 6. Низький рівень життя населення. 7. Низький рівень заробітної плати. 8. Незадовільне співвідношення пенсіонери/працюючі. 9. Збільшення кількості неблагополучних сімей та сімей з неповним складом.
<i>Соціальна і культурна сфера</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Гостинність населення. 2. Значний обсяг надходження коштів від трудових мігрантів з-за кордону. 3. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів («Хотинська фортеця», «Резиденція митрополитів Буковини і Далмації», «Церкви і храми Буковини», фестиваль Маланок, міжнародний поетичний фестиваль «Meridian Czernowitz», етнофестиваль «Вихід на полонину» тощо). 4. Збереження, відродження, розвиток та популяризація народних традицій та обрядів, масовість у проведенні різноманітних фольклорних і професійних фестивальних заходів. 5. Наявність самобутньої культури, народних ремесел. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Слабка матеріально-технічна база закладів культури. 2. Недостатній рівень технічної оснащеності сучасною технікою та устаткуванням медичних закладів, навчальних установ. 3. Низький рівень комп'ютеризації сільських шкіл та бібліотек. 4. Спадаюча динаміка кількості середніх навчальних закладів та кількості учнів у них. 5. Перевантаженість дошкільних навчальних закладів. 6. Вищий рівень бідності сільського населення ніж в середньому по країні (за показником частки сільських домогосподарств з рівнем середньодушових загальних доходів нижче прожиткового мінімуму). 7. Брак медичних закладів і лікарняних ліжок на сільських територіях. 8. Низька оплата праці в медичній сфері. 9. Зношеність наявної інфраструктури області у житловому та комунальному господарстві.
<i>Сільське господарство</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень диверсифікації сільського господарства (як у рослинництві, так і тваринництві), сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку садівництва в регіоні. 2. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції. 3. Приватна власність на землю. 4. Наявність великотоварних 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низька інтегрованість сільського господарства до ринкового середовища, низький рівень впровадження сучасних агротехнологій у рослинництві і тваринництві та внесення добрив. 2. Низька ефективність малих форм господарювання (господарств населення). 3. Дефіцит обігових коштів. 4. Недостатній рівень потужностей у

⁴ Складено автором на основі проведеного аналізу, а також з використанням [25, 26]

<p>сільськогосподарських і переробних підприємств.</p> <p>5. Розвинуті галузі садівництва, овочівництва, свинарства та птахівництва.</p> <p>6. Наявність матеріальної бази харчової промисловості.</p>	<p>молокопереробній промисловості.</p> <p>5. Скорочення обсягів виробництва переробної та харчової промисловості.</p> <p>6. Низька ефективність використання сільськогосподарських угідь.</p> <p>7. Занепад сировинної бази (скорочення площ посіву цукрового буряка, зменшення поголів'я тварин ВРХ тощо).</p> <p>8. Рослинництво переважає у структурі виробництва валової продукції сільського господарства.</p> <p>9. Галузь тваринництва зазнала спаду після 1990 р. (поступове зростання протягом 2001-2012 рр., однак не досягає рівня 1990 р.).</p> <p>10. Існує загроза деградації ґрунтів внаслідок недостатнього та незбалансованого використання добрив.</p>
<p><i>Інші види економічної діяльності</i></p>	
<p>1. Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів.</p> <p>2. Наявність сировинної бази для подальшої переробки лісогосподарської продукції, у т.ч. недеревної продукції лісу.</p> <p>3. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал.</p> <p>4. Високий рівень лісистості (близько 30%, удвічі більше ніж у середньому по Україні), висока густота річкової мережі (6% від їх загальної кількості в державі) та наявність джерел мінеральних вод (природно-ресурсна база для розвитку лісівництва та рибальства).</p> <p>5. Значна частка екологічно чистих територій (регіон один з лідерів в Україні), низький рівень викидів в атмосферне повітря.</p> <p>6. Багатий природно-заповідний фонд (5 місце у державі) та вдвічі більший, ніж у середньому по Україні.</p>	<p>1. Відносно низький рівень розвитку малого та середнього бізнесу в сільських населених пунктах (показники нижчі ніж в середньому по Україні).</p> <p>2. Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ, складний фінансовий стан підприємств, зменшення обсягів кредитів наданих банками суб'єктам господарювання та населенню.</p> <p>3. Диспропорція у розвитку МСБ як за галузевою, так і за територіальною ознаками.</p> <p>4. Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ (насамперед наукових парків, технопарків, бізнес-інкубаторів).</p> <p>5. Низький рівень розробки та використання природних ресурсів, насамперед корисних копалин, що застосовуються у будівництві.</p> <p>6. Недостатня впізнаваність Чернівецької області (Буковини) в Україні та світі, відсутність сформованого туристичного бренду області, незадовільний рівень інформаційно-рекламного забезпечення (промоушн) туристичної діяльності області.</p> <p>7. Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах, незначний асортимент туристичної продукції.</p> <p>8. Брак фінансових ресурсів для відновлення історичних пам'яток архітектури.</p> <p>9. Недостатньо розвинена сучасна туристична інфраструктура, невідповідність просторового розміщення готельної мережі туристично-рекреаційним ресурсам і потребам туристів.</p>
<p><i>Транспортна та технічна інфраструктура</i></p>	
<p>1. Вигідне економіко-географічне розташування на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, значний транскордонний транзитний потенціал, близькість до кордонів з Євросоюзом (одна із шести областей України, що межує з ЄС).</p> <p>2. Висока щільність автомобільних доріг з</p>	<p>1. Недостатній рівень транскордонного співробітництва області, незадовільна наявна інфраструктура місцевих пунктів пропуску на кордоні.</p> <p>2. Проходження основних міжнародних транспортних коридорів поза межами області (область розташована на периферії транспортних</p>

<p>твердим покриттям та залізничних колій.</p> <p>3. Наявність міжнародного аеропорту.</p> <p>4. Розгалужена мережа газопроводів.</p> <p>5. Значне покриття території мобільним зв'язком різних операторів.</p> <p>6. Мережі холодного та гарячого водопостачання, водовідведення та газопостачання повільно, але поступово розбудовуються.</p>	<p>потоків), низький рівень залізничного сполучення, авіасполучення з іншими регіонами України та із зарубіжжям, погана якість автомобільних доріг.</p> <p>3. Низький рівень технічної оснащеності доріг, відносно більша потреба в капітальних ремонтах.</p> <p>4. Низький рівень технічної обладнаності загальної житлової площі в сільській місцевості. 123 сільських населених пункти досі не маю газопостачання.</p> <p>5. Недостатньо розвинений зв'язок.</p> <p>6. Незадовільна робота комунальних служб.</p> <p>7. Нерозвинена комунальна сфера.</p> <p>8. Недосконалі водні інженерні споруди (мости, дамби тощо).</p>
---	---

Можливості	Загрози (обмеження)
<p>1. Чернівецька область потенційно може бути регіоном з високим рівнем розвитку транспортної інфраструктури.</p> <p>2. На сільських територіях Чернівецької області можуть гармонійно розвиватися різні галузі економіки: сільське господарство, лісівництво, туризм, будівництво, ЖКГ.</p> <p>3. Посилення транскордонного та міжрегіонального співробітництва (збільшення товарообороту між Чернівецькою областю та країнами-членами ЄС; залучення грантових коштів на реалізацію проектів регіонального розвитку).</p> <p>4. Можливість створення регіональних кластерів (сільське господарство, лісовий комплекс).</p> <p>5. Збільшення глибини переробки лісу.</p> <p>6. Відновлення та розширення молочної та молокопереробної галузей.</p> <p>7. Розвиток виробництва екологічно чистої продукції.</p> <p>8. Розвиток переробки продукції садівництва.</p> <p>9. Розвиток курортно-рекреаційних зон.</p> <p>10. Розвиток зеленого та сільського туризму.</p> <p>11. Скорочення безробіття за рахунок альтернативних форм зайнятості і створення робочих місць, реалізації регіональних програм сприяння зайнятості.</p> <p>12. Поглиблення промоційної та маркетингової діяльності.</p> <p>13. Подальший розвиток народних ремесел.</p> <p>14. Розвиток гірськолижного спорту.</p> <p>15. Розвиток альтернативних джерел енергії.</p> <p>16. Розвиток буковинських традицій.</p> <p>17. Створення культурно-туристичних закладів.</p>	<p>1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з військовими діями на сході країни.</p> <p>2. Гальмування проведення нагальних структурних соціальних та економічних реформ центральними органами влади.</p> <p>3. Шокові коливання курсу національної грошової одиниці, фінансова нестабільність, погіршення інвестиційного клімату в країні.</p> <p>4. Зростання політичної та фінансової залежності області від центру, що обмежує можливості регіонального розвитку.</p> <p>5. Недостатність власних фінансових ресурсів у господарюючих суб'єктів, а також ускладнення запозичення коштів на прийнятних умовах.</p> <p>6. Погіршення стану комунальної інфраструктури регіону.</p> <p>7. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та дорожнього господарства.</p> <p>8. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони, депопуляція населення краю.</p> <p>9. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення.</p> <p>10. Погіршення стану довкілля внаслідок незбалансованого природокористування, недосконалість законодавства у сфері контролю за використанням природних ресурсів.</p> <p>11. Забруднення територій стихійними сміттєзвалищами.</p> <p>12. Виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, зокрема внаслідок нераціонального використання природних ресурсів.</p>

3.2. SWOT-АНАЛІЗ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПОВІТІВ БОТОШАНЬ І СУЧАВА

Сильні сторони	Слабкі сторони
<i>Населення та робоча сила</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Середня щільність населення. 2. Позитивне сальдо міграційних потоків. 3. Переважно сільське населення. 4. Значна частка зайнятого сільського населення (65%). 5. Збалансована вікова структура економічно активного сільського населення. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Скорочення сільського населення. 2. Старіння населення і робочої сили. 3. Значна зовнішня міграція. 4. Низький природний приріст сільського населення внаслідок скорочення народжуваності на фоні стабільних показників смертності. 5. Фемінізація старшого покоління. 6. Незбалансована вікова структура сільського населення (зменшення частки молоді). 7. Мала кількість найманих працівників на сільських територіях. 8. Вищий рівень безробіття в сільській місцевості, порівняно з містами. 9. Населення, головним чином, зайняте у первинному секторі економіки.
<i>Соціальна та культурна сфера</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Реорганізація системи освіти на принципах ефективності. 2. Програми щодо вдосконалення матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів і закріплення викладацького складу. 3. Приріст чисельності медичного персоналу на сільських територіях. 4. Важлива культурно-історична та етнографічна спадщина (церкви, монастирі, заїжджі двори тощо). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зменшення кількості навчальних закладів. 2. Скорочення чисельності кваліфікованого викладацького персоналу. 3. Зменшення чисельності учнів (зростання кількості відмов від шкільної освіти). 4. Скорочення чисельності студентів. 5. Зниження якості шкільної освіти 6. Дефіцит чисельності медичного персоналу (середня чисельність медперсоналу на 1000 осіб населення нижча за середній по країні показник) 7. Недостатній рівень оплати праці у сфері охорони здоров'я 8. Брак медичного устаткування у державних медичних установах 9. Недостатня та застаріла транспортна інфраструктура медичних закладів 10. Реформа 2010 р. і економічна криза призвела до негативних структурних змін у системі охорони здоров'я
<i>Сільське господарство, лісівництво, рибальство</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Значні земельні ресурси, задіяні у сільському господарстві. 2. Рілля переважає у структурі сільськогосподарських угідь. 3. Значні лісові ресурси (7,6% від лісових ресурсів країни). 4. Позитивні структурні зміни внаслідок повернення земель колишнім власникам, переважання приватної власності. 5. Виникли господарства, орієнтовані на приватний ринок. 6. Основними сільськогосподарськими культурами є зернові та культури з високою доданою вартістю: картопля та овочі (а також 	<ol style="list-style-type: none"> 1. EPS-RO – це переважно сільськогосподарський регіон. 2. Садівництво та виноградарство розвинене менше, ніж в середньому по країні. 3. Свідоцтва про власність на землю виписані без попередньої реєстрації в Земельній книзі (юридичні спори). 4. Наявність (напів-)натуральних господарств населення. 5. Низька врожайність сільськогосподарських культур внаслідок відносно низького рівня використання сучасних технологій і матеріалів. 6. Структура сільськогосподарського виробництва є дещо незбалансованою (переважає

<p>олійні культури та зелені корми).</p> <p>7. Тваринницький сектор дещо краще розвинутий, ніж в середньому по країні.</p> <p>8. Рівень механізації покращився порівняно з 1990 р.</p> <p>9. Частка земель під лісами в загальній площі регіону є вищою, ніж в середньому по країні (37,82% проти 27,25%).</p> <p>10. Багаті водні ресурси краю завдяки наявності річок: Прут, Сірет, Сучава і Молдова).</p>	<p>рослинництво).</p> <p>7. Тваринницький сектор зазнав спаду після 1990 р.</p> <p>8. Виникла деградація ґрунтів внаслідок неправильного застосування добрив.</p> <p>9. Спадна динаміка застосування фітосанітарних заходів.</p> <p>10. Рівень механізації виробництва нижчий ніж в середньому по країні (один трактор з розрахунку на 93,48 га проти національної середньої – 76,38 га або ж проти європейської норми в один трактор на 13 га).</p> <p>11. Відмова від традиційних напрямів використання деревини і посилення вирубок лісу (втрата значної суми доданої вартості для регіону).</p>
--	---

Інші види економічної діяльності на сільських територіях

<p>1. Багаті природні та антропологічні ресурси (різноманітність об'єктів національного та міжнародного значення, ландшафтні парки, природні заповідники та заказники, а також різноманітні терапевтичні фактори).</p> <p>2. Кількість засобів розміщування туристів зростає.</p> <p>3. Місткість засобів колективного розміщування туристів зростає.</p>	<p>1. Прогресуюча деградація багатьох історичних пам'яток.</p> <p>2. Брак фінансових ресурсів на відновлення історичних будівель.</p>
---	---

Транспортна та технічна інфраструктура

<p>1. Транс'європейські транспортні дорожні мережі.</p> <p>2. Транс'європейські транспортні залізничні мережі.</p> <p>3. Приріст довжини мережі доріг загального користування (на 32,6% у 2014 р., порівняно з 1990 р.).</p> <p>4. Збільшення довжини залізниці (на 2,4% у 2014 р. порівняно з 1990 р.).</p> <p>5. Збільшення кількості автомобільного транспорту.</p> <p>6. Розширення каналізаційних мереж, мереж водо- та газопостачання.</p> <p>7. Наявність регіонального аеропорту Сучава</p>	<p>1. Низький рівень модернізації дорожньої мережі.</p> <p>2. Лінії електрозалізниці наявні тільки в Сучавському повіті.</p> <p>3. Зменшення надходження нових транспортних засобів.</p> <p>4. Низький рівень забезпеченості сільських населених пунктів мережами водопостачання, каналізації та водопостачання.</p> <p>5. Розширення мереж комунальних послуг (каналізаційних, газопостачання) відбувається, головним чином, у містах.</p> <p>6. Обсяг виробленої та спожитої термальної енергії зменшується.</p>
---	--

Можливості	Загрози
<i>Населення та робоча сила</i>	
<p>1. Регіональні партнерства для розвитку освіти, зайнятості та соціальної інтеграції.</p> <p>2. Тематичні цілі присвячені людському капіталу у стратегії «Європа 2020».</p>	<p>1. Тривале зниження народжуваності.</p> <p>2. Явища міграції.</p> <p>3. Зниження потенційного ВРП через зростання перерозподільчого тиску на державні бюджети, що створюється зростанням чисельності пенсіонерів.</p> <p>4. Зниження інноваційної активності, а отже ризик спаду підприємницької активності на сільських територіях.</p> <p>5. Приховане безробіття на сільських територіях/у сільському господарстві</p> <p>6. Високий рівень безробіття в міській місцевості.</p>

<i>Соціальна та культурна сфера</i>	
<p>1. Європейські структурні фонди, спрямовані на покращення освіти, удосконалення транспортної та технічної інфраструктури (або урядові програми)</p> <p>2. Європейські фонди, спрямовані на регіональний розвиток та розвиток людських ресурсів у системі охорони здоров'я</p> <p>3. Європейські фонди та урядові програми, спрямовані на збереження історичної і культурної спадщини</p> <p>4. Транскордонна співпраця (міжнародні культурні партнерства з сусідніми державами)</p> <p>5. Культурні програми обміну з іншими населеними пунктами</p> <p>6. Поширення стародавніх традицій, обрядів, ремесел і звичаїв (кераміка, ткани вручну килими, ткацтво, народні і традиційні інструменти тощо)</p> <p>7. Популяризація старих етнографічних та фольклорних традицій з нагоди різних свят, ярмарків релігійних подій.</p>	<p>1. Непривабливість сільської освіти для кваліфікованого викладацького персоналу.</p> <p>2. Існування частих відмов від шкільної освіти</p> <p>3. Зростання чисельності дітей, чиї батьки виїхали на роботу за кордон.</p> <p>4. Відсутність вдосконалення освітньої та технічної інфраструктури в сільській місцевості.</p> <p>5. Зниження індивідуальної та колективної результативності шкільної освіти.</p> <p>6. На освіту з Державного бюджету виділяється недостатньо коштів.</p> <p>7. Брак коштів, що виділяються з бюджету на охорону здоров'я.</p> <p>8. Зanedbanня стародавніх традицій, обрядів, ремесел та звичаїв традиційних сільських домогосподарств.</p> <p>9. Занепад традиційної народної архітектури.</p>
<i>Сільське господарство, лісівництво, рибальство</i>	
<p>1. Структура сільськогосподарських земель надає значні можливості для розвитку сільського господарства, через диверсифікацію сільськогосподарської діяльності, з великими можливостями взаємодії різних видів економічної діяльності.</p> <p>2. Традиції в розведенні худоби.</p> <p>3. Багаті лісові ресурси.</p> <p>4. Значний потенціал рибальства.</p> <p>5. Зростання експортних потоків між Румунією, Україною і Молдовою.</p>	<p>1. Поляризована структура сільськогосподарського виробництва (з великою кількістю індивідуальних господарств та невеликою кількістю фермерських господарств зі статусом юридичної особи).</p> <p>2. Існування (напів-) натуральних господарств.</p> <p>3. Збереження незбалансованої структури сільськогосподарського виробництва (продукція рослинництва переважає тваринництво).</p> <p>4. Інтенсивна виробка і низький рівень обробки деревини.</p> <p>5. Низький рівень використання потенціалу розвитку рибальства у EPS-RO.</p>
<i>Інші види економічної діяльності на сільських територіях</i>	
<p>1. Інвестиції в туризм і зростання доходів населення та рівня життя за рахунок здійснення туристичної діяльності.</p> <p>2. Зростання мобільності туристів.</p> <p>3. Диверсифікація рекреаційної діяльності.</p>	<p>1. Нехтування цінності природних та антропологічних ресурсів регіону з точки зору розвитку туризму.</p> <p>2. Відсутність зв'язку між природним потенціалом і розвитком інфраструктури.</p>
<i>Транспортна та технічна інфраструктура</i>	
<p>1. Європейські фонди розвитку Транс'європейської транспортної дорожньої та залізничної мережі</p> <p>2. Трансформація регіонального аеропорту Сучава в міжнародний аеропорт, що обслуговуватиме весь євро регіон</p> <p>3. Розвиток інтермодального транспортного вузла Сучава</p> <p>4. Зростання експортних потоків між Румунією, Україною і Молдовою</p>	<p>1. Відсутність залучення коштів Європейських фондів з розвитку Транс'європейської транспортної дорожньої та залізничної мережі</p> <p>2. Низький рівень модернізації доріг</p> <p>3. Відсутність зв'язку між економічним потенціалом і розвитком транспортної інфраструктури</p> <p>4. Продовження економічної кризи</p>

IV. ПРІОРИТЕТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ

З огляду на сучасний стан соціально-економічного розвитку сільських територій Чернівецької області та сусідніх з нею румунських повітів Ботошань і Сучава, необхідно активізувати співробітництво у напрямі вироблення спільного стратегічного бачення розвитку сільських територій усього транскордонного регіону, зокрема шляхом:

- підписання угод про співпрацю;
- вироблення спільних стратегій і програм розвитку прикордонних сільських територій у межах регіональних програм розвитку транскордонного співробітництва з перспективою реалізації спільних великомасштабних проєктів, зокрема будівництва доріг до нових пунктів пропуску, а також завершення будівництва мосту сполученням «Маршинці – Лунка»;
- створення транскордонних агроіндустріальних і технологічних парків, промислових зон, сільськогосподарських кластерів та інших об'єктів інноваційної інфраструктури для реалізації сучасних проєктних ініціатив;
- розвитку прикордонної інфраструктури, зокрема якнайшвидше відкриття пункту пропуску «Дяківці – Раковець», на будівництво якого вже виділено 1,8 млн євро. Це дозволить поглибити співпрацю та активізувати залучення інвестицій з Ботошанського повіту у сусідні райони Чернівецької області.

Важливо активізувати співпрацю в напрямі розробки Спільної стратегії Буковини (за прикладом наявної спільної «Стратегії транскордонного співробітництва Люблінського воєводства та Волинської області, Львівської області та Брестської області на 2014-2020 роки»), націленої на розвиток транзитного і туристичного потенціалу регіону, розбудови прикордонної інфраструктури та пунктів пропуску, залучення інвестицій в аграрний сектор тощо. Така ініціатива ще у 2008 році обговорювалась між Чернівецькою областю та Сучавським повітом. Їх двостороння співпраця в напрямі розробки стратегії та подальшого її втілення мала стати рушійною силою та двигуном розвитку єврорегіону «Верхній Прут».

Ще одним важливим напрямом транскордонної співпраці, націленої на розвиток сільських територій у межах єврорегіону «Верхній Прут», є реалізація трудового потенціалу сільських мешканців і задоволення потреб підприємств та організацій у працівниках певного рівня кваліфікації через усунення бар'єрів мобільності сільських мешканців прикордоння, надання їм якісної і надійної інформації, покращення взаємодії суб'єктів на транскордонному ринку праці тощо - тобто забезпечення функціонування транскордонного ринку праці. У цьому контексті Єврорегіон «Верхній Прут» може бути як ініціатором, так і координуючою інституцією при реалізації таких завдань:

1. Здійснювати регулярний і систематичний моніторинг транскордонних ринків праці, що дозволить відстежувати масштаби міграційних процесів у прикордонні, основні проблеми зайнятості, працевлаштування та трудової мобільності сільських мешканців, своєчасно вирішувати їх, а також сприятиме розробці актуальної стратегії зайнятості та формуванню міграційної політики відповідно до сучасних викликів. Моніторинг може реалізовуватись обласними державними адміністраціями та відповідальними за транскордонне співробітництво управліннями у співпраці з відповідними управліннями з іншого боку кордону, головними управліннями статистики у областях, регіональними центрами зайнятості та єврорегіонами.

2. Створити координаційно-інформаційні центри на методологічних принципах транскордонних партнерств EURES Європейської служби зайнятості для забезпечення обміну вакансіями на транскордонному рівні, спостереження і аналізу транскордонних ринків праці, збору транскордонної статистики, створення спільних баз даних та інформаційних центрів. Часто такі координаційно-інформаційні центри створюються в межах діючих єврорегіонів, що можуть виступати як координаційна структура на транскордонних ринках праці.

3. Здійснювати маркетинг на транскордонних ринках праці, що за своєю суттю буде комбінацією маркетингу робочої сили та маркетингу регіону і виконуватиме аналітичну (маркетинговий аналіз транскордонного ринку праці), інформаційну (забезпечення інформацією суб'єктів та учасників транскордонного ринку праці) та соціальну (підвищення престижу праці транскордонного трудового парамаятникового мігранта, привабливості транскордонного регіону) функції. Головними завданнями маркетингу на транскордонних ринках праці пропонуються:

- аналіз, оцінка та прогнозування кон'юнктури транскордонного ринку праці;
- характеристика основних параметрів маркетингового середовища і факторів впливу на транскордонний ринок праці;
- виявлення перешкод на шляху мобільності конкретної транскордонної території та розробка пропозиції щодо їх вирішення;
- визначення основних суб'єктів, які діють на транскордонному ринку праці, особливостей їх поведінки і мотивації;
- вивчення ринкових потреб, зокрема виявлення потреби в підготовці та перепідготовці кадрів у відповідності з ринковими умовами;
- розробка коротко-, середньо- і довгострокових прогнозів розвитку транскордонного ринку праці, потреби у працівниках відповідної кваліфікації;
- розробка системи маркетингових комунікацій для інформування населення з двох боків кордону про наявні вакансії та пропозицію робочої сили тощо.

4. Активізувати подання проектів на отримання фінансування забезпечення розвитку транскордонних ринків праці з таких програм Європейського Союзу:

- Європейського інструменту сусідства та партнерства – для налагодження тіснішої співпраці та поглибленої економічної та регіональної інтеграції у сфері забезпечення прав трудових мігрантів, соціального захисту, розвитку інфраструктури тощо;
- Європейського фонду розвитку – задля економічного та соціального розвитку, розвитку людських ресурсів, інтеграції, а також налагодження регіональної співпраці;
- Європейського інструменту з демократії та прав людини – для розвитку демократії, верховенства права, дотримання прав та основних свобод людини, зокрема забезпечення мобільності працездатного населення;
- Інструменту співробітництва з питань розвитку – задля підтримки розвитку недержавних суб'єктів і місцевої влади, врегулювання процесів міграції, забезпечення мобільності працездатного населення, особистого розвитку людей тощо;
- Інструменту стабільності – для запобігання конфліктам, боротьби з наслідками стихійних лих, політичної стабілізації, що особливо актуально в умовах нестабільної ситуації на Сході країни, зростаючої кількості біженців у Західних регіонах.

ВИСНОВКИ

Прикордонні сільські території України і Румунії, які є частиною єврорегіону «Верхній Прут» (Чернівецька область України та повіти Ботошань і Сучава Румунії) відповідно до типології, що застосовується в ЄС, можуть бути класифіковані як переважно сільські (понад 50% населення проживає в сільській місцевості). Території по обидва боки кордону характеризуються поступовим скороченням сільського населення, однак в українській частині досліджуваного транскордонного регіону, на відміну від згаданих вище двох румунських повітів, природне скорочення супроводжується також від'ємним сальдо міграційних потоків. Попри те, що внаслідок реструктуризації соціалістичної економіки в Румунії і недостатніх темпів розвитку приватного підприємництва, кількість робочих місць у сільській місцевості повітів Ботошань і Сучава скоротилась майже вдвічі порівняно з 1992р., частка зайнятого сільського населення залишилась значною – 65%. Натомість у Чернівецькій області проблема безробіття серед сільського населення є набагато гострішою: понад 65% усіх зареєстрованих в області безробітних складала сільські мешканці.

Зважаючи на такі особливості розселення, однією з найважливіших сфер економіки досліджуваного транскордонного регіону є сільське господарство. Однак, якщо в Румунії за показником кількості діючих підприємств ця галузь значно поступається переробній промисловості, будівельній галузі, транспорту та складському господарству, то в Чернівецькій області можливості диверсифікації видів економічної діяльності значно обмежені і абсолютна більшість суб'єктів господарювання на сільських територіях працює саме в аграрній сфері.

Що стосується розвитку соціальної сфери досліджуваного транскордонного регіону, то сільські території по обидва боки кордону характеризуються низкою спільних проблем у сфері освіти, медицини та інженерно-технічної інфраструктури. Протягом останніх років зменшується кількість загальноосвітніх закладів у сільській місцевості, недостатнім є рівень забезпеченості населення медичними послугами державних закладів охорони здоров'я (у Румунії, на відміну від України, прискореними темпами розвивається приватна медична практика), обмежений доступ сільського населення до базових комунальних послуг (холодного та гарячого водопостачання, водовідведення тощо).

З огляду на периферійність прикордонних сільських територій та нижчий, порівняно з центральними регіонами країн, рівень їх соціально-економічного розвитку, підвищити конкурентоспроможність цих територій можливо лише у співпраці зі суміжними регіонами сусідніх країн. Асиметрія у рівнях соціально-економічного розвитку прикордонних територій України та Румунії: різниця у рівнях заробітної плати, можливостях для самореалізації і нерівномірність розміщення робочої сили впливає на зростання міграційних потоків. Тому конкурентоспроможність в українсько-румунському транскордонному регіоні визначатиметься потенційними можливостями території створювати необхідні умови для забезпечення потреб мешканців, бізнесу, інвесторів тощо. Це обумовлює активізацію транскордонного співробітництва задля формування інтенсивних формальних і неформальних транскордонних ринків товарів, послуг, капіталу та трудових ресурсів, конкурентоспроможність яких, своєю чергою, визначатиме конкурентоспроможність транскордонного регіону та простору.

Розвиток сільських територій Чернівецької області має бути спрямованим на реалізацію сучасних програм розвитку підприємництва, орієнтованих на залучення коштів трудових мігрантів та учасників прикордонної торгівлі у сферу легального бізнесу: транскордонний

туризм, галузі інфраструктури і транзитних послуг, створення та функціонування гуртівень, складів, виставково-ярмаркових центрів, активізацію підсобних промислів тощо. Сільськогосподарська діяльність у прикордонних районах області має орієнтуватись на перспективу налагодження експорту продовольчих товарів у прикордонні регіони Румунії. Зокрема, це стосується продукції овочівництва та садівництва, технічних культур, а також продуктів їх переробки. Водночас у районах прикордонної зони слід більш інтенсивно розвивати потужності з переробки імпортованих товарів, які можуть у достатній кількості поступати на місцеві переробні підприємства в режимі прикордонної торгівлі.

Відсутність на сьогодні спільного бачення розвитку суміжних прикордонних сільських територій України та Румунії, слабка інституційно-правова основа двосторонніх взаємин на регіональному та місцевому рівнях не дозволяють ефективно розвиватись цим територіям.

Першочерговими кроками у напрямі підвищення ефективності транскордонного співробітництва з позиції їх впливу на розвиток відповідних територій, на думку експертів з цих питань, у Чернівецькій області є:

- посилення інституційної спроможності місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в частині підготовки та реалізації спільних транскордонних ініціатив;
- адаптація національного законодавства до норм, правил і стандартів ЄС;
- розвиток і впровадження нових видів і форм транскордонного співробітництва;
- ефективне та вчасне впровадження програм транскордонного співробітництва, спрощення процедур реєстрації проектів і міжнародних трансферів у межах проектів;
- удосконалення фінансового забезпечення розвитку транскордонної взаємодії через національне співфінансування проектів ТКС;
- передбачуваність і прогнозованість законодавчих ініціатив;
- створення електронної бази проектів ТКС і МТД з класифікатором у розрізі регіонів України, налагодження електронного документообігу;
- розробка діючих стратегій розвитку для регіонів;
- посилення та розвиток напрямів транскордонного співробітництва;
- розвиток прикордонної торгівлі;
- покращення стану прикордонної інфраструктури.

Проведений SWOT-аналіз сільських територій EPS-RO та Чернівецької області дозволив виділити спільні сильні і слабкі сторони, можливості та загрози подальшого розвитку цих територій, що може бути корисним у процесі прийняття рішень з розробки майбутньої політики регіонального розвитку для досліджуваної частини єврорегіону «Верхній Прут».

З-поміж сильних сторін під час аналізу населення та робочої сили варто відзначити високу щільність населення та наявність кваліфікованої робочої сили в традиційних галузях виробництва регіонів по обидва боки кордону. Ці дві спільні риси дозволяють зробити висновок про доцільність розвитку місцевих промислів і залучення у цю діяльність наявної робочої сили, що сприятиме зменшенню міграційних процесів.

Аналіз соціальної і культурної сфери показав, що прикордонні території України та Румунії володіють важливою культурно-історичною та етнографічною спадщиною, представленою численними культурними об'єктами (церкви, монастирі, музеї, меморіальні будинки, замки, заїжджі та монарші двори), а також унікальними природними пам'ятками. Це відкриває значні можливості для подальшого розвитку.

Аналіз сільського господарства, лісівництва та рибальства виявив наявність позитивних структурних зрушень, пов'язаних з перерозподілом сільськогосподарських земель і поверненням їх колишнім власникам, і приватна власність на землю сьогодні переважає. Головними сільськогосподарськими культурами є овочі та зернові. Крім того, з'являються ринково-орієнтовані приватні господарства.

На досліджуваній території є багаті природні та антропологічні ресурси, що сприяє розвитку історичного і культурного туризму. Це є головною сильною стороною, що дозволяє розвивати неаграрні види діяльності на досліджуваній території.

За критерієм розвитку транспортної та технічної інфраструктури виявлено, що наявність доріг і залізниці транс'європейської транспортної мережі є головною спільною перевагою територій обох країн. Крім цього, комунальні мережі (каналізація, газопостачання та гаряче водопостачання) постійно зростали протягом останніх років.

Українсько-румунський транскордонний регіон характеризується також наявністю великої кількості спільних проблем – слабких сторін.

Насамперед це стосується населення та робочої сили: демографічний спад, низькі показники народжуваності та демографічне старіння населення і робочої сили. Як наслідок, виникло явище фемінізації старшого покоління, спричинене поміж іншого значним рівнем зовнішньої міграції чоловіків. Рівень безробіття на досліджуваних територіях також є вищим, порівняно з іншими регіонами обох країн.

Розглядаючи соціальну і культурну сфери, треба зазначити, що останніми роками спостерігається зменшення кількості закладів освіти (особливо середніх шкіл) та скорочення чисельності учнів. Також існує дефіцит медичного персоналу, незадовільний рівень оплати праці у сфері охорони здоров'я та недостатнє забезпечення державних медичних установ медичною технікою та обладнанням.

Аналіз сільського господарства, лісівництва та рибальства виявив, що на досліджуваній території досі існують (напів-) натуральні господарства з низьким рівнем ефективності діяльності. Недостатнім є рівень впровадження новітніх технологій. Крім того, продукція рослинництва переважає у структурі валового виробництва сільського господарства, адже тваринницький сектор зазнав значного спаду після 1990 р. Також реальною є загроза деградації ґрунтів у результаті неправильного і недостатнього внесення добрив.

Сфера туризму зазнає негативних впливів через брак коштів на відновлення історичних пам'яток.

Аналіз транспортної та технічної інфраструктури показав низький рівень модернізації доріг, недостатнє забезпечення сільського населення мережами каналізації, водо- та газопостачання.

Аналіз можливостей і загроз досліджуваних територій показав відсутність спільних характеристик у сфері людських ресурсів, за винятком можливостей інтенсифікації транскордонної співпраці для стабілізації чисельності населення на території українсько-румунського прикордоння. Ті самі можливості з обміну досвідом та організації спільних тренінгів ми вбачаємо і для напряму соціального і культурного розвитку.

У сфері сільського господарства, лісівництва і рибальства перспективними напрямами є розвиток лісівництва та повніше використання потенціалу тваринництва з розширенням виробництва молока та молочних продуктів, що буде можливим завдяки наявності тривалих традицій у цій галузі. Водночас існує значний потенціал рибальства завдяки наявності значних водних ресурсів.

Серед інших видів економічної діяльності туризм визначено як пріоритетний напрям розвитку територій (особливо сільський і зелений туризм), включаючи диверсифікацію рекреаційної діяльності (розвиток курортних зон).

Досліджувана територія може стати регіоном з високорозвиненою транспортною інфраструктурою завдяки наявності доріг і залізничних колій транс'європейської транспортної мережі.

Серед головних загроз, що виявлені в результаті проведеного аналізу, треба назвати такі: щодо населення та робочої сили – скорочення чисельності сільського населення, у тому числі спричинене явищами міграції (водночас може зростати і рівень безробіття); у сфері соціально-культурного розвитку – недостатність коштів Державного бюджету, що виділяються на освіту; у сфері сільського господарства – існування (напів-) натуральних господарств без статусу юридичної особи, які виробляють значну частину сільськогосподарської продукції для власного споживання (особливо продукції тваринництва) та незбалансованість структури сільськогосподарського виробництва; щодо розвитку неаграрних видів економічної діяльності в сільській місцевості, транспортної та технічної інфраструктури – брак власних коштів і недовикористання (для Румунії) коштів Європейських фондів.

Усі ці спільні риси досліджуваної території є корисними для формування інформаційної бази конструювання спільної єврорегіональної стратегії розвитку прикордонних сільських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник, 2014 рік / Державна служба статистики України ; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 54 с.
2. Дишлюк Н. І. Сільський зелений туризм як альтернатива розвитку сільських територій / Н. І. Дишлюк // Науковий вісник НУБіП України. – 2011. – Вип. 163. – Ч. 1. – С. 60-66.
3. Євтушевський М. Н. Особливості ведення мисливського господарства в Харківській області / М. Н. Євтушевський, А. С. Авдєєв, Д. О. Бугло // Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. – 2013. – Вип. 14. – С. 190-195.
4. Житловий фонд України [Статистичний бюлетень] / відп. за вип. О. О. Кармазіна ; Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 90 с.
5. Загальноосвітні навчальні заклади на початок 2014/15 навчального року [Статистичний бюлетень] / відп. за вип. Г. В. Брухович ; Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці : Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2014. – 22 с.
6. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с.
7. Кіщак І. Т. Стратегічні імперативи розвитку рибо продуктового комплексу держави / І. Т. Кіщак, Н. О. Корнева, О. Є. Новіков // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 3(1). – С. 3-15.
8. Коробка С. В. Зелений туризм як фактор підвищення конкурентоспроможності сільської місцевості // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – №1 (7) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tourlib.net/statti_ukr/korobka.htm.7
9. Куліш І. М. Диверсифікація економічної діяльності на сільських територіях Чернівецької області / І.М. Куліш, Н. А. Цимбаліста // Дорожня карта мировоекономіки: матер. междунар. науч.-практ. интернет-конф., 28-29 октября 2015 г. г. Донецк / Донец.нац. ун-т економіки и торговліим. М. Туган-Барановского; редкол.: Дрожжина С.В. (глав. ред.) [и др.]. – Донецк: [ДонНУЭТ], 2015. – С. 121-123.
10. Куліш І. М. Екологічний туризм як чинник розвитку сільських територій України / І. М. Куліш // Економіка АПК. Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2013. – № 2. – С. 80-85.
11. Латинін М. А. Державне регулювання розвитку сільського зеленого туризму в Україні / М. А. Латинін, Л. М. Примоленна // Державне будівництво. – 2012. – № 1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_1_13.pdf
12. Населення Чернівецької області за 2014 рік : [статистичний збірник] / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2015. – 153 с.
13. Науково-практичний семінар: «Органічне бджільництво: вимоги, сертифікація, практичний досвід» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/140411_Seminar_Chernivtsi_enua.pdf
14. Непочатенко О. О. Державна політика у сфері розвитку сільських територій: вітчизняні реалії та європейський досвід // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 4. – Т. 3. – С. 149-153.
15. Підтримка політики регіонального розвитку в Україні. EuropeAid/132810/C/SER/UA. Доступ до донорських та інвестиційних ресурсів в галузі регіонального розвитку 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/upload/Funding_Guide_UA.pdf
16. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14 ; № 15-16 ; № 17. – Ст. 112.
17. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.
18. Програма економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2014 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ukb-oda.cv.ua/files/dodatok%20\(1\).doc](http://ukb-oda.cv.ua/files/dodatok%20(1).doc)

19. Сільське господарство України : Стат. зб. за 2014 рік / відп. за вип. О.М. Прокопенко – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.
20. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів [Статистичний збірник] / Державна служба статистики України / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – К., 2014. – 187 с.
21. Стан зареєстрованого ринку праці Чернівецької області за 2014 рік / Чернівецький регіональний центр зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/chn/control/uk/publish/printable_article.jsessionid=F409C0F00DD84E1614511B43FE8B07FA?art_id=27874
22. Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf>
23. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України / за ред. О. Г. Осауленко. – К., 2013. – 534 с.
24. Статистичний щорічник Чернівецької області / за ред. А. В. Ротаря ; Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці : Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2014. – 595 с.
25. Стратегія "Розвитку сільських територій Чернівецької області" 2011-2015 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://eep.org.ua/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%8B.pdf
26. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2020 року / Є. В.Ткач, С. В.Ткач, В. А. Вардеванян та ін. – Чернівці : [б. в.], 2015. – 129 с.
27. Тваринництво України. 2014. Статистичний збірник / Державна служба статистики України ; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 211 с.
28. Туризм та відпочинок в області [Статистичний збірник] // за ред. Ротаря А. В. –Чернівці : Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2014. – 88 с.
29. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_062
30. Україна в цифрах. 2014 / Державна служба статистики ; за ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики, 2015. – 239 с.
31. Цимбаліста Н. А. Агротуризм як стратегічний напрямок розвитку аграрного сектору України. / Н. А. Цимбаліста, І. М. Куліш // Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 листоп. 2015р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2015. – С. 727-728.
32. A brief history of WWOOF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.woof.org/history.asp>
33. Knowledge and Expertise in European Programmes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.keep.eu/keep/>
34. LIST of European Groupings of Territorial Cooperation – EGTC. Brussels, 1 September 2015 [Електронний ресурс] Committee of the Regions of the EU. Official site. – Режим доступу : <https://goo.gl/4DjXaj>
35. Macrae F. Bacon, burgersandsausagesare a cancerrisk, sayworldhealthchiefs: Processedmeatsaddedtolistofsubstancesmostlikelytocausediseasealongsidecigarettesandasbestos / FionaMacrae, StephenWright // DailyMail, 22 October 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3285490/Bacon-burgers-sausages-cancer-risk-say-world-health-chiefs-Processed-meats-added-list-substances-likely-cause-disease-alongside-cigarettes-asbestos.html>
36. Maksymenko A. Evaluation of the demographic potential formation conditions in the rural areas of the Western Ukraine. / A. Maksymenko, N. Tsymbalista, M. Bas-Yurchyshyn // News of science and education. – 2015. – № 10(34). – pp. 58-68.

**National Academy of Sciences of Ukraine
State Institution “Institute of Regional Research named after
M.I. Dolishnij of the NAS of Ukraine”**

**Romanian Academy of Sciences
Institute of Agricultural Economics**

**RURAL AREAS OF THE UKRAINIAN-ROMANIAN
BORDERLAND: SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT**

Lviv – 2015

Rural areas of the ukrainian-romanian borderland: socio-economic development. (2015) (Eds. Kravtsiv, V.S., Borshchevskyy, V.V., Voicilas, D.-M., Rusu, M.). State Institution “Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnij of the NAS of Ukraine”, Lviv.

Authors:

Institute of Agricultural Economics, Romanian Academy:

Drd. Sorin-Ionel Bucur, researcher (2.2.5), Drd. Mihai Chitea, researcher (2.2.2), Lorena Chițea, researcher (2.2.2), Dr. Violeta Florian, senior researcher (Introduction, 1, 4), Drd. Elisabeta Rosu, researcher (2.2.4), Dr. Marioara Rusu, senior researcher (1, 2.2.3), Dr. Monica-Mihaela Tudor, senior researcher (2.2.1), assoc.prof. dr. Dan-Marius Voicilas, senior researcher (Introduction, 1, 3.2, Conclusions).

State Institution “Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnij of the NAS of Ukraine”:

PhD, junior researcher Anna Maksymenko (2.1.1), junior researcher Yaroslava Kalat (Introduction, 1, 4, Conclusions), PhD, senior researcher Inna Kulish (2.1.3, 2.1.4), PhD, senior researcher Khrysryna Prytula (Introduction, 1, 4, Conclusions), Oksana Tsisinska (Introduction, 1, 4, Conclusions), PhD, junior researcher Yulia Tsybulska (Introduction, 1, 4, Conclusions), PhD, junior researcher Natalia Tsymbalista (2.1.2, 2.1.4, 2.1.5, 2.3.1).

Executive summary

The book is written on the results of cooperation between Ukrainian and Romanian scientists in bilateral research project "Regional Policy of the EU and the Eastern Partnership countries – an experience for the rural areas of Romania and Ukraine". The study examines the topical issues of socio-economic development of rural areas of the Ukrainian-Romanian cross-border region in the context of enhancing international cooperation within the Euroregion "Upper Prut". The state, current trends are analysed and the problems of demographic processes, socio-cultural sector and economic activity in rural areas of the Ukrainian-Romanian borderland (Chernivtsi region of Ukraine and Romania counties of Botosani and Suceava) are identified. Particular attention is paid to the prospects of diversifying spheres of economic activity in rural areas taking into account the characteristics of their human, economic, agricultural, social and cultural potential. The publication contains a matrix of SWOT-analysis of the Ukrainian-Romanian cross-border region, as well as comments and opinions about current and future policy directions of the studied rural areas of Romania and Ukraine.

For researchers, lecturers and students of the higher educational institutions of agricultural and management profiles, as well as employees of state and local governments.

ISBN 978-966-02-7866-0

© State Institution “Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnij of the NAS of Ukraine”, 2015.

Content

Introduction	65
I. Institutional basis of the Ukrainian-Romanian borderland rural development	67
II. Analysis of socio-economic development of the Ukrainian-Romanian cross-border region	73
2.1. Rural areas in Chernivtsi region	73
2.1.1. Population and labor force	73
2.1.2. Social and cultural dimensions	75
2.1.3. Agriculture	78
2.1.4. Other economic activities in the rural areas	84
2.1.5. Transport and technical infrastructure	88
2.2. Rural areas in Botoșani and Suceava counties	91
2.2.1. Population and labor force	91
2.2.2. Social and cultural dimensions	94
2.2.3. Agriculture, forestry and pisciculture	97
2.2.4. Other economic activities in the rural areas	102
2.2.5. Transport and technical infrastructure	104
III. Rural development opportunities and constraints in the Ukrainian-Romanian cross-border region	108
3.1. SWOT analysis for Chernivtsi region	107
3.2. SWOT analysis for Botoșani and Suceava counties	110
IV. Priorities of the regional rural development policy in the Ukrainian-Romanian cross-border region	114
Conclusions	119
References	122

INTRODUCTION

The cross-border cooperation between Romania, Ukraine and the Republic of Moldova originates in the 1980s, yet on a rather formal basis. It is only after 1991, after the dissolution of the Soviet Union, that the cooperation acquired new accents and directions. Thus, the initiative of cooperation under its current form was launched by Romania's Presidentship in the year 1997. It was materialized with the signing of the basic Romanian-Ukrainian Treaty (June 2, 1997), which envisaged the creation of the Euroregions "Upper Prut" and "Lower Danube". The Republic of Moldova also joined this initiative and thus, during the Summit of Ismail on 3-4 July 1997, the presidents of Romania, Moldova Republic and Ukraine signed the "Declaration on cross-border cooperation", and the "Trilateral Collaboration Protocol" was signed between the three states at governmental level. Initially, at Ukraine's proposal, the Euroregion "Upper Prut" was meant to be an "ecoregion", with exclusive focus on ecological issues. The Romanian part also wanted to include the economic and cultural component in this cooperation. After long lasting negotiations, on September 22, 2000, at Botoșani, the Agreement on the establishment of the Euroregion "Upper Prut" was signed, consisting of the counties Botoșani and Suceava from Romania, the municipality Bălți and the rayon Edineț from Republic of Moldova and the region Chernivtsi/Cernăuți from Ukraine. On October 15, 2003, the rayons Fălești, Glodeni, Râșcani, Briceni, Ocnîța (Republic of Moldova) and the region Ivano-Frankivsk (Ukraine) were also included in this Euroregion. At present, after the administrative territorial reorganization of the Republic of Moldova, the Euroregion also included the rayons Sângerei and Dondușeni.

The Euroregion "Upper Prut" represent not only the inter-regional cooperation form but also the part of interstate cross-border cooperation. The initiative of Euroregion creation came not from the regions, but from central authorities. The issue of the Euroregions organization became the component of the basis political bilateral interstate agreement, the trilateral declarations of the Presidents of Ukraine, Republic of Moldova and Romania and the intergovernmental trilateral Protocol. Taking into account the historical preconditions of forming at Ukraine's territory of considerable Romanian ethnical group, the Romanian representatives actively use the institute of Euroregions as the instrument of Romanian Diaspora representatives' rights protection.

The structure of the Euroregion "Upper Prut" is characterized by the existence of ecological Euroregion within it that is sort of know-how in the theory and practice of Euroregional cooperation. Its creation aimed to introduce modern mechanisms of technogenical and ecological security management at every stage of production and consumption life cycles for improving the products competitive ability, successful privatization, investment and reconstruction with simultaneous maintenance of sustainable social and economic development of the region at a whole.

The Euroregion "Upper Prut" statute stipulates the participation form in the Euroregion's work other than membership – Euroregion's partner. This considerably expands the geography of potential members of Euroregional cooperation within this Euroregion. However, the absence of legal status and of functioning association within the Euroregion similar to the Carpathian Euroregion Association prevents it from efficiently enough using the strategic opportunities of participating territories.

The basic directions, as defined in Article 4 of the Agreement on the creation of "Upper Prut" Euroregion are: development and harmonization of trade and economic relations; development of cross-border cooperation projects; development and introduction of advanced technologies; ecological security, prevention of pollution in the Danube, Prut, Siret, Dnister and Black Sea basins, prevention and liquidation of the industrial accidents and natural disasters consequences, increasing the number of green manufacturers; development of transport and communication infrastructure at the level of PanEuropean corridors and short distance traffic; development of energy infrastructure at the level of

cooperation of public networks and localized energy sources; improvement of water management and water and drainage systems; forest management and development of forestry and woodworking, agribusiness and light industry; development of cross-border trade at local level and increase of transit trading; development of modern types of cross-border tourism; health care and recreational activity in the Euroregion; joint development of educational system as well as scientific and cultural cooperation in the Euroregion.

The agreement on neighbourhood relations and cooperation signed on June 2, 1997 became the basis of cross-border cooperation between Ukraine and Romania. Romania became the last country among the EU countries with which Ukraine signed the Agreement on small border traffic (signed on October 2, 2014, coming into force on May 14, 2015). The document created conditions for simplified border crossing procedure for the residents in Ukraine's and Romania's bordering regions, who live within the 30-km zone from the joint state border. Bordering area residents can obtain free allowances for simplified border crossing with the right to stay in the bordering area of the other country up to 90 days every time starting with the border crossing date. The Agreement covers 662 Ukrainian settlements in Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Odessa and Chernivtsi regions [2].

On August 25, 2015, the Association of intercommunity's development "Zona Metropolitana Botoșani" and local self-governmental bodies of Novoselytskyi, Hlybotskyi and Hertsaivskyi regions signed the Cooperation Agreement that stipulates the creation of conditions for cooperation between bordering regions in terms of expansion of economic, cultural, artistic and personal relations, implementation of projects in the spheres of sports and tourism and preservation of traditions and spirituality.

The study on the Euroregion „Upper Prut” has as main objective to make a diagnosis of the Romanian areas (counties Botoșani and Suceava) and Ukrainian area (oblast Chernivtsi, which represents the Ukrainian part of the Euroregion together with Ivano-Frankivsk oblast), as possible territories that can significantly contribute to the European construction. The analyses focused on the Euroregional opportunities, considering that the Euroregionalism is one of the most efficient European integration modalities, starting from the territorial players.

In this respect, the study elaborated by the Romanian and Ukrainian researchers tried to identify the common and specific characteristics of the human, economic, agricultural and socio-cultural capital from the rural area of the Euroregion „Upper Prut”, the part of the Euroregion mentioned before; the analyses equally included both the non-agricultural sector of the rural economies and the natural potential of the investigated areas.

I. INSTITUTIONAL BASIS OF THE UKRAINIAN-ROMANIAN BORDERLAND RURAL DEVELOPMENT

Considering the length of joint state border between adjacent bordering territories of Chernivtsi oblast (Ukraine) and Botoșani and Suceava counties (Romania) that amounts to 226.4 km, cross-border cooperation within the Euroregion “Upper Prut” mostly influences the rural territories of the regions of the two countries. The directions of Euroregional cooperation influence on the development of rural territories within the Euroregion “Upper Prut” are outlined in Fig.1.

In order to strengthen trade and economic cooperation (creation of new joint enterprises, establishment of commercial and investment proposals), the “Upper Prut” Euroregion Council plans to change the vector of cooperation with Euroregion participants from ecological and cultural to purely economic issues and to bring the relations of this organization’s members to the level of companies’ direct contacts, seeing this as the perspective of cooperation within the Euroregion.

Nowadays the Euroregion’s basic development directions are the following: development of possibilities over forming of European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC) on the basis of Euroregion along with executive authorities, local self-government bodies with attraction of business and public institutions’ representatives; joint selection and lobbying of key cross-border projects that match priority spheres of EU Strategy for the Danube Region (EUSDR), while taking into account the developments of Ukrainian and Romanian parties in terms of the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians; implementation of projects on the solution to problem issues in the upper parts of the rivers Prut and Siret basins, etc.

Another aspect of Ukrainian-Romanian cross-border cooperation in the context of the functioning of the Euroregion "Upper Prut" is the setup of the effective support mechanism of the bordering rural areas’ economy development.

Today in Ukraine there is no clear and the only accepted definition of "rural area". The main documents, which give definitions of rural areas are two projects of Laws of Ukraine: “On planning of territorial rural infrastructure” and “On agriculture”. The first paper states that “rural area – is the territory where rural population in its total population exceeds 15-50%. And rural area is divided into distinct countryside, where rural population exceeds share of 50%; and countryside – rural population share exceeds 15%.” The second document gives the following definition of rural areas: “it is a set of villages and adjacent agricultural lands historically constituted in a legally defined limits that combines administrative and territorial (village, rural settlement, rural councils) and territorial and functional (agricultural production, processing industry, production storage and sale) relation to creating appropriate working and living conditions for population and the country’s food security guarantee”.

The Law of Ukraine “On Stimulation of Regional Development” defines the rural district as a district, where the share of employment in agriculture exceeds the share of employment in industry.

In 2010 the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the "Concept of Sustainable Rural Development till 2020". There is no given definition of rural areas in this document, but the structural elements of the definition can be determined from the meaning of the problems, appointed in the Concept. These are agriculture and agricultural production proceeding, social dimensions of rural development (demography, unemployment, labor motivation, labor migration, poverty, social infrastructure), rural ecology and others.

So, most legal acts of Ukraine use territorial or sectoral approaches to rural research. According to the sectoral approach, rural development issues are tightly concerned with agriculture.

Rural territory is mostly considered as the territory located beyond the limits of urban settlements. There are different types of rural territories with various problems depending on the location, distance from oblast or regional centers and territories' resources. This requires the development of special measures for every concrete territory based on systemic evaluation of their development level and investment attractiveness.

Peculiarity of Chernivtsi oblast rural territories lies in their proximity to state border. This stipulates orientation of their productive and economic activity at export and import of goods in terms of bordering trade. It is worth mentioning that currently predominantly import component dominates in the trade. Furthermore, considerable share of bordering regions' labor resources is "washed out" into the spheres of labor migration and shuttle trading. As of 2013 GRP per person in Chernivtsi oblast was 2.7 times lower than this indicator in Suceava and Botosani counties (judets) (Romania). Average monthly salary is 1.7 times lower, average monthly pension is 1.6 times lower and unemployment is twice higher comparing to bordering territories of Romania. Inefficient agricultural production and poor development of other economic activities at bordering rural territories stipulate the need for regional policy activation directed at exploitation of available labor potential of relevant territories.

Bordering feature of rural territories of Chernivtsi oblast makes cross-border cooperation an important factor of their development activation. Cross-border cooperation development is primarily directed at maintenance of high living standards of bordering territories' population, infrastructural support of relevant territories and solution of neighboring territories' mutual problems, etc. New forms of cross-border cooperation can be the instruments of such cooperation, in particular Euroregions, as far as both Romania and Ukraine have the experience of their forming and functioning

Directions of Euroregional cooperation influence on the development of the rural territories within the Euroregion "Upper Prut" are shown on the fig. 1.

Financial maintenance is an important component of rural territories development maintenance in the Ukrainian-Romanian part of the Euroregion "Upper Prut". The development of Ukrainian-Romanian cross-border cooperation promotes financial resources attraction from EU structural funds that are mainly directed to implementing joint projects of bordering adjacent regions. This is the joint mechanism for problems solving and competitiveness improvement at the relevant territories level. However, this is the target financing and it requires co-financing in the amount of 10-20%. Therefore, financial maintenance of cross-border cooperation should be regarded as the mechanism by which the attraction of comparatively small share of own finances provides possibility to gain external financial resources and to obtain considerable social and economic effect in the bordering region. Thus, the availability of a larger amount of own financial resources allows for the implementation of more internal and joint goals, tasks and projects. The decentralization reform, in terms of which the revenues to local budgets next year will increase to 22.4 billion UAH, will expand the local possibilities to actively participate in cross-border projects implementation. However, the creation of the communities' financial capacity in terms of cross-border cooperation activation should be also supplemented by the implementation of efficient information and human resources policies in the field.

A considerable share of financial resources is attracted within the Programs of Cross-border Cooperation of European Neighborhood and Partnership Instrument (CBC ENPI). In the 2007-2013 program period, Chernivtsi oblast took part in implementing cross-border cooperation projects under two CBC ENPI Programs: "Hungary – Slovak Republic – Romania – Ukraine" and "Romania – Ukraine – Republic of Moldova".

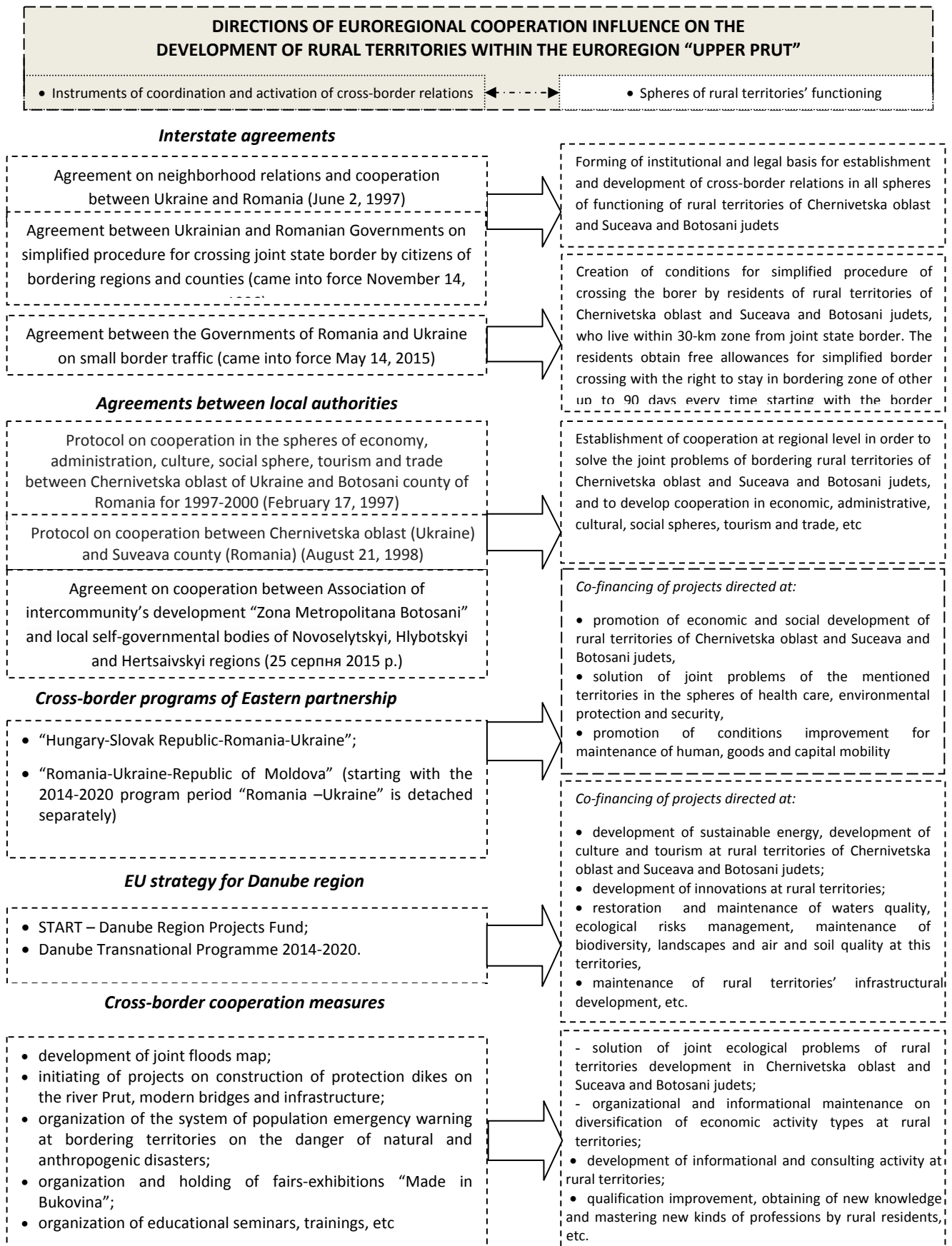

Fig. 1. Directions of Euroregional cooperation influence on the development of the rural territories within the Euroregion "Upper Prut"

In terms of CBC ENPI Program “Hungary – Slovak Republic – Romania – Ukraine” (2007-2013), Chernivtsi oblast joined the implementation of one project as the partner (“People to People – effective cooperation based on love for folklore”) along with the Cross-Border Cooperation Development Fund and special economic zones (Uzhorod) and Municipality Raslavice (Slovak Republic) as the beneficiary.

In terms of previous EU Program “Romania – Ukraine – Republic of Moldova” (2007-2013) Chernivtsi oblast won two out of four large-scale projects with a total amount of 7.4 mln Euro. They concerned the construction of border-crossing points on Ukrainian-Romanian border and creation of the warning system on possible floods on the Prut and Siret rivers. Within this Program, the oblast took part in the implementation of 51 projects, out of which 16 as beneficiary (Fig. 2-3).

From the total number of projects implemented by Chernivtsi oblast under the 2007-2013 CBC ENPI Program “Ukraine – Romania – Republic of Moldova” 25.49% were directed to preserving the cultural heritage and art development. A considerable share of projects was also directed towards tourism development – 11.76%; strengthening the institutional cooperation and network cooperation – 7.84%; maintenance of health care and social services – 6%; neutralization of wastes and environment pollution – 6%; development of rural and forest economy, fisheries – 6%; education and training – 6%; infrastructure – 6% and urban settlements – 6%; the remaining almost 20% of cross-border projects were divided between other directions: expansion of innovative awareness; soil and air quality; social integration and equal opportunities; clusterization and economic cooperation; water resources management; waterways, lakes and rivers; management of natural and technogenic threats, risk management; transport and mobility; small and medium business and entrepreneurship; security.

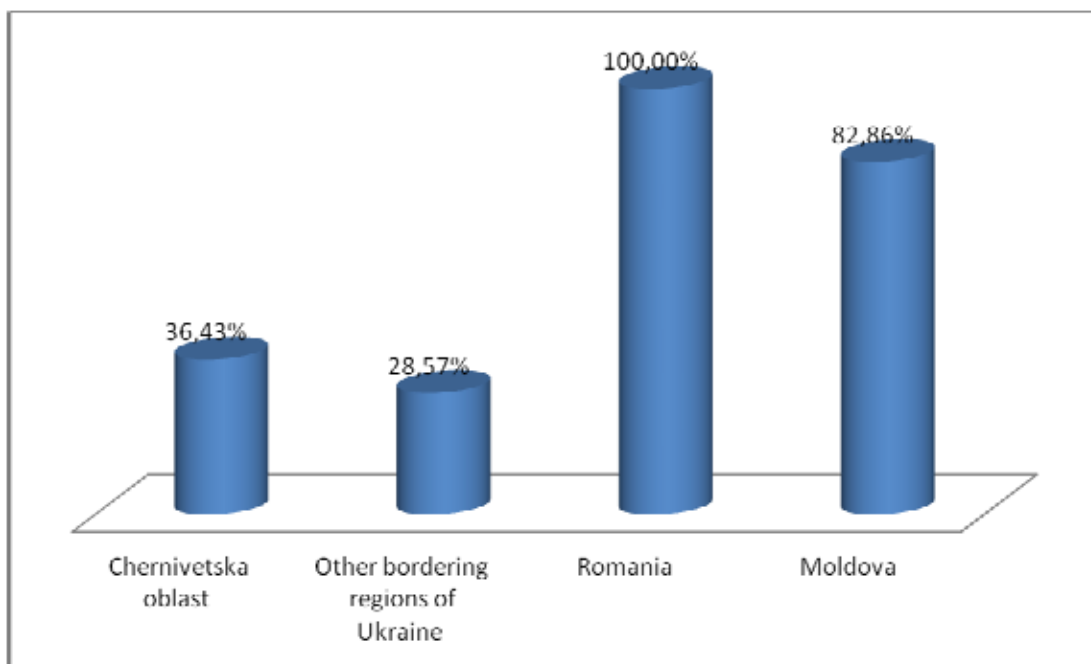

Fig. 2. Share of projects implemented by countries-participants to 2007-2013 CBC ENPI Program “Ukraine - Romania - Republic of Moldova” as beneficiaries and partners

Source: developed according to [8].

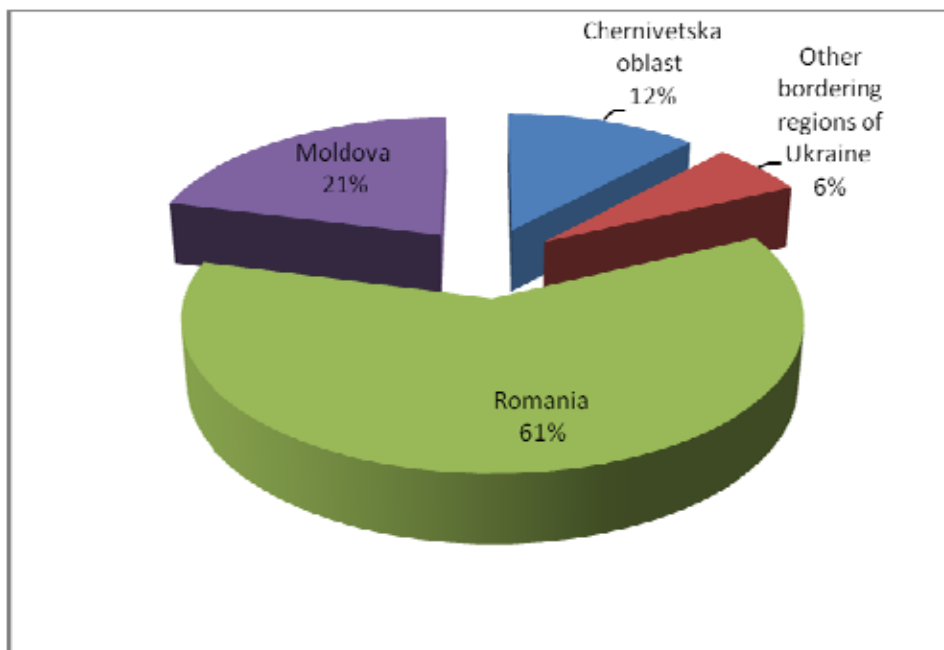

Fig. 3. Share of projects implemented by countries-participants to 2007-2013 CBC ENPI Program “Ukraine - Romania - Republic of Moldova” as beneficiaries

Source: developed according to [8].

The Romanian part of the Euroregion “Upper Prut” (EPS-RO) consists of two counties, namely Suceava and Botoșani. The river Prut is a natural frontier, on 39.4 km marking the Romanian-Ukrainian border and a boundary of 681.3 km marking the border between Romania and the Republic of Moldova. The county Suceava lies in the north-eastern part of Romania, borders with Ukraine in the north and neighbours upon the county Botoșani in the east, the county Iași in the south-east, the counties Harghita and Neamț in the south, the county Mureș in the south-west and the counties Maramureș and Bistrița-Năsăud in the west. The total area of the county is 8553.5 km², representing 3.6% of the country’s total area, being the second largest county of Romania. The county Botoșani is located at the north-eastern extremity of Romania (it is the northernmost county of Romania), borders on Ukraine in the north and the Republic of Moldova in the east; it neighbours upon two counties: Suceava in the west and Iași in the south. The county area totals 4986 km², accounting for 2.1% of Romania’s territory.

From the administrative standpoint, EPS-RO belongs to the development region North-East (NUTS 2) and comprises, as mentioned above, two counties (NUTS 3): Botoșani and Suceava. According to the methodology used at EU level⁵, the two counties are considered predominantly rural areas. This rurality definition has not been fully adopted in Romania, yet its future application is taken into consideration.

According to the Romanian legislation⁶, the rural area is considered the space into the administration of communes, while the urban area is under the administration of towns. Thus, EPS-RO has 169 communes, which form the rural area (NUTS 5), which in their turn consist of 712

⁵ The typology used at EU level is a geographical typology that classifies the territorial units NUTS-3 into three groups: predominantly urban regions, intermediary and predominantly rural regions. The region type depends on the share of regional rural population. According to this criterion, the predominantly urban regions have less than 20% rural population, the intermediary regions from 20% to 50% rural population, while the predominantly rural regions more than 50% rural population.

⁶ Law no. 2 / 1968 on the administrative organization of the national territory.

villages (Table 1). This definition of the rural area has been used in the programmatic documents in Romania.

Table 1

Administrative-territorial organization of EPS-RO, 2014

Administrative-territorial units	Typology	Botoşani	Suceava	EPS-RO
Municipalities	Urban area	2	5	7
Towns		5	11	16
Comunes	Rural area	71	98	169
Villages		333	379	712

Source: NIS, 2015, TEMPO Online Database

The main disadvantage of this modality to define the rural area is that it excludes the small towns. In order to correct this drawback, the Ministry of Agriculture, Forests and Rural Development (MAFRD) issued Ordinance 143/2005 that considers that the rural area consists of the land under the administration of communes as well as the peri-urban areas (of towns), if on these territories the following economic activities are carried out: i) crop production, livestock raising, forestries and fisheries; ii) industrial processing of agricultural, forestry and fishery products, as well as handicraft and small industry activities; iii) tourism services and recreation resorts.

In the following 2014-2020 program period, Chernivtsi oblast along with the Romanian bordering regions can participate in two programs [29]:

➤ European Neighbourhood Instrument Cross-Border Cooperation Program “Romania-Ukraine”, with the following cooperation directions: 1) economic and social development promotion in the regions on both sides of joint borders; 2) general problems solution in environment protection, health care and security; 3) promoting the improvement of human, goods and capital mobility conditions;

➤ EU Strategy for the Danube Region (EUSDR):

- The Danube Region Projects Fund STAR, with the following strategic goals: improvement of living conditions in the local communities from the bordering regions under joint projects that support economic and social development; general problems solution in environment protection; job creation; health care and other branches that have a cross-border dimension; culture, education and sport.

- The Danube Transnational Program is in a development stage and will be directed towards the solution of problems that overcome national borders, namely transnational cooperation activation for the improvement of policy and institutional cooperation within the Danube region territory.

II. ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN- ROMANIAN CROSS-BORDER REGION

2.1. RURAL AREAS IN CHERNIVTSI REGION

2.1.1. POPULATION AND LABOR FORCE

The rural population prevails over the urban population in Chernivtsi oblast as well as in other oblasts of the Western Ukraine and it is under decline. In general, the decrease of rural population in Western Ukraine is slower compared to Eastern regions. In 2014 the share of rural residents was 57.7% in the total population of Chernivtsi region. Above 90% of the population were rural inhabitants in Hertsaiivskyy (93.6%) and Novoselytskyy (90.4%) districts. 80-90% of the rural residents lived in Hlybotskyy (87.4%), Kelmenetsky (82.6%), Kitsmansky (80.2%), Putylskyy (87.4%) and Khotynskyy (85.1%) districts.

It should be noted that Chernivtsi oblast is one of the oblasts in Ukraine where the decline of rural population is quite small. Generally, the rural population in Chernivtsi oblast was down by 5.3% up to 2014 since the last Census in Ukraine (2001). The diminution in number of rural dwellers differs across the districts of oblast. There were districts where rural population declined over -10.0% in the period 2001-2014. But the rural areas near the boundary to Romania were characterized by the increase of the rural population (figure 4).

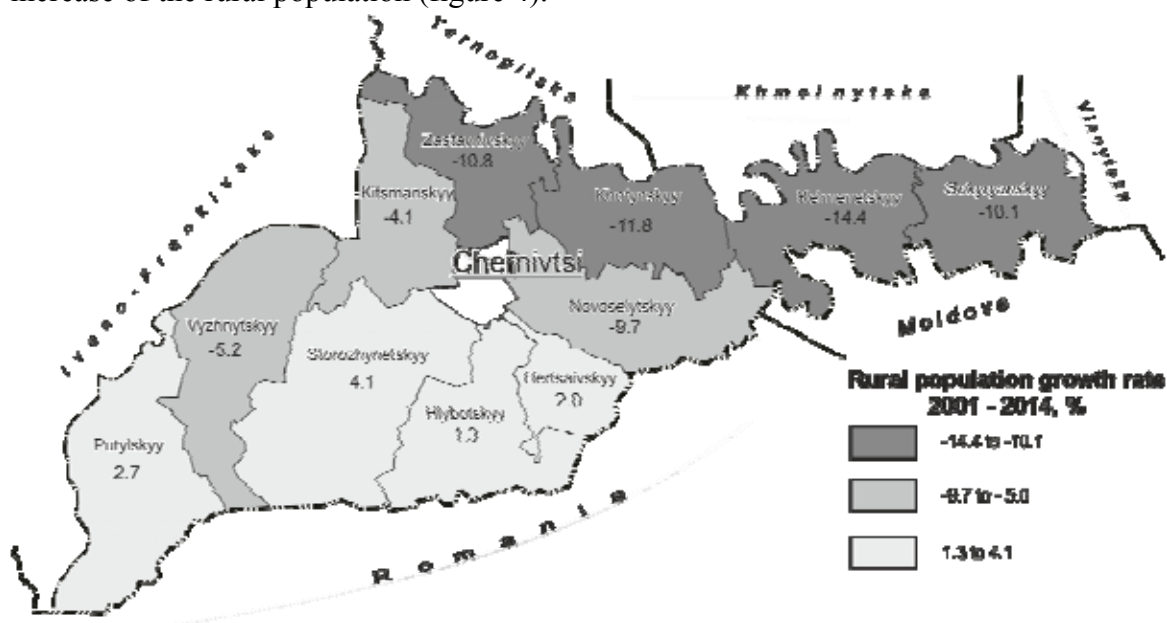

Figure 4. Rural population growth rate, 2001-2014, %

Source: authors' processing of data based on the information of the Main Statistics Service in Chernivtsi region

The age structure of the rural population in Chernivtsi oblast on January 1st, 2015 was the following: under 14 years - 18.3%, from 15 to 64 years old - 66.8%, 65 years and older - 14.9%. The share of the population under 14 years old was higher than the share of population over 65 years in most districts of the oblasts. The share of rural population under 14 years old was over 20.0% in three districts. The lowest share of population under 14 years old was in Kelmenetsky district (13.7%), where the highest share of population over 65 years (19.7%) was also noticed. The share of rural population aged 15 – 64 years ranged from 64.6% to 69.4% (figure 5).

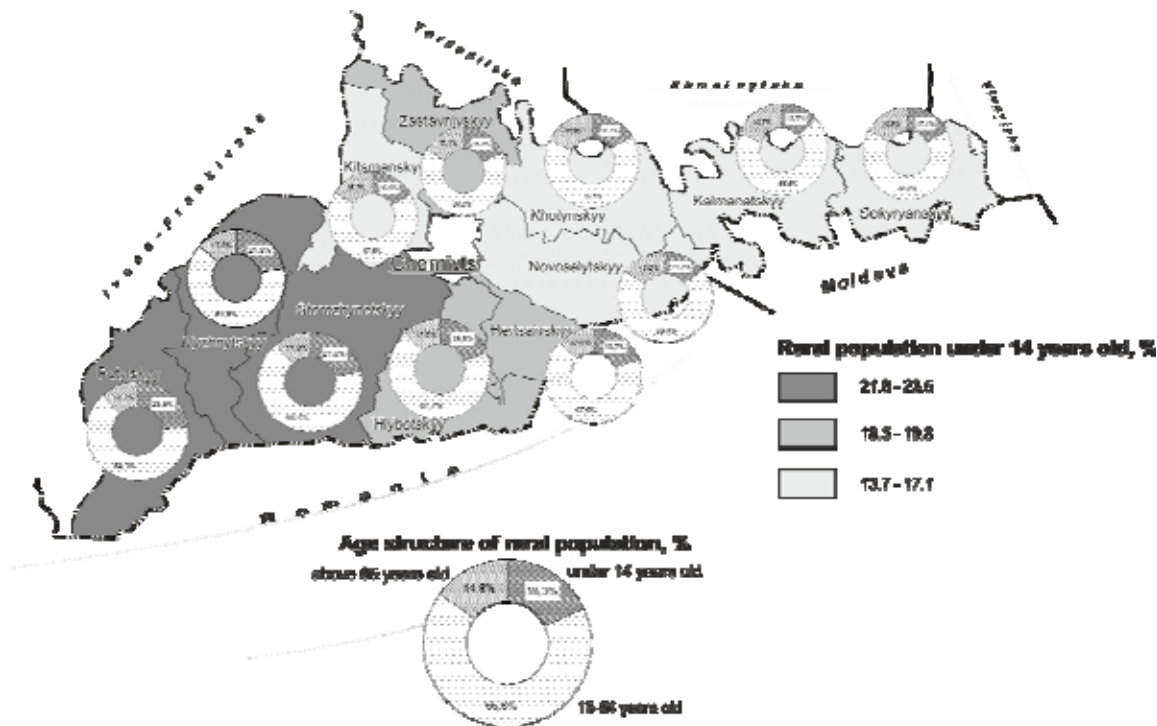

Figure 5. Age structure of rural population in 2015, %

Source: authors' processing of data based on [20]

The natural growth in the rural areas in the last years remained negative but an improvement of this index was noticed. The growth rate per 1000 persons in 2007 was -3.2, to reach -0.2 in 2014. The birth rate (per 1000 de facto population) gradually increased (in the year 2007 – 11.9, in the year 2014 – 14.2). The death rate in the period 2010-2014 remain mostly the same, ranging from 14.7 in the year 2009 to 14.4 in the year 2014 (table 2).

Table 2

The growth, birth and death rates in Chernivtsi oblast rural area (per 1000 de facto population), 2007-2014 years

Rates	Year							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
growth rate	-3.2	-1.8	-1.3	-1.5	-0.4	-0.2	-0.5	-0.2
birth rate	11.9	14.9	13.1	13.2	13.6	14	13.8	14.2
death rate	15.1	14.9	14.4	14.7	14.0	14.2	14.3	14.4

Population outflow from rural areas (intra-regional, between regions, international migration) has been suspended in recent years. The balance of migration in the rural areas of the oblast was -504 persons in 2014. Districts like Hertsavskyy, Hlybotskyy, Kitsmanskyy, Storozhynetsky and Khotynskyy had a positive balance between outflow and inflow in rural areas in 2014.

At the end of 2013 the employment rate was higher in rural areas (68.3%) compared to urban areas (46.5%).

The majority of employed rural population was of working age in 2013 (83.0%), only 17.0% of the employed persons were over 65 years. In the employed rural population of 15-70 years old, the persons with complete general secondary education prevailed (66.6%), and 9.8% had master's degree (full higher education).

Table 3

Economic activity of rural population 15-70 years old in Chernivtsi oblast

	Year				
	2000	2005	2011	2012	2013
Economically active population, thousand people	175.1	245.1	292.5	281.2	274.6
include:					
employment	151.0	229.7	267.2	258.6	254.0
Unemployment	24.1	15.4	25.3	22.6	20.6
Economically inactive population, thousand people					
	205.6	134.0	81.6	92.4	97.4
Employment rate, %	39.7	60.6	71.4	69.2	68.3
Unemployment rate, %	13.8	6.3	8.6	8.0	7.5

According to the National Census in 2001, most rural residents in Chernivtsi oblast were employed in agriculture, hunting and forestry (64.3%), 6.3% of dwellers were employed in education, 4.7% in the construction sector, 4.1% in health care and public assistance.

Among all unemployed persons in Chernivtsi oblast 65.6% lived in rural areas (20.6 thousand persons). At the beginning of 2014, 48.8% of rural inhabitants, which had been previously employed, were unemployed for 3 months; 23.6% were unemployed for more than 12 months. Compared to 2012, the share of rural residents who were unemployed for more than 12 months was 8.7%. The highest proportion of the unemployed in the rural area was in the groups 40-49 years (27.7%) and 15-24 years (26.2%). The lowest unemployment rate was in the group 25-29 years.

The highest share of inactive rural population was among retired employees (36.1%), pupils and students (35.1%) and those who engaged in family duties (25.6%).

So, the demographic situation and labor force in the rural area of Chernivtsi oblast have some peculiarities:

- diminution of rural population;
- natural decline of population was lower compared to rural Ukraine on the whole;
- the age group under 14 years old was bigger than the age group over 65 years, which reveals a favourable demographic situation and the gradual increase in number of rural residents in Chernivtsi oblast;
- employment rate was higher in rural areas compared to urban areas. The highest employment rate was in the age groups 50-59 years old (83.6%) and 25-29 years old (81.0%), the lowest employment rate was among the young people aged 15-24 years (32.6%);
- unemployment rate in Chernivtsi oblast rural area was higher than the unemployment rate in rural Ukraine in general.

2.1.2. SOCIAL AND CULTURAL DIMENSIONS

One of the main problems of villages in the Carpathian region and rural areas of Chernivtsi region in particular is the deficient social infrastructure. This leads to a number of social, economic, psychological, spiritual, mental and other problems. The social sphere of rural settlements consists of a number of elements: residential buildings and their construction, objects of social and cultural purposes, health care, education, trade, services, communications, passenger transport network and so on.

Education takes an important place in the social development of rural areas, in particular, the availability of preschool educational institutions. According to the standards established in Ukraine, the preschool educational institutions should exist in each village with 12 or more children of the

preschool age [16]. However, there are 122 villages in Chernivtsi region that do not have preschool educational institutions, including 82 villages with more than 20 children under six years old [6].

The share of children covered by preschool educational institutions in the rural areas of Ukraine was 42% in 2013. The value of this figure for Chernivtsi region is higher than the Ukraine average by 4% (comes up to 46%). The number of preschool educational institutions in the rural settlements of Chernivtsi region increased from 160 to 282 units in the period 2000-2013, while the capacity of these institutions is overloaded with children: 128 preschool age children per every 100 places available in 2014 [24].

In the last 11 years, the number of secondary schools and pupils enrolled in secondary education decreased. There are 436 secondary schools in the region, where 97.2 thou children are learning [3]. That is by 21 institutions and by 29.3 thou pupils less than at the beginning of the 2004/05 academic year. At the beginning of 2014 there were no schools in 98 rural settlements in Chernivtsi region (this figure is by 10.1% higher than in 2005), including 38 villages with the number of children aged 7-17 years over 50 [6]. The number of schools in villages in 2014 amounted to 326, including 34 primary schools, 110 secondary base schools, 177 secondary complete schools and 5 high schools.

The level of health care development can be estimated by the availability of hospital beds per 1000 persons (in accordance with the requirements 5-8 beds per 1000 persons) and availability of the out-patient and polyclinic institutions per 1000 persons (in accordance with requirements 24 visits per shift per 1000 persons) [16].

We use such an index in the analysis out of the following reason: firstly, in the rural areas, feldsher-midwife stations or feldsher stations (hereinafter - FMS/FS) provide pre-medical care to the relevant rural settlements and they are the lower subdivisions of primary health care. Secondly, FMS/FS are established in settlements with population of 300 and more persons where other health care institutions do not exist according to the statute of feldsher-midwife/feldsher station. So, not all villages have FMS/FS. Also in connection with limited finance, the health care in Ukraine is confronted with the decline of the number of FMS/FS, i. e. they are being closed down. Thirdly, rural residents should get to the hospital in the local center for receiving qualified and specialized medical aid. Then the rural population of a particular district use hospital services, located in district centers.

The provision of hospital beds is kept up to standard if ILR ranges [16]:

$$\begin{cases} I_{LR_min} \geq 1 \\ I_{LR_max} \leq 1 \end{cases} \quad , \quad (1)$$

$$I_{LR_min} = \frac{R_i}{N_{min}} \quad , \quad (2)$$

$$I_{LR_max} = \frac{R_i}{N_{max}} \quad (3)$$

Where R_i – amount of hospital beds at i th district per 1000 persons; N_{min} – the minimum value of the standard availability of hospital beds per 1000 persons (5 beds); N_{max} – the maximum value of the standard availability of hospital beds per 1000 persons (8 beds).

As illustrated by the table 4, the average availability of hospital beds in the region goes in absolute compliance with minimal and maximal standards. But the composition by districts shows that the rural population is undersupplied with medical care. The level of hospital beds lack is the highest

in Hertsayivskyy (24.0%), Hlybotskyy (22.6%) and Storozhynetsky (21.2%) districts. The availability of the out-patient and polyclinic institutions per 1000 persons is also below standard.

Table 4

Availability of hospital beds per 1000 persons in Chernivtsi region in 2013

District	Availability of beds per 10 000 persons	Index		Estimation of lack/surplus compared to standards, %
		I _{LR_min}	I _{LR_max}	
Vyzhnytskyy	43.1	0.86	0.54	-13.8
Hertsayivskyy	38	0.76	0.48	-24.0
Hlybotskyy	38.7	0.77	0.48	-22.6
Zastavniivskyy	40.7	0.81	0.51	-18.6
Kelmenetsky	40.5	0.81	0.51	-19.0
Kitsmansky	42.7	0.85	0.53	-14.6
Novoselytskyy	42.8	0.86	0.54	-14.4
Putylskyy	45.9	0.92	0.57	-8.2
Sokyryansky	50.1	1.00	0.63	–
Storozhynetsky	39.4	0.79	0.49	-21.2
Khotynskyy	41.7	0.83	0.52	-16.6
Chernivtsi region	79.9	1.60	1.00	–

Source: authors' calculations based on [24]

Trade and consumer services in rural areas can be assessed by changes in the volume of retail turnover of enterprises and growth rate of retail outlets number. The trading volume as a factor of social sphere development is taken into account due to the fact that the rural dwellers' needs in commodities should be satisfied at their places of residence [16].

Table 5

Retail enterprises activity in the rural areas of Chernivtsi region in 2005-2013

Indices	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Number of retail outlets, units including:	449	352	338	324	307	250
Shops	406	287	269	252	234	178
Semi-permanent outlets (pharmacies, booths, kiosks, petrol-filling stations etc.)	43	65	69	72	73	72
Number of restaurants, units	159	131	180	178	175	155
Trading area of shops, thou m ²	23.5	15.7	14.8	14.1	12.6	9.6
Retail turnover of enterprises, million UAH:	203.3	686.0	812.9	1023.9	1007.3	1009.7
Retail trade	191.5	664.5	789.7	995.5	979.2	980.0
Restaurants	11.8	21.5	23.2	28.4	28.1	29.7

Source: authors' processing of data [24]

In the period 2005-2013, the number of shops significantly declined, while the amount of semi-permanent outlets increased. However, the total number of trading outlets decreased by 44.3% in the same period.

The share of rural households with the average total income below the subsistence minimum in Chernivtsi region in 2011-2012 reached 21.8-22.5%. This is much higher than the value of this

indicator for urban settlements (10.4-11.7%) and 2.1% higher than in the rural areas of Ukraine as a whole (19.7%) [24].

Despite the fact that the level of total income of rural households in Chernivtsi region in 2013 is slightly higher than the average in Ukraine, most of these revenues are still spent on current consumption. The ratio of income and expenditure of rural households to Chernivtsi region to the average in Ukraine amounted to 83.1%. There can be different reasons for this situation: either the level of consumer needs of the rural population in the region is higher than the average in rural Ukraine, or the consumer goods prices are relatively higher here, or there are some statistically unaccounted incomes of the rural population that come from other economic activities, including those related to cross-border activities.

A positive issue in the cultural sphere of the region is the maintenance, revival, development and popularization of folk traditions and rituals, the mass character of various folk festivals and professional festival events.

The state of folk art in the Chernivtsi region in the last 10 years is characterized by the increasing number of craftsmen that continue the same kind of ancient traditional crafts, typical for northern Bukovina and northern Bassarabia [34]. Among the main types of folk art we should mention embroidery, weaving, egg painting, art carving, pottery, cooperage with artistic burning, artistic metal and leather work up, basket weaving, painting, beading.

To date, the region has 1184 registered religious organizations of 30 confessions. Among the registered religious organizations there are 1136 religious communities, 21 monasteries, 12 departments and centers, 7 missions, 8 religious schools. Available Orthodox, Greek Catholic, Roman Catholic, Old Believers, Jesuit, Armenian, Protestant churches, synagogues, and wooden churches – unique examples of sacral wooden architecture of Bukovina.

The peculiarity of the national structure of the population of Chernivtsi region is its multinational composition. Following the results of the National Census in 2001, the territory is inhabited by about 80 nationalities. The most numerous are: Ukrainians, Romanians, Moldovans, Russians, Jews, Poles and Germans.

2.1.3. AGRICULTURE

The total land of Chernivtsi region accounts for about 1% of the land in Ukraine, more than half of it being used for agricultural purposes (this is equal to 1% of the country's agricultural land). Accordingly, the share of agricultural products is relatively low, about 2% of the gross agricultural output, and accounts for about 30% of the gross regional product. Agricultural production per capita is equal to the average level for Ukraine, most of the products being produced by individual manufacturers.

Changes in the output of major crops for the period 1990-2014 in Chernivtsi region occurred due to the transition to market economy (see Fig. 6).

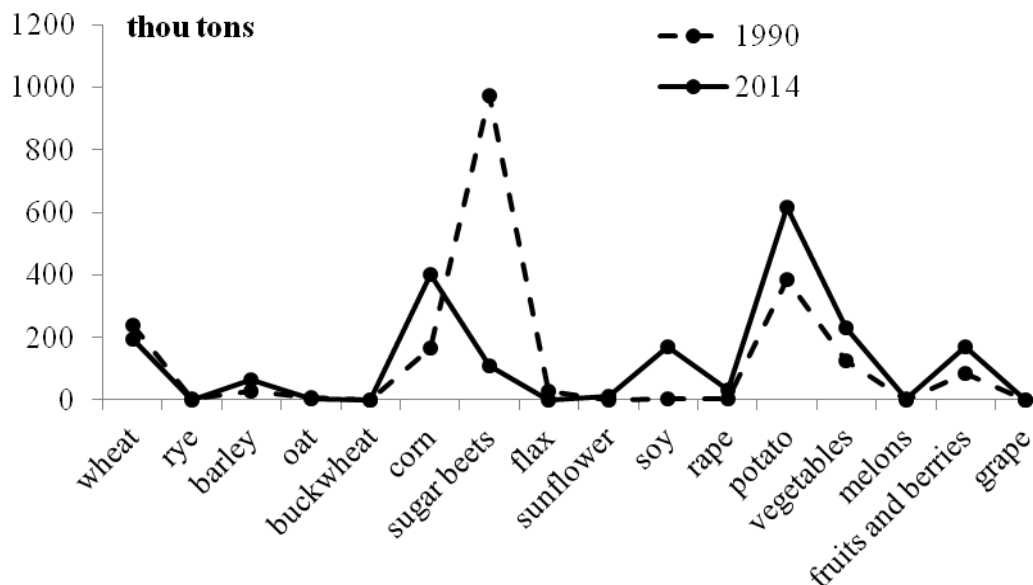
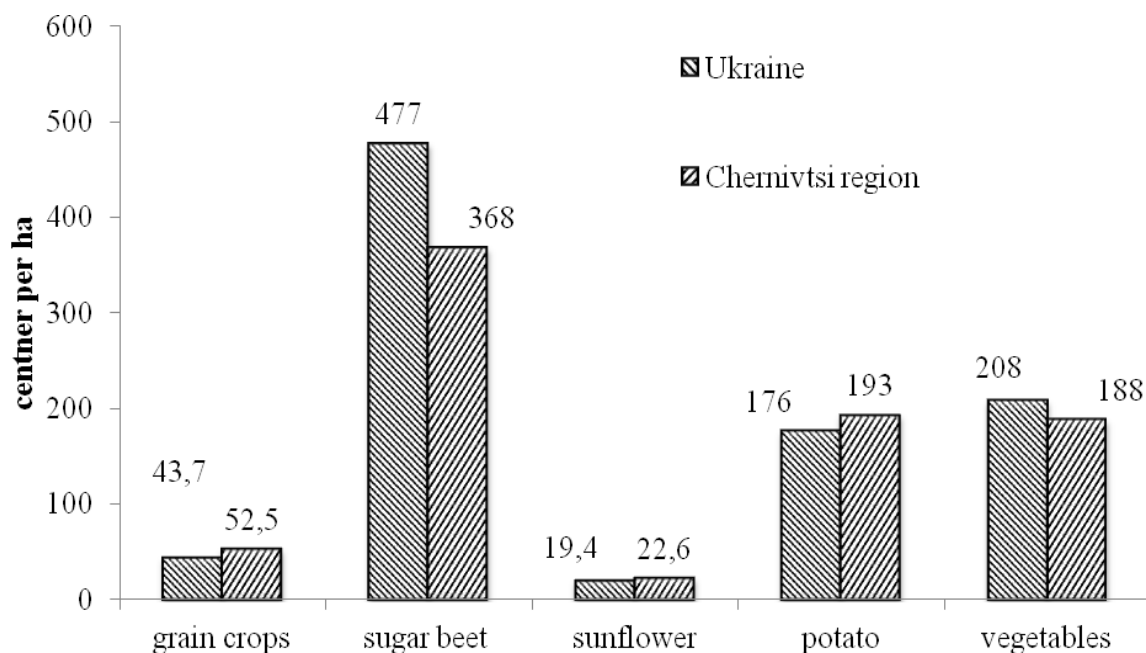

Figure 6. Dynamics of production of major crops in Chernivtsi region in the period 1990-2014, thou tons

Source: author's own processing [38]

For example, a decrease took place in sugar beet, due to this crop productivity, which is below the average for Ukraine, despite the fact that the yield of other crops corresponds to the national average, and in some positions is even higher (see Fig. 7). In addition manufacturers made up their choice for more profitable directions, because, despite the rather large millet production in the previous periods, starting from 2014 it ceased to grow, and in neighboring Romania, with similar weather conditions, it gives good yields. Farmers stopped producing millet while more and more areas were sown with rapeseed and soybean - industrial crops, which are almost entirely for export.

In order to determine the degree of agricultural productivity it is necessary to analyze the balance of production/consumption of food in the region. From this point of view, one person in 2014 consumed 6.0 kg of potatoes per month, and produced 56.6 kg per person per month; consumed 9.3 kg of vegetables and melons, produced - 21.3 kg per person per month; 116.4 kg of bread were consumed, and 552 kg were produced per person per year (converted from grain to bakery) [22]. In 2014 per capita 10 times more potatoes were produced than consumed, almost 3 times more vegetables and melons, 5 times more bakery products and confectionery. It should be noted that over the past decade, the consumption patterns of the population in the region have much changed: the consumption of vegetables, fruits, vegetable oil increased and the consumption of potatoes decreased. This shift to more vegetables in the diet indicates welfare and increase in food culture. The dynamics of the consumption structure of basic food products by the population of Chernivtsi region in 2000-2014 is shown in fig. 8.

Fig

re 7. Yields of major crops in 2014: average in Ukraine and in Chernivtsi region

Source: author's own data processing [38]

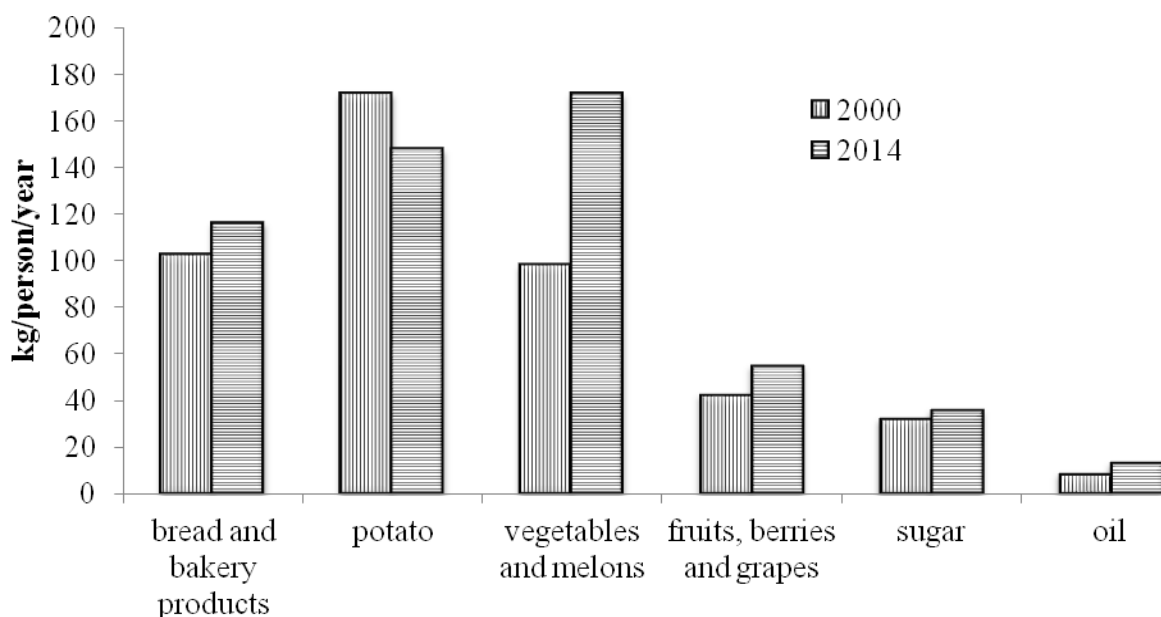

Figure 8. Dynamics of the consumption structure of basic food products by the population of Chernivtsi region in the period 2000-2014

Source: author's own data processing [22]

The number of cattle in the region is represented by a relatively small amount - 98 thou heads, out of which 60 thou cow heads. There are also pigs - 154 thou heads, sheep and goats - 45 thou heads, poultry – 3.305 million heads [38]. Compared to 1990, the number of cattle decreased almost five times (from 448.4 thou heads). This diminution took place due to the transition to the market economy and the destruction of the collective farm system. At present, the main amount of cattle is

grown on rural households – 81.2 thou heads of the total amount. Cows (as well as pigs, sheep, goats, horses, rabbits) are concentrated on households where they have 56 thou heads - against 66 thousand in 1990 [23]. The dynamics of livestock production in the Chernivtsi region in 1990-2014 is shown in fig. 9.

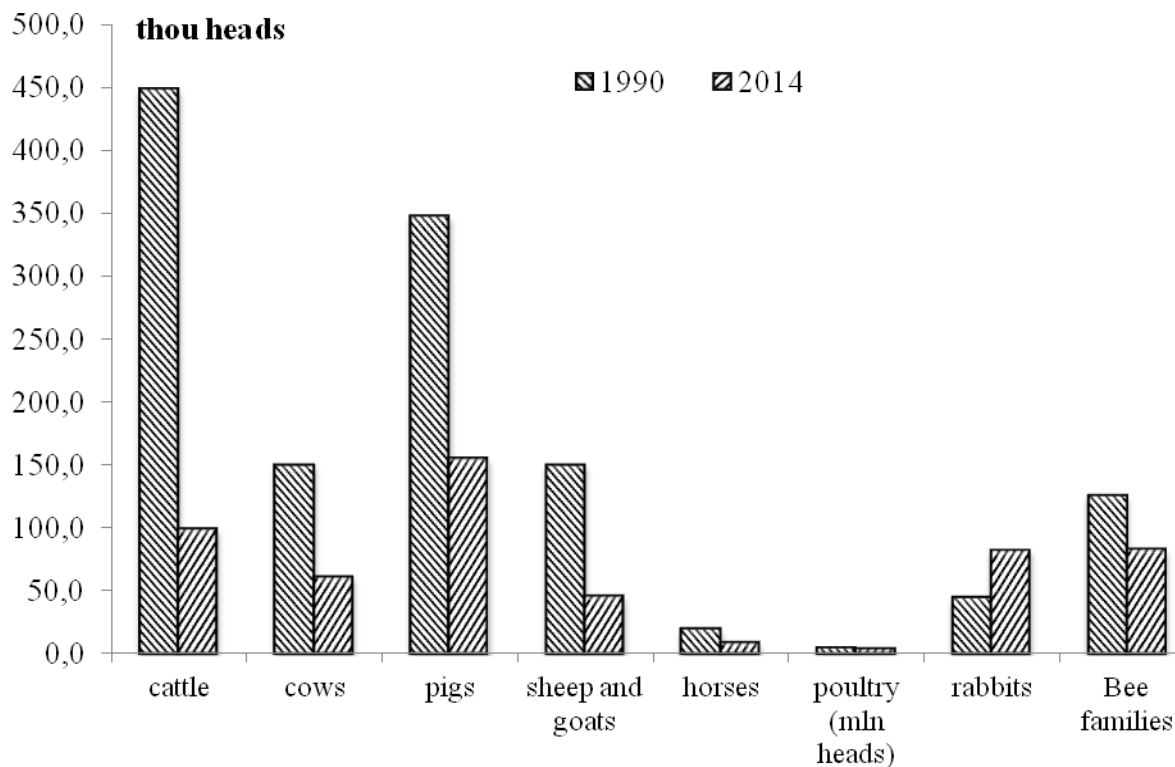

Figure 9. Dynamics of livestock production in the Chernivtsi region in 1990-2014

Source: author's own data processing [23]

The number of rabbits doubled (from 43.8 to 81.5 thousand heads). This reflects the current market demand for this valuable dietary meat. At the beginning of 2015, the rural households in the region were breeding 80 thou heads of rabbits, while in Ukraine the number of rabbits decreased from 6161.2 to 5011.5 thousand. Given the fact that WHO is considering to include red meat into the list of carcinogens alongside alcohol and tobacco products [15], producing rabbit meat can be a promising source of export of the region, especially to Europe, where all the innovations associated with a healthy lifestyle are picked up very quickly.

By the amount of produced milk, eggs and meat, the region fully meets its needs: in 2014 on the average 3.7 kg per person per month were consumed and 3.8 kg per person per month were produced (the figures are in terms of meat). Even though it is produced a little more than consumed, still meat consumption per capita is almost twice lower than the medically reasonable standards. While egg production has increased for all types of farms, agricultural enterprises are marked with instability (see Fig. 10). Egg production in the region exceeds consumption more than twice, 35 eggs/month per capita are produced and 16 units per capita per month are consumed.

The number of horses on individual farms (households) in the Chernivtsi region has increased almost seven times since 1990. This significantly differs by regions of Ukraine: in some regions the number of horses grew more than 10 times, while in others there was almost no change (see fig. 11). Farmers needed cargo transport while funds to purchase new farm machinery are not available. Maintenance of used technique is not effective and renting is often too expensive.

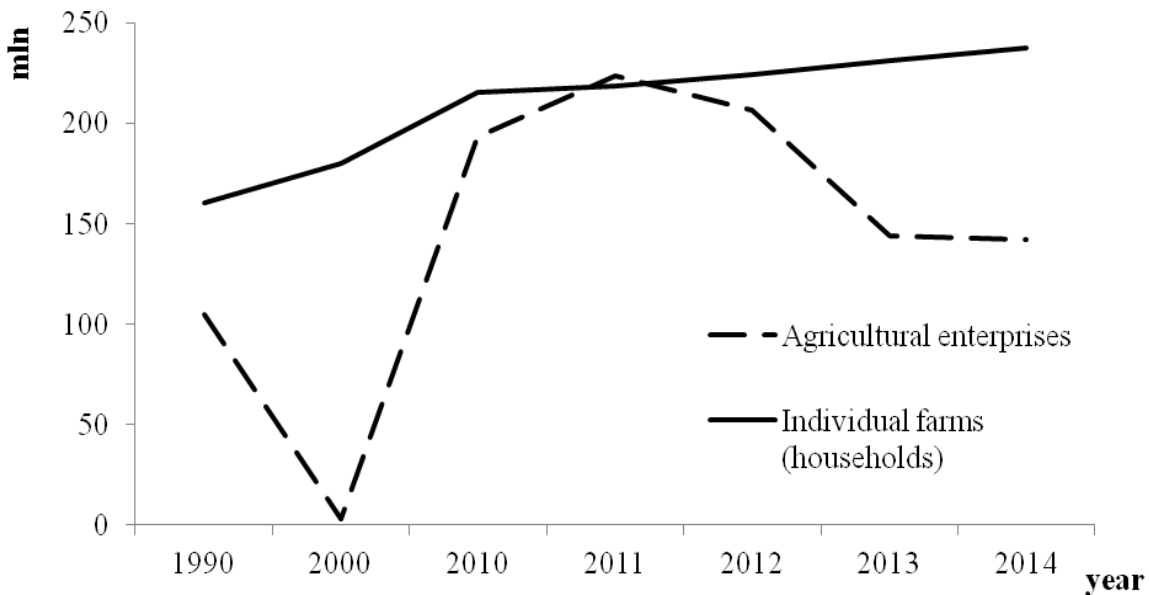

Figure 10. Egg production in agricultural enterprises and rural households in the years 1990-2014

Source: author's own data processing [23]

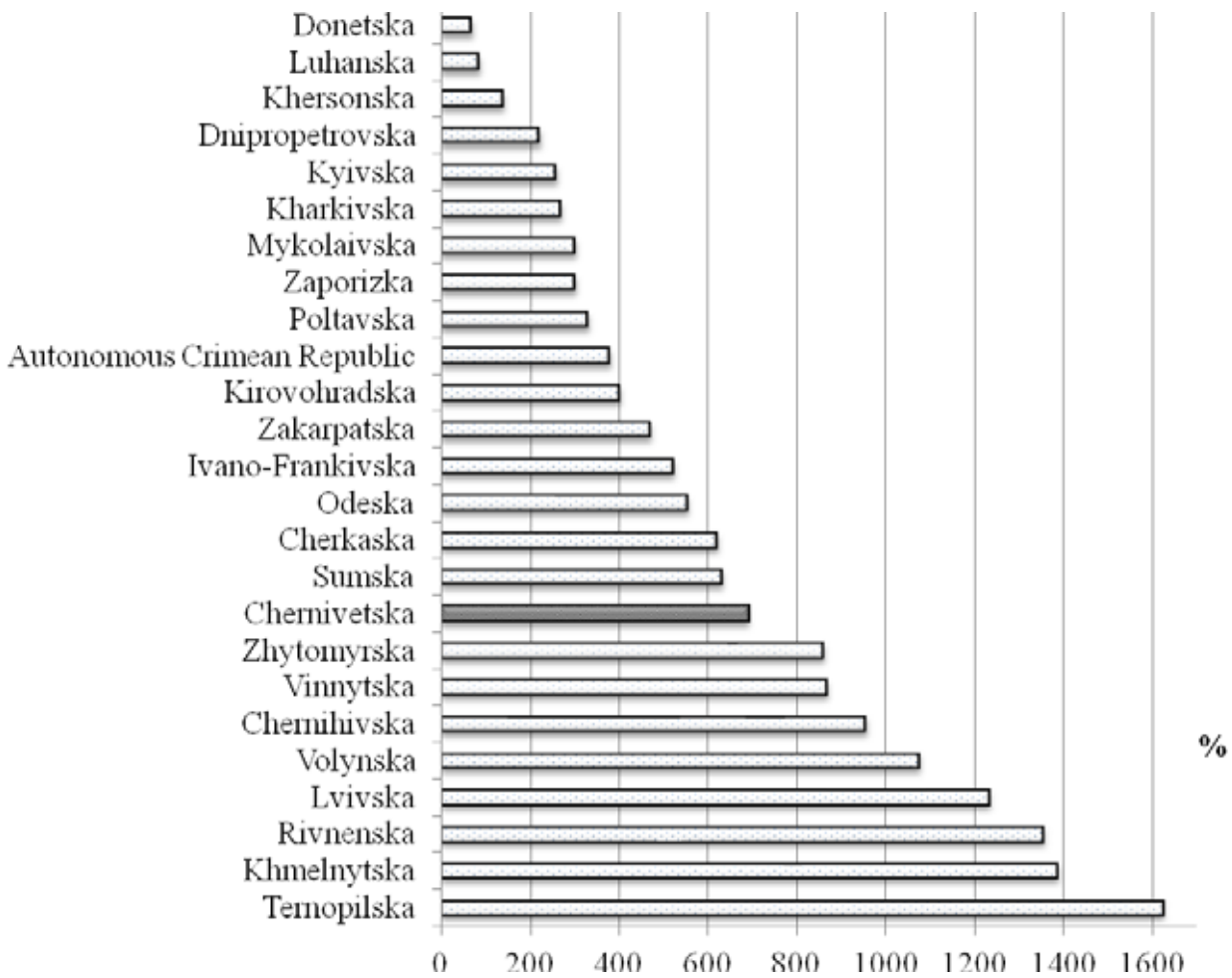

Figure 11. Changes in individual horses livestock farms in the years 1990-2014

Source: author's own data processing [23]

In the period 1990-2014 the number of bee families decreased (from 125 thou to 81.9 thou). This trend is typical for the whole country, except for some areas, such as Zhytomyr, Lviv, Mykolaiv, Sumy, Khmelnytsky, whose residents have been actively engaged in beekeeping, which meets the domestic market needs. The diminution of the number of bee colonies was reflected in the production of honey in the region, which declined by one third (by 8% on households and by 96% on the agricultural enterprises).

Despite the presence of some zones with environment pollution in the region, the honey from Chernivtsi oblast has the quality that can claim the status of organic products. This is revealed by the interest in its certification by international organizations, including the Certification Body "Organic Standard" and the German Society for International Cooperation, which held a scientific-practical seminar "Organic beekeeping: requirements, certification, experience" in the village Revakivtsi (Kitsmansky district) at the beginning of 2014 [26]. Unfortunately, there are no results: at the end of 2015 not a single producer of organic honey was registered in the region.

Besides honey, in Chernivtsi region, there are all the necessary conditions for the production of organic products like crop and animal products. A few pilot projects were launched, a number of companies started production, but currently only two companies have the international certificate: LLC "Gals LTD" (drinks) and individual entrepreneur Golik O.M. (cereals and pulses).

In general, the region has a great potential capacity for agricultural production, which unfortunately, is difficult to implement in these conditions. For example, in order to obtain a credit for development of the farm, collateral is required. For a farmer it can only be a house and land, but the more distant is the village, the lower the value of collateral is.

The state and local governments have no right to act as guarantors for loans. To solve this problem at the beginning of 2015 the State Institution "Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the National Academy of Sciences" together with the Department of Agro-industrial Complex of the Lviv regional state administration developed a draft law "On Amendments to Article 17 of the Budget Code of Ukraine", but it is still pending.

The big problem for the individual producers is to sell production for worthy prices. It would be possible to solve it by establishing agricultural service cooperatives (hereinafter - ASC), however, due to the imperfection of the current legislation, the process stalled.

Despite the fact that individual farms (households) are the main producers of agricultural products, they do not have privileges that are available for agricultural enterprises. Thus, the VAT for agricultural enterprises is transferred to special bank accounts, and they can use that money for development. This mechanism is not available for private farms (households) and farms (households) united in the ASC.

It is not enough to make changes only to VAT taxation to solve the problem. The current status of the ASC contradicts to several legal acts, for example, the Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation" (hereinafter - the Law) [31] and the Tax Code of Ukraine (hereinafter - TC) [30], a number of subordinate legal acts. Under the current laws, the ASC is not a producer of agricultural products, is a nonprofit organization, does not own the products (Art. 209 TC), it does not own the revenues from sales of products (Art. 9 of the Law) and its activities (services) (Art. 5 of the Law) is not included into the list of activities with special tax mode (Art. 9 TC).

At present the association in ASC leads to diminishing returns of individual producers, so cooperatives are often created only when funds are provided from various grants and programs, and after such grant or program is over ASC often stop their activities.

We can conclude that there is a conscious underuse of the existing potential of rural areas associated with agricultural production of individual households. In addition to the above reasons, we

should mention that the processors buy agricultural products from personal farms (households) for prices lower than those they pay to the enterprises (milk – by 30%, vegetables – by 20%, meat – by 15%). And the households usually do not have their own storage and processing facilities. Therefore, in a situation where there is no product sales organization, a farmer intends to produce only what he can realize a profit himself. This significantly limits production or creates conditions for the emergence of shadow schemes.

2.1.4. OTHER ECONOMIC ACTIVITIES IN THE RURAL AREAS

The rural areas in the Chernivtsi region have mainly agricultural specialization. At the beginning of 2014 about 10.3 thousand people were working in agriculture, forestry and fishing and 190.8 thousand people were engaged in agricultural activities on households exclusively [6]. In the composition of the 53.4 thou rural people, employed by the place of residence, agriculture (8.1 thou people) comes second among the spheres of employment after education (13.8 thou people) [6]. Thus, in 2014, the region ranks on the 16th place in Ukraine by the production of agricultural products per capita (5174 UAH/year per capita) [21]. However, by the total share of agricultural production, the region is on the penultimate place in the country (4730.9 mln. UAH/year) [21].

The entrepreneurial activity is also not conducive for increasing productivity [11]. It is significantly different in different parts of Chernivtsi region. The smallest number of businesses is registered in Gertsaiivskyy (349) and Putylskyy (430) districts. These districts also have the lowest activity and individual entrepreneurship – 4 to 8 sole traders [24]. Nevertheless, Putylskyy district is the best by the number of businesses per thousand of population (16) [24]. 131 of 398 villages have no business entities [6].

Table 6 provides information on the number of businesses in the rural areas of Chernivtsi region by type of economic activity.

Table 6

Business entities in rural areas of Chernivtsi region by type of economic activity at the end of 2013

Sphere of business	Number of rural settlements, where business entities are allocated	Number of business entities, allocated in rural areas
Agriculture	220	773
Forestry	65	80
Fishing	42	74
Extractive industry	14	15
Processing industry	80	242
Building	13	51
Transport	20	47

Source: author's data processing based on [6]

The European experience of rural areas and rural development shows that there is the need for a change in the approach to rural development in Ukraine in transition from the agrarian to the multifunctional model of rural development. At the same time, radical change in approaches to rural development requires the development and practical proceedings of a number of activities related to it, including amendments to the national legislation, in the absence of which the operation of the multifunctional model of rural areas development is simply impossible [18].

At present, there is an urgent need to improve the overall socio-economic situation in rural areas, which can be achieved through the diversification of economic activities.

Rural areas in Ukraine, having quite a rich natural resource potential in recreation (water, land, forest, spa, faunal resources), should be used effectively. It should be noted that permanently in our country, the state paid more attention on industries and areas rich in mineral resources, and the exclusively agricultural territories always received less support, which led to a deterioration of their economic development [4].

The need for such a search is confirmed by the fact that, for example, by the year 2014 in the Chernivtsi region the majority of unemployed who were registered, i.e. 60.4% were residents of rural areas, out of which 35.1% were former employees of agricultural enterprises [33]. A similar situation can be noticed in other regions of Ukraine: common fact is the release of labor in agriculture due to increased productivity, focus on the most profitable areas of agricultural production and trends to reduce manual labor.

Forestry and hunting could become the potential areas of rural development in Chernivtsi region. Despite the fact that 43% (113.3 thousand ha) of the total forest area is occupied by the protective forests, in 2014 the region ranked on the 10th place in Ukraine in terms of forest production – the share in the total forest production of the country is about 4%, representing 335.2 million UAH, and the indicators are stable over the past few years. The volume of liquid timber harvesting is also stable - about 900 thousand cubic meters (5% of national forest harvesting). In 2014, 257.9 thousand hectares of forest areas were covered by the forest operation measures [38].

On the territory of the state forestry enterprises of Chernivtsi Regional Forestry and Hunting Department there are 102 objects of natural reserve fund (over an area of 70 thousand hectares) representing 9% of the area – twice as much as the average in Ukraine (excluding the objects of natural reserve fund that are located in other forest users and not in the territory of state forest). These are the national park "Chernivetskiy" and "Cheremoshskiy", "Vyzhnytskiy", "Khotynskiy" zoological reserve of local importance "Zubrovytsya", reserves of national importance "Chornyy Dil", "Tsetsyno", "Lunkivskyy", "Petrivetskiy" and other [34].

The area under hunting grounds accounts for more than 600 thousand hectares. By the number of ungulates per one hectare the region ranks 9th in Ukraine, fur animals – 15th and wildfowl – 17th. In total it respectively accounts for: 6.9 thou heads ungulates, 26.1 thou heads fur animals, 111.0 thou heads wildfowl. These figures, together with the fact that in 2014 Chernivtsi region was among the three oblasts of Ukraine that avoided forest fires, indicate a high level of reserve activities. It is especially seen taking into account, that the total cost of hunting in the region ranks on the 19th place in the country (5641.9 thou UAH), including costs for protection, reproduction and registration of wildlife and regulation of hunting areas of 1997.3 thou UAH (16th place), and the artificial breeding of game animals – 66.0 thou UAH (22 place) [38].

Experts in the field of hunting economy, including M.N. Yevtushevskyy believe that today the development of hunting in Ukraine is negatively influenced by anthropogenic factors such as failure to conduct biological basis of hunting, widespread plowing of lands, pernicious effect of agricultural machinery and components in the fields etc. After plowing, the fields lose their productivity and safety properties for a long time. There are complications of another character: in locations that served as areas where favorable conditions for game animals are maintained there are many garden plots with a large number of people. However, the problems can be solved by maximizing the use of scientific and production potential and optimization of protective measures [37].

Fishery has all the odds to become one of the ways to improve the competitiveness of rural areas in Chernivtsi region. However, problems with the protection of water bioresources have become

an obstacle to this. Only in 2014 on the Dnieper Reservoir (village Konovka in Kelmenetsky district) the losses from poachers caused to the state amounted to 365, 3 thou UAH. To ensure efficient use of resources, innovation in keeping fisheries activity, the application of the ecosystem approach to fisheries and aquaculture, the justification for strengthening the organizational-economic and financial levers of state support are required [7].

Over the last decade the region increased the extraction of water bioresources almost three times, from 423 tons up to 1051 tons per year [38]; this number is relatively small in the context of the country, but we should consider the fact that it happened in the present difficult economic conditions, when many regions had reduced performance.

In order to diversify the economic activities in rural areas, it is a must to fully utilize the available rich natural resources of the region. The development of hunting and fishing can become a source of improving the socio-economic situation, but the controlling system adjustment is also mandatory.

Chernivtsi region has rich mineralogical resources, including deposits of mineral waters and mud, and it is necessary to develop and use them.

Some researchers believe that opportunities for the development of huge spa economy for Bukovina is rather small [4], but we cannot agree to this. Due to the geological structure (especially in Northern Bukovina) the region has almost inexhaustible reserves of medicinal mineral waters of the most varied chemical composition, which are used to treat many diseases. Today, more than 60 mineral water springs are revealed, but they are not investigated and poorly used. There is an active industrial bottling medical-table and table waters "Bukovynska", "Brusnytska", "Kelmenstska" "Valya-Kuz'myns'ka", "Novoselytsya", "Zelenchanska" and others. Promising for recreational use are the reserves of curative mud, which are characterized by high medicinal properties, near the villages Chereshenka (Vyzhnitsky district), Kostyntsi (Storozhynetsky district), Brusnytsya (Kitsmansky district), Shcherbyntsi (Novoselytsky district) and Seliatyn (Putylsky district) [12]. Creating infrastructure for rest and treatment associated with the specified fields will not only contribute to rural development but also increase their competitiveness.

However, the recreational potential of Chernivtsi region rural areas is not fully used. In the last three years, a significant decrease of flows of foreign and domestic tourists and excursionists was noticed (figure 12).

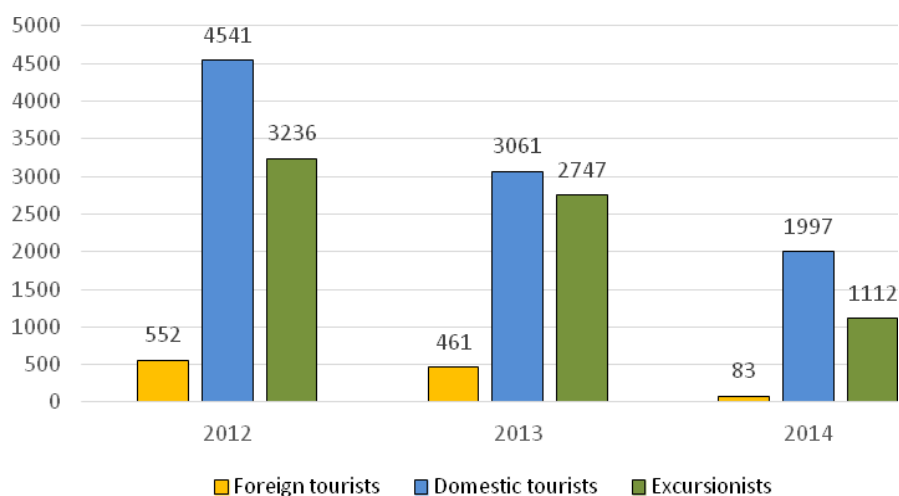

Figure 12. The dynamics of tourist flows in Chernivtsi region, people

Source: Authors' data processing of the statistical information from the Main Statistics Service in Chernivtsi region [<http://www.cv.ukrstat.gov.ua>]

One of the reasons for this phenomenon may be the development level of the hotel network, which remains inadequate, despite a slight increase in the number of accommodation facilities in recent years (Table 7). This is revealed, in particular, if we have in view the structure of inward (foreign) and domestic tourism flows by the purpose of travel: almost all the visitors come to the region for rest and leisure, and a very small amount for spa-medical treatment and sports [25]. So we can suggest that the location of accommodation does not fully coincide with the spatial allocation of recreational resources and cultural monuments and areas of crafts [36].

Capacity operating ratio of the hotels and similar accommodation facilities in the table below is calculated by dividing the total number of overnight stays by the product of amount of beds and number of working days. In the composition by districts of the region this figure is very low (table 7). This confirms our previous hypothesis about the discrepancy between the level of hotel network development and recreational needs.

The development of green and ethnic tourism is quite promising in the world today. Unfortunately green tourism is often confused with an ordinary recreation in the countryside. The essence of rural tourism, according to one of the main principles of its founder "World wide opportunities on organic farms" - WWOOF, is the exchange: in return for work done by volunteers on organic farms, the owners of estates offer food, accommodation and opportunities to get acquainted with organic lifestyle [1].

Ukrainian enterprises in agricultural, ethnic and ecological tourism offer mostly passive recreation, while trends in global tourism industry have long ago tended to increase the share of active leisure. The development of these activities is limited due to the lack of adequate legislative support, because the concept of "ecological, green, rural" tourism is not identified, and the information provision and advertising is slightly developed [10]. In addition, there is a legislative gap: rural tourism cannot be attributed to agriculture, although directly related to it.

Table 7

The performance indicators of hotels and similar accommodation facilities in districts of Chernivtsi region in 2013

District	Number of hotels / rooms in them	Capacity, beds	Visitors served, thou people	Capacity operating ratio
Hertsayivskyy	1/30	63	3,4	0,17
Hlybotskyy	6/77	140	1,2	0,07
Kelmenetskyy	2/15	20	0,4	0,06
Khotynskyy	3/56	139	1,3	0,03
Kitsmanskyy	11/182	350	14,1	0,14
Novoselytskyy	4/178	340	16,8	0,39
Putylskyy	6/47	117	0,9	0,06
Sokyryanskyy	3/23	42	2,1	0,19
Storozhynetskyy	4/35	64	0,7	0,04
Vyzhnytskyy	9/111	315	2,0	0,03
Zastavnivskyy	-/-	-	-	-

Source: [25]

There are many other problems in the development of green tourism. The most significant obstacles to the development of tourism in rural areas are transport distances to their leisure centers and poor recreational equipment (as to comply with requirements of the modern tourist). This problem can be solved by combining the efforts of regional and local authorities to upgrade communications infrastructure. Availability of private motor transport enables travelers easily reach the areas, even those far removed from the starting point of the journey. Encouraging the development of recreational

forms of small business in rural areas makes it possible to improve the existing infrastructure and improve rural standards of hospitality to conventional "urban" hotel service templates [9].

To consolidate the positive trends and provide a significant boost to rural tourism development there is a need to solve a number of urgent tasks. First of all, there is a need to: develop a regulatory framework to determine organizational conditions for the provision of rural green tourism within the rural households and family farms; provide guidelines on the voluntary categorization of housing provided to accommodate tourists; implement a system of long-term concessional loans to the rural population on rural tourism; generate proposals for elements of corporate identity for identification of the Ukrainian rural tourism; set up information technology tools and data about customer base and information for customers about the services offers on recreation in the countryside; create a state institution for the promotion abroad of rural tourism in Ukraine, including rural green tourism; continue training of specialized experts, training and retraining of farmers, unemployed rural population to work in the sector of green tourism in the School of Rural Tourism launched by the Union of rural green tourism promotion in Ukraine at the basis of Kyiv National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; organize specialized classes in rural secondary schools to train the future personnel for rural green tourism; create computerized system of booking and reservation of beds and services in rural households at the country and regional levels [13].

The cooperation between the green tourism business structures and government agencies responsible for the development and conservation of natural reserve fund of Ukraine is very weak, although it is no doubt that it would be mutually beneficial. The Department of Environment and Tourism of Chernivtsi Regional State Administration has already started working in this direction. It would be useful for them to apply these efforts to small businesses in remote villages. It is necessary to emphasize the possibility of using such a powerful resource in the tourism sector as a large variety of crafts that are "alive" in the Ukrainian villages. For the purpose of restoration of these crafts significant funds are allocated from the budgets of states and their associations.

2.1.5. TRANSPORT AND TECHNICAL INFRASTRUCTURE

Chernivtsi region has an ambiguous position in the transport system of Ukraine. On one hand, border location makes the area be a potentially attractive transport corridor, and now it has well established transport connections with Poland, Romania and Moldova. On the other hand, the area is situated at the periphery of the national traffic.

The region has favorable transport and geographical position. On its territory there are 14 checkpoints across the state border (8 of them on the border with Moldova and 6 on the border with Romania). The length of roads in the region is 2885.5 km, out of which 2879.7 km, or 99.8% are paved roads. The density of paved roads in the region is 355.5 km per 1000 km², which is one of the highest among the regions of Ukraine [27]. However, by type of hard coating, the share of bituminous concrete roads was 28.8%, and white, breakstone, gravel roads – 46.1%. In the transport system of the Chernivtsi region the local roads prevail (2471.6 km., or 85.6%), the length of national roads is 413.9 km.

The region is crossed by railway lines, which provide passenger transportation and communication towards southern Europe (Romania, Bulgaria). The length of public railways is 413 km. It has not changed since 2004. The density of tracks is 51 km per 1000 km² (in Ukraine - 35.8 km). For this indicator the region takes third place among the regions of Ukraine.

The roads of the region are not technically equipped at a high level. Only 0.4% of all roads (namely 10.3 km) are equipped with lines of street lighting and this is only true for roads of national importance. Sidewalks and walkways are present only on 18.5% of roads. Total length road marking

is only 1261 km, which is 43.7% of the total length of highways. Besides this, the roads of both public and local importance are in a poor condition in Chernivtsi region, with a larger amount of potholes compared to neighboring regions, and the need of major repairs is relatively higher [27]. This fact significantly complicates traffic throughout the area. Many problems are also concerned with bridges that connect the settlements. Still, there are those that are in a dangerous condition (even after the floods of 2008, 2010) or that go to ruin because of a slight raising of water.

Regular transport connections cover 380 of 417 settlements. However, 61 of all rural settlements in the region with a population of 21.8 thousand people still do not have a public transport bus stop and 34 of them are situated more than 5 km far from the nearest bus stop [6].

One of the important indicators of technical infrastructure is provision of housing area for rural population. Housing stock of rural settlements of Chernivtsi region by January 1, 2014 totalled 199004 residential buildings with a total area of 13313.3 thousand. That is 404.3 thousand m² more than in 2011, and 1262.3 thousand m² more than in 2005. In 2014, the average dwelling area per capita in the rural areas of the region accounted for 25.8 m², while the minimum standard is 21 m² (according to the direction "On approving the Methodology of providing subsidies to population for reimbursement for housing and communal services, natural gas, solid and heating (liquid) fuel"). This figure surpassed the corresponding figure for urban residents by 4.1 m² [19].

Figure 13 shows a variety of average dwelling area per capita in the rural settlements of Chernivtsi region by its administrative districts and by comparison with the regional and average for Ukrainian rural areas values in 2013.

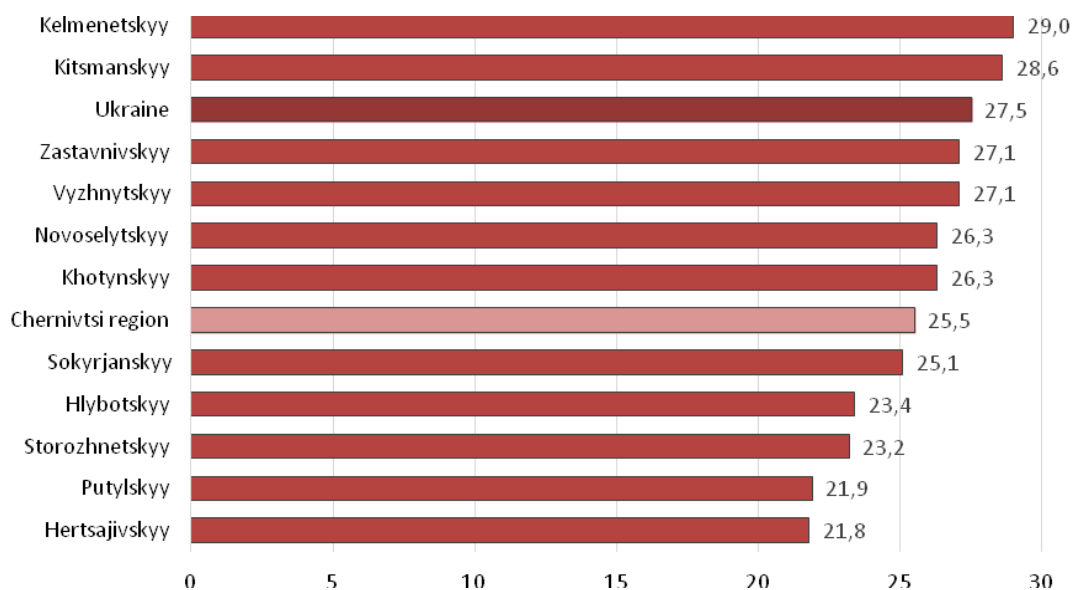

Figure 13. The average housing area per capita in the rural settlements of Chernivtsi region by administrative districts and in Ukraine in the year 2013

Source: author's data processing [19; 24]

The situation is more difficult in terms of water supply and sanitation. Centralized drinking water supply in the region is provided to 10 out of 11 cities, 7 out of 8 townships, 25 out of 398 villages – more than 61.4% of the urban and township population, or 29.1% of the total population [32].

Centralized wastewater utilities are provided in 9 cities, 6 townships, 4 villages – more than 59.2% of the urban and township population, or 27.6% of the total population.

The drainage system is available in 2 cities and 10 villages.

There are significant losses of resources, utilities are worn out: 4.8% heating systems (6.1 km) are in emergency condition. Only 64 of 97 boilerhouses are equipped with counter means of the thermal energy (66%); 297.2 km (34.5%) of water supply networks are in emergency condition that causes significant (42.3%) water losses; 156.8 km (30%) of sewer networks are in emergency condition [27].

Table 8

The share of the equipped total area in residential buildings, non-residential premises and hostels in rural areas of Chernivtsi region, %

Years	Plumbing	Sewerage	Gas	Hot water supply
2005	5.3	5.0	79.3	2.1
2008	10.9	10.7	82.2	4.4
2009	22.8	22.4	83.2	18.9
2010	25.2	24.9	83.3	21.0
2011	27.3	27.0	84.2	22.9
2012	29.2	29.0	84.1	25.0
2013	32.6	32.3	84.4	28.9
2014	34.2	33.6	86.1	31.2

Source: [5; 24]

The total area of housing stock in rural areas is still poorly equipped with utilities, though some positive dynamics in that sphere can be seen. 123 villages still have no gas supply [24]. In particular, none of 50 rural settlements in Putylskyy district were supplied with gas. The lowest levels of gas consumption in 2013 were recorded in Putylskyy (0) Hertsayivskyy (0.5 million m³), Hlybotskyy (1.2 million m³) and Storozhynetsky (1.6 million m³) districts. Therefore, no surprise that the three districts (Hlybotskyy, Putylskyy, Storozhynetsky) together account for 75.7% of the total regional firewood consumption [24].

However, the rural housing in Chernivtsi region is equipped somewhat better than the average in Ukrainian villages. Yet, the living conditions in rural areas are significantly worse as compared to cities (see Fig. 14).

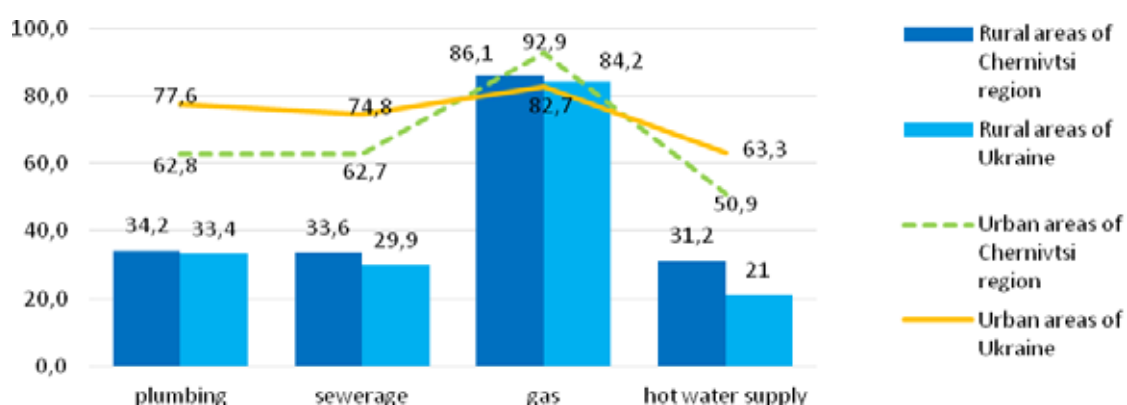

Figure 14. The share of the equipped total area in residential buildings, non-residential premises and hostels in Chernivtsi region and the average in Ukraine in the year 2014, %

Source: authors' data processing [5]

Thus, for the development of engineering infrastructure of rural areas in the nearest future will remain a priority. Solving these problems will require the mobilization of communities, cooperation with the central authorities, domestic and foreign investors, and technical assistance projects.

2.2. RURAL AREAS IN BOTOȘANI AND SUCEAVA COUNTIES

2.2.1. POPULATION AND LABOUR FORCE

From the demographic point of view, the EPS-RO population has been relatively stable for the last quarter of the century, the number of persons with domicile on the Romanian territory of the Euroregion totalling about 1.2 million people, out of which more than 56% (0.68 mil. people) are living in the rural area. The average density is 88.66 inhabitants/km². EPS-RO is characterized by a higher concentration of population in its eastern part, where the relief is less uneven and provides good conditions for the development of human settlements, unlike the western part, where uneven relief forms prevail, with high hills and mountain areas.

The Romanian rural area of EPS-RO seems to be quite attractive; its positive perception as a suitable area for living and daily life being revealed by the positive balance of domicile changes which characterizes this area. Thus, while in early 1990, the number of people who left the investigated rural area was higher than the number of people who settled their domicile in the area, this ratio was reversed starting with the year 2000.

The statistical data reveal that at EPS-RO level, it is only the rural communities that have attracted population flows after the year 2000, while the urban communities have had a negative balance of domicile change (Table 9).

Table 9

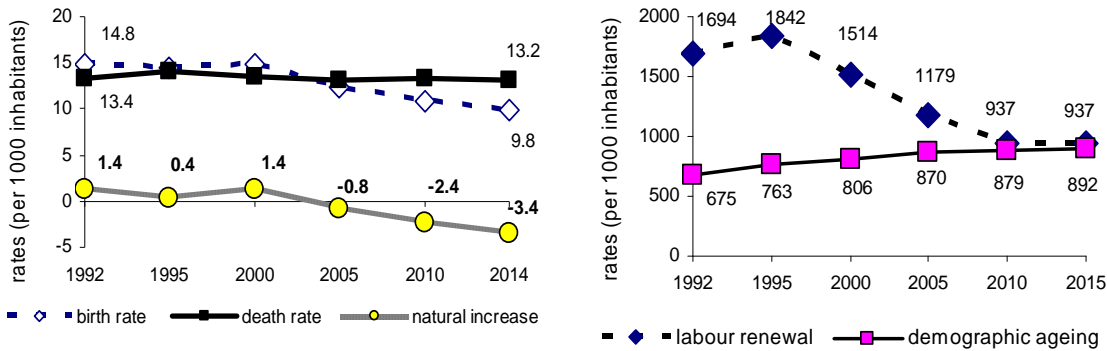
Variation of domicile change balance in EPS-RO (no. of persons)

	1992	1995	2000	2005	2010	2012
TOTAL out of which:	-6189	-1848	-234	-1060	-1791	-1092
Urban	1670	-262	-2506	-1487	-2715	-2866
Rural	-7859	-1586	2272	427	924	1774

Source: author's own calculations according to NIS databases, Tempo-online database

The main demographic processes that characterize the rural population of the region EPS-RO are the following (Figure 15): demographic decline that has the tendency to get stronger, demographic ageing both of total population and of the labour force. Thus, beginning with the 2000s, the natural population increase became negative in the Romanian rural area of the Euroregion, due to the decrease of birth rates, the death rates being maintained at a relatively stable level. The natality decrease has had negative consequences upon the demographic regeneration capacity, affecting the level and structure of labour supply on long term, as well as the demand of goods and services for final consumption.

The rural population demographic ageing has grown stronger in EPS-RO since the 2000s, impacting both the overall population and the labour force. The extent to which a substitution takes place between the generations at the end of their existence (over 65 years old) and the young population at the beginning of their life (under 14 years old) has significantly deteriorated since 1992 up to the present moment, revealing the GDP decrease risk by increasing the redistributive pressure upon the public budgets generated by the increase in volume of the elderly population, retired from the economic activity (Figure 16). Demographic ageing is accompanied by the elderly population feminization phenomenon (women represent 60% of the population aged over 65 years), the women's life expectancy being higher than that of men.

a) natural movement of rural population **b) rural population's demographic ageing**
demographic ageing – the ratio of the population 65 years and older to the population under 15 years.

labour renewal - the ratio of the population at the beginning of the active period (age group 15-29 years) to the population in the middle of active life (30-44 years).

birth rate – total number of live births per 1,000 of a population per year.

death rate - number of deaths per 1,000 of a population per year.

Figure 15. Rural demographic processes in EPS-RO

Source: authors' own processing of NIS data, Tempo-online database

Therefore, the labour renewal experienced an accelerated decreasing trend. This evolution will determine an accelerated ageing of labour force itself, as in the age structure of the active population, the young people segment will have an increasingly lower share, while the share of the mature and old population segment will increase.

Labour force ageing is accompanied by the decrease of the labour force innovating capacity, occupational mobility and of the capacity to assume the risk of occupational status change. All these represent risks for the implementation of new entrepreneurial initiatives in the rural area.

Natality decrease resulted in the deterioration of the age structure of rural population, materialized into the diminution of the rural young population segment, aged under 25 years, the share of which was down from 44% in the year 1992, to only 33% in 2015.

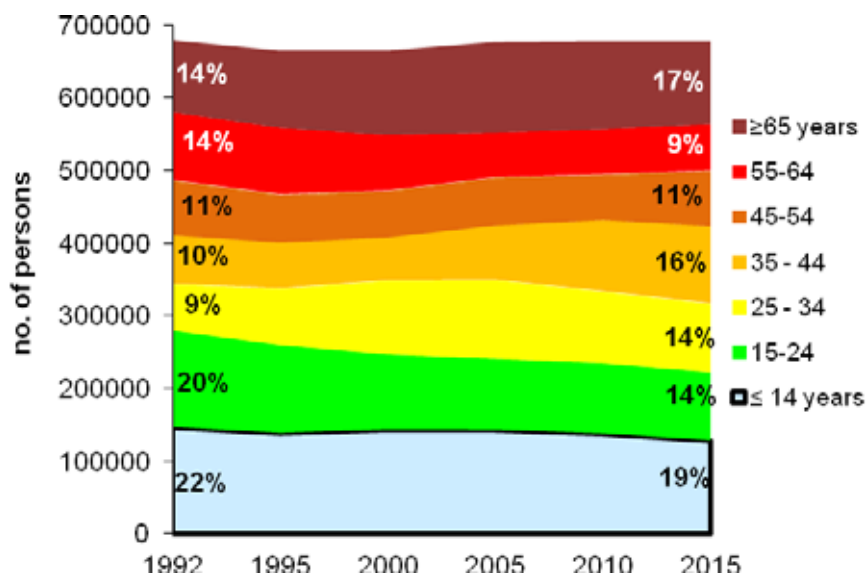

Figure 16. Age structure of the rural population in EPS-RO

Source: authors' own processing of NIS data, Tempo-online database

Simultaneously, by the increase in importance of the elderly generations in the rural population structure and on the basis of the higher life expectancy in women, the elderly population feminization phenomenon emerges, the feminine gender representing about 60% of the rural population aged over 65 years.

The working-age population (15-65 years) accounts for 64% of total rural population, with a lower incidence than in the case of urban areas from EPS-RO, where the share of this population category represents 73%. As a result, the level of redistributive pressure upon incomes, coming from the inactive population, upon the economically active population, is higher in the rural areas than in the urban areas of the region. The age structure of the potentially active rural population is at present relatively balanced in percentage share, with a general ageing tendency.

Overall, in the investigated region, as well as in its rural areas, the labour market has experienced significant changes since 1989, mainly due to the restructuring of socialist economy. Thus, as a result of the closing down of economically non-performant industrial units, the number of employees was practically down by half in the early 2000s, compared to early transition (Table 10). Due to the poor development of the private business environment, the number of salaried jobs was maintained at a low level, and at present they represent only ½ compared to the year 1992, both in total EPS-RO and in its rural area.

Table 10

Variation of the average number of salaried employees in EPS-RO

(no. pers.)

	1992	1995	2000	2005	2010	2013
TOTAL out of which:	268161	226884	166370	149230	137271	137238
- urban	209887	177541	132378	118507	107036	107914
- rural	58274	49343	33992	30723	30235	29324

Source: NIS data, Tempo-online database

Unemployment incidence in the working-age population is higher in the rural area of EPS-RO, compared to the urban areas; in the year 2014, 3.7% of the rural population aged 15-65 years was unemployed, compared to only 2.1% in the urban area of the region.

The occupational structure of the EPS-RO population is dominated by the primary sector where 46.5% of the employed persons carry out their activity, while 34.1% are employed in the tertiary sector (Figure 17).

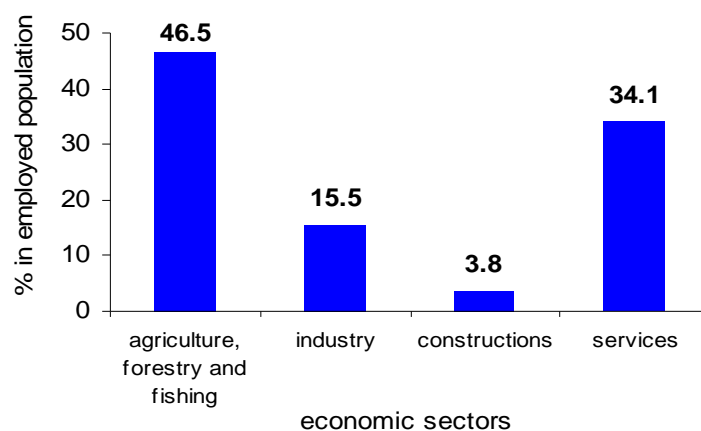

Figure 17. Structure of employed population by main sectors in EPS-RO (2013)

Source: authors' own processing of NIS data, Tempo-online database

The secondary sector, the main economic engine of value added increase at regional economy level, provides jobs for only 19.3% of the employed population of the region. Agriculture prevalence in the occupational structure is the direct result of the deficit of non-agricultural employment opportunities; this deficit maintains the regional population's dependence on agriculture, the consequence being the low level of economic and social welfare.

2.2.2. SOCIAL AND CULTURAL DIMENSION

Educational system

The school network in the investigated rural area consists of pre-school units, primary, gymnasium and secondary cycle 2 (high-school and vocational schools). In the last decade, the number of education units steadily decreased, as a result of reforms in education, of resizing and reorganization of the school network based on the efficiency principle. School network reorganization in conformity with the provisions of Law no.354/2004 continued in the last years (after new law entered in force in 2011), resulting in the amalgamation of many school units into new structures and the dissolution of those that did not comply with the operating requirements as independent units. For instance, the number of educational units from the primary and gymnasium cycle decreased at the level of investigated rural areas, from 270 in 2005 to 164 in 2013.

A similar process also took place in the case of the teaching staff, which constantly decreased throughout the years, to reach 932 persons in the pre-school education, 4651 in primary and gymnasium education and 343 in secondary education cycle 2 in the year 2013. This decrease was based both on the reorganization of the schooling network, which led to the disappearance of many teaching jobs as a result of the dissolution of classes of pupils that effectively functioned, and on the increased difficulties in the operation of the educational process, mainly resulting from sub-financing the educational system – inadequate wages, transport of teaching staff to / from the school units in the rural areas (more than 70% of commuting teaching staff are working in the countryside), a poor educational infrastructure and the lack of attractiveness from the perspective of establishing the domicile in the rural area.

In parallel, the school population from the rural area of the region constantly decreased in this period, and reached 18675 persons (pre-school level), 66978 (primary and gymnasium level) and 4797 (secondary cycle 2 level) in the year 2013 (Table 11).

Table 11

School population in the rural area of EPS-RO, by education levels

Educational level / Year	2005	2013	2013vs. 2005
Total	107488	90450	-15,8%
Pre-school education	25086	18675	-25,6%
Pre-university education	82402	71775	-12,9%
Primary and gymnasium (special inclusively)	72326	66978	-7,4%
Secondary education cycle 2 (high-school and vocational)	10076	4797	-52,4%

Source: NIS, Tempo-online database

At certain levels, compared to 2005, the diminution of school population was significant – 52.4% in the secondary level cycle 2, and 25.6% at the pre-school level. The school abandonment phenomenon also lies at the basis of this process, determined by the precarious economic situation of many families, lack of education and a deficient educational infrastructure in the rural area, mainly in the case of remote communities, leading to the aggravation of this phenomenon. In this context

marked by the deep reorganization of education institutions and the diminution in number of school population, the number of graduates by education levels has considerably decreased in recent years, mainly at primary and gymnasium level (special education included). In parallel, the schoolchildren's performance have also fluctuated in latest years, with a general decreasing tendency, mainly with regard to the passing rate on the high school graduation exam.

Although in latest years efforts have been made to improve the endowment of education units with visual aids and computers and IT equipment, while trying to attract and stabilize the teaching staff in rural areas and ensure pupils' transport to / from the education units, there are still deficiencies in the organization and development of the educational process, which contribute to the perpetuation of the existing disequilibria.

Healthcare system

The healthcare system together with the health insurance system provide the insureds' access to a basic package of healthcare services having in view the prevention of diseases and maintenance of population's good health condition, as well as the protection of insureds in relation to the healthcare services cost in case of disease or accident.

In the investigated rural area, the healthcare system is represented by units that provide general and specialized healthcare services, belonging to both public and private sectors.

The existing operational healthcare units in EPS-RO in the year 2013 were served by a healthcare staff consisting of: 417 doctors, out of which 254 family doctors, 112 dentists, 115 pharmacists and 771 persons in the category nursing personnel. In the last years, the number of healthcare staff had an increasing evolution in most categories, the greatest being noticed in the case of doctors, the number of which increased from 258 in the year 2005, to 417 in 2013. However, the number of doctors / inhabitants is much under the national average. The only category in which a decrease was noticed in this period is that of the nursing staff, from 881 to 771 persons.

Table 12

Healthcare units in the rural area by categories and number of beds in EPS-RO

Categories of healthcare units / Year	2005	2013	2013 vs. 2005
Hospitals	2	0	-100%
Balneary sanatoria	1	1	-
Health centers	1	2	+100%
Health and social care units	5	6	+20.00%
School doctor's offices	0	2	-
Family doctor's offices	228	220	-3.51%
- Public system	227	112	-50.66%
- Private system	1	107	+10700%
Private healthcare centers	0	7	-
Dentist's offices	79	90	+13.92%
- Public system	64	34	-46.88
- Private system	15	56	+273.33%
Specialty doctor's offices	0	18	-
Specialized private healthcare centers	0	1	-
Pharmacies	73	111	+53.42%
Pharmaceutical points	53	96	+81.13%
Medical laboratories	0	2	-
Number of beds on health and social care units	90	160	+77.78%
Number of beds on health centers	65	25	-61.54%

Source: National Institute of Statistics, Tempo-online database

A significant change in the Romanian healthcare system started in the year 2010, with the system reorganization imposed by the need to fight against the economic crisis effects, i.e. the diminution of expenditures and rendering the activity more efficient. In this context, many healthcare units in the urban and rural area, in particular, which did not comply with the new criteria necessary for being granted the independent unit status from the point of view of the number of treated/hospitalized persons or of the healthcare services provided were closed down or reorganized. Thus, very many units that activated in the public system were closed down and the number of private healthcare units began to rise. At the same time, the transition also took place at the healthcare staff level; for instance, while until 2009, the number of family doctors in the public oscillated around 240 persons, in the year 2013 their number totalled only 125, while the number of doctors in the private system increased from zero to 129 in the same period. Similar situations can be found in the other categories of healthcare staff.

This deep reform, which led to major changes in the healthcare system, was not the only disequilibrium factor. At EPS-RO level, certain deficiencies that have existed for years continue, mainly with regard to the scarcity of healthcare staff, mainly of doctors, precarious remuneration of healthcare staff, inadequate equipment of public units with healthcare materials, insufficient and obsolete patient transport infrastructure, all these leading to great dysfunctions in providing healthcare services and to their low quality. Many of these aspects can be improved on the condition of a coherent, overall vision on the healthcare system and of a larger annual budget dedicated to this field of activity, as well as with the help of EU funds for regional and human resource development.

Cultural aspects

EPS-RO has a significant cultural-historical and ethnographic heritage, represented by many cultural objectives consisting of churches, monasteries, museums, memorial houses, mansions, inns and monarch courts (Table 13).

Table 13

Main cultural objectives of regional and national interest in EPS-RO

Botoșani county	Suceava county
Monastery Coșula - commune Coșula	Monastery Sucevița - commune Sucevița
Monastery Agafton – commune Curtești	Monastery Moldovița - commune Moldovița
Monastery Vorona – commune Vorona	Monastery Putna - commune Putna
Skete Sihăstria Voronei – commune Vorona	Daniil Sihastru’s holy site – commune Putna
Monastery Gorovei – commune Văculești	Monastery Dragomirna - commune Mitocul
Monastery Frumușica – commune Frumușica	Dragomirnei
Memorial house “Mihai Eminescu” – commune Ipotești	Monastery Slătioara - commune Râșca
Memorial house “George Enescu” – commune Liveni	Black Pottery Center from Marginea - commune Marginea
Archaeological site from Ripiceni – commune Ripiceni	Memorial house Ciprian Porumbescu - commune Ciprian Porumbescu
Dacian fortress of Stâncești, commune Mihai Eminescu	Nicolae Labiș’s house – commune Mălini

Source: Tourism development and promotion strategy in Suceava county; Socio-economic development strategy of Botoșani county, 2014-2020 [35]

The rural areas preserve the ancient customs, traditions, crafts and habits, materialized under the form of genuine folk art masterpieces – pottery, manually woven carpets, sheepskin coat making, weaving, folk and traditional instruments, masks, etc.

Among the main attractions of the investigated area, we can mention the traditional rural households, in which traditional materials (wood, earth, stone) and ornamental folk techniques are still

used. Yet rural architecture is under continuous transformation, which puts a strong pressure on the traditional folk architectural pieces, which still exist, the built heritage degradation being a reality in the rural area of the investigated zone.

The cultural richness of the zone is also reflected in the folk songs and dances, folk customs related to the events of religious life or of everyday life, to folk customs and rites specific to the area. The cultural manifestations that take place in the investigated area are handed down from generation to generation, the rural localities representing genuine centers of old ethnic and folk traditions that are externalized on the occasion of different fests, fairs and religious events.

EPS-RO experienced important historical events, being at the same time the place of origin of many famous Romanian artists, writers and musicians. The counties Botoșani and Suceava were and will continue to be two important cultural centers of Romania, the cultural life in these counties bearing the mark of important personalities (Mihai Eminescu, George Enescu, Nicolae Iorga, Ștefan Luchian, Ciprian Porumbescu, Nicolae Labiș and many others).

History is preserved and promoted through the 40 existing museums, 25% of these being found in the rural area; annually, these attract almost 60% of the total number of tourists. The cultural life of the investigated rural area is also supported by 406 libraries, totalling 3.7 million books, yet they suffer from the lack of specialized staff.

The main problems of EPS-RO cultural heritage are the advanced degradation of many buildings that are historical monuments, the lack of financial resources both at the level of specialized institutions and at the level of natural persons who regained the ownership right on the buildings from the category of historical monuments, necessary for their rehabilitation and / or conservation, and a weakly developed local cultural infrastructure (community centres). Among the possible solutions for solving up these deficiencies, we can mention the governmental funding programs and the European programs in the first place (both structural funds and other sources) dedicated to culture and heritage preservation, establishment of cultural partnerships with the neighbour countries, etc.

2.2.3. AGRICULTURE, FORESTRY AND PISCICULTURE

Agriculture

Agriculture represents an important economic branch in EPS-RO. In the year 2013, the gross agricultural output obtained in this territory (5360847 thousand RON) represented 6.83% of the total national gross output of agriculture.

Land resources and exploitation of agricultural land. EPS-RO has significant land resources. Out of the total area of 1353919 ha, agricultural land has a significant share, accounting for 54.69%, which represents 5.06% of Romania's agricultural land area (Table 14).

In the table 14, we can see that EPS-RO has a favourable agricultural land structure. Out of total agricultural land, arable land has the largest share (64.65%), yet this share is lower than that at national level. Pastures and hayfields represent other important land use categories, with a share close to the national average. The vineyards and orchards are weakly represented, their share, 0.23% and 0.75% respectively, is much under the national average. In conclusion, the structural pattern of agricultural land offers significant development possibilities to the rural economy, by the diversified farming practice, with large possibilities of interaction of different economic activities.

EPS-RO also has significant forestry resources – 512031 hectares (37.82% of the total area) – mainly concentrated in the county Suceava. In reality, EPS-RO has 7.60% of Romania's forests.

Table 14

Land structure in EPS-RO and Romania in the year 2014

Categories of use	UM	EPS-RO	Romania
Total area	ha	1353919	23839071
Agricultural land	ha	740393	14630072
	%	54.69	61.37
out of which: arable land	%	64.65	64.22
Pastures	%	22.37	22.37
Hayfields	%	12.00	10.64
Vineyards	%	0.23	1.43
Orchards	%	0.75	1.35
Forests and other forest vegetation	ha	512031	6734003
	%	37.82	27.25
Waters and lakes	ha	26029	831495
	%	1.92	3.49

Source: NIS, 2015, Tempo online database

Until 2014, the largest part of the agricultural and forestry area was restituted to former owners and their heirs, which was a trend similar to that at national level. This process started in 1991 and had several stages. As a result, according to NIS, by the year 2014, 94.86% of the agricultural area of EPS-RO and 37.66% of land under forests were restituted to former owners or to their legal heirs. The main drawback of this process was that the ownership titles were issued in the absence of cadastral works and implicitly without their registration in the Land Book for the largest part of the new land owners. Thus, the identification and delimitation of restituted parcels has not been always correctly made, leading to land disputes.

Table 15

Number, total land area and average land area by types of farms and their evolution in EPS-RO

Indicator	2002	2013	2013 vs. 2002
Number			
Total holdings	309852	262691	84.78
Agricultural holdings without legal status	308827	261378	84.64
Agricultural holdings with legal status	1025	1313	128.10
Operated area			
Total holdings	776504	731988	94.27
Agricultural holdings without legal status	583307	525361	90.07
Agricultural holdings with legal status	193197	206627	106.95
Average land area			
Total holdings	2.51	2.79	111.19
Agricultural holdings without legal status	2.51	2.01	79.94
Agricultural holdings with legal status	188.48	157.37	83.49

Source: author's processing of data from NIS, General Agricultural Census 2002 and Structural Farm Survey 2013

The land reform success was directly linked to the structural transformation of agriculture. Land reform implementation determined the emergence of new types of agricultural holdings. As presented in Table 8, in the year 2013, the 262691 agricultural holdings from EPS-RO utilized an agricultural area of 731988 hectares. The average agricultural area was 2.79 ha: the individual holdings had 2.01 hectares on the average, while the farms with legal status operated 157.37 hectares on the average. In conclusion, the agrarian pattern specific to the socialist economy, characterized by a high concentration level, was subject to significant changes following the land reform implementation: a polarized structure emerged, with a great number of individual holdings with very

small land areas, and a small number of farms with legal status that operate significantly large land areas.

Compared to the data obtained from the General Agricultural Census of 2002, a diminution of the number of individual agricultural holdings and of the land area operated by these was noticed, under the background of the consolidation of farms with legal status. However, the number of (semi-) subsistence small-sized farms is still significant.

Crop and livestock production. The farm production structure was and remained slightly imbalanced, in the sense of crop production prevailing in total agricultural production, similar to the situation at national level. Thus, in the year 2013, crop production accounted for 64.20% while the livestock production only 35.69% in total farm production.

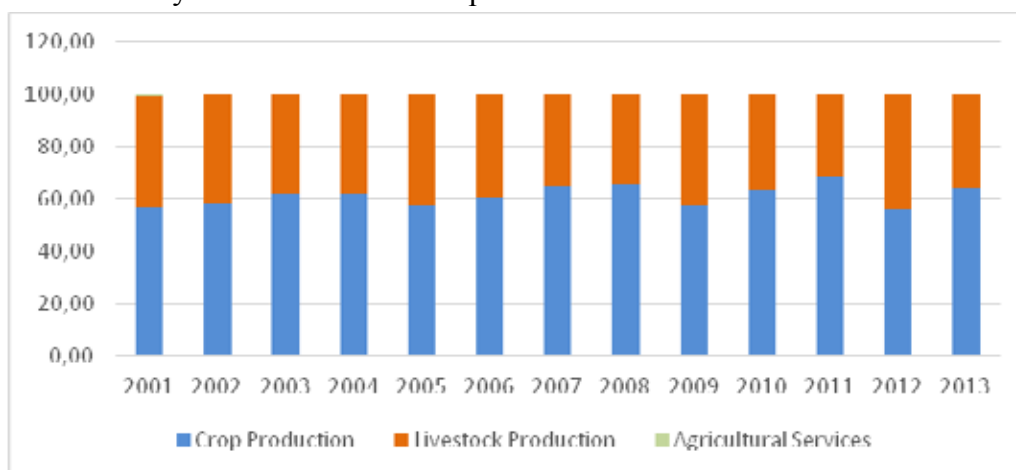

Figure 18. Evolution of gross agricultural output by sectors in EPS-RO, 2001-2013

Source: author's processing of data from NIS, 2015, Tempo-online database

According to NIS, 452179 hectares were cultivated in EPS-RO in the year 2014. Among these, the grain cereals had the largest share (48.98%). Green fodder and oil crops followed next. ESP-RO is also a great cultivator of products with high value added, namely potatoes and vegetables.

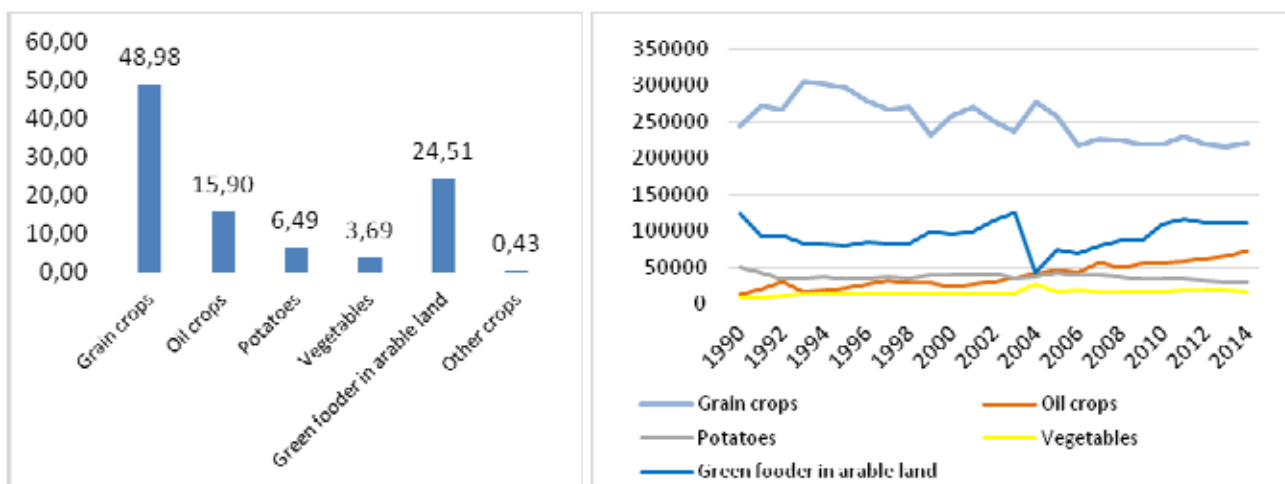

Figure 19. Share and evolution of land areas under main crops in ESP-RO

Source: author's processing of data from NIS, 2015, Tempo-online database

In the period 1990-2014, cereal cultivation followed a descending trend, while the other groups of crops followed a slightly ascending trend.

Crop productivity is generally low. Compared to the national average, lower yields are found in wheat and rye, grain maize and sunflower. Higher yields are obtained in the region in the case of fodder crops, both perennial fodders and those obtained from arable land.

The low and unstable yields mainly result from the traditional cropping technologies used mostly on the small, subsistence farms, associated with a relatively low utilization of modern inputs.

Table 16

Average yield per hectare in EPS-RO and Romania (2010-2014 average)

Crop	Average yield		EPS-RO differences vs. Romania
	EPS-RO	Romania	
Wheat and rye	2859	3207	-349
Grain maize	3874	4054	-180
Sunflower	1662	1777	-115
Potatoes	15879	14833	+1046
Perennial fodder crops	16735	15150	+1584
Alfalfa	19038	16315	+2722
Annual green fodder	19071	15218	+3853

Source: author's processing of data from NIS, 2015, Tempo-online database

Compared to the national level, the livestock sector in EPS-RO is better developed. Analyzing the number of large livestock units in 100 ha, in the year 2013 the highest value of 53 LLU /100 ha were found in EPS-RO, compared to the national value of 37 LLU /100 ha (Figure 20). This was noticed in the context in which both at national level and in EPS-RO, the livestock sector was confronted with a drastic diminution of livestock herds in all species and per total LLU in the period 1990-2013.

Although livestock raising (mainly bovines and sheep) represents a traditional activity of the rural population, with the diminution of livestock herds the production also decreased. The small prices paid by the processors determined the greatest majority of small livestock farmers to produce mainly for self-consumption and to sell only a small part of production on the peasant market. On the subsistence and semi-subsistence farms, livestock raising takes place mainly under extensive system, which presupposes low operation costs and also low yields.

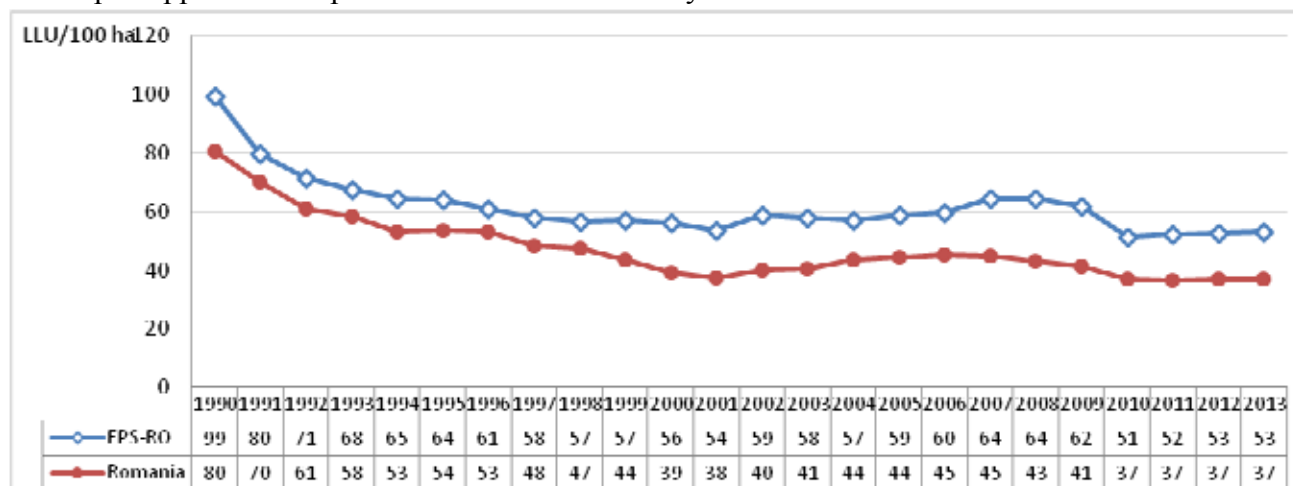

Figure 20. Evolution of conventional livestock herds per unit of area in EPS-RO and Romania, 1990-2013

(Source: author's processing of data from NIS, 2015, Tempo-online database)

Use of agricultural inputs. The application of chemical and natural inputs, in the recommended amounts and in the optimum vegetative growth stage of crops, represents a fast and safe method to increase agricultural yields and preserve soil fertility. During the transition period, the use of both chemical and organic fertilizers had low values in EPS-RO, following a decreasing trend, similar to the trend at national level (Table 17).

Agricultural input utilization in EPS-RO

Indicator	UM	EPS-RO		Romania	
		1990	2013	1990	2013
Chemical fertilizers	kg/ha	136.46	33.67	146.52	67.74
Organic fertilizers	kg/ha	30309.50	28213.15	29997.91	20454.17
Insecticides	kg/ha	7.14	0.16	7.72	0.37
Fungicides	kg/ha	4.66	1.14	6.90	1.13
Herbicides	kg/ha	3.81	1.17	3.24	1.06
Tractors	ha/tract.	153.01	93.48	116.23	76.38

Source: author's processing of data from NIS, 2015, Tempo-online database

Thus, in the year 2013, the amount of chemical fertilizers applied per hectare represented only 24.67% of the amount applied in 1990, while the amount of organic fertilizers 93.08%. In the investigated period, simultaneously with the lowering tendency in the application of chemical fertilizers, the existence of certain inadequate farming practices was also noticed, in which the fertilizers were inadequately used, as a result of the lack of specialty knowledge and skills.

The phyto-sanitary products are in their turn important production factors. Their utilization can contribute to agricultural productivity increase, in the conditions in which the harvest losses caused by diseases, pests and weeds can amount to one third of the harvest. Beginning with 1990, in EPS-RO, the tendency was to reduce the application of phyto-sanitary products and to diminish the areas and crops treated with chemicals. In the year 2013, the total amount of applied phyto-sanitary products was much lower than that in 1990, for all types of products (insecticides, fungicides, herbicides). This tendency was mainly determined by the agricultural sector restructuring, the change of ownership regime and the increase of prices of phyto-sanitary treatments. At the same time, the current range of products of phyto-sanitary use is characterized by high biological activity at low application rates and by a reduced number of crop treatments.

As regards mechanization, in the year 2013, EPS-RO had a lower endowment in tractors and agricultural equipment than that at national level: the number of tractors per agricultural hectare was 93.48 hectares, compared to the national average of 76.38 hectares or the European average of 13 hectares. Even though compared to 1990 the situation improved, EPS-RO is still far from having an optimum number of agricultural hectares per tractor.

Forestry. Forests are an important component of landscape in EPS-RO, contributing to climate shaping, soil erosion diminution, fuel supply for the population, etc. Forests covered an area of 493.2 thousand hectares in the year 2013, which corresponds to a high share of forested areas – 37.82%.

This area consisted of forests (477.7 thousand hectares), accounting for 96.86% and other land areas under forest vegetation – 3.14%. The share of areas under forests in total area of the region is above the national average (27.25%). As regards the composition by main species, the coniferous species prevail, with 68.39%.

Table 18

Land under forests by land categories and forest species in EPS-RO, 2013

Indicator	Area (thou ha)	Share (%)
Total area	493.2	100
Forests	477.7	96.86
Out of which: coniferous	326.7	68.39
deciduous	151.0	31.61
Other areas	15.5	3.14

Source: author's processing of data from NIS, 2015, Tempo-online database

After the revolution of December 1989, numerous traditional uses were abandoned and the forest exploitations focused on intensive logging. In this way, the value added for the local economies was lost. For the year 2013, NIS estimated that 2651 thousand cubic meters of wood were exploited in EPS-RO, accounting for 13.91% of national total. Among the exploited species, the coniferous species have the highest share: 2147 thousand cubic meters, accounting for 27.30% of total coniferous forests harvested at national level. The forest exploitation intensity increase was mainly limited by the low accessibility determined by the deficient forest roads.

Pisciculture. EPS-RO is characterized by rich hydrographic resources that can be commercially used by fish farming. The main water courses of this Euroregion are the rivers Siret and Prut, with their affluents. The standing waters are quite numerous, with a significant economic importance. In the county Suceava, the standing waters are represented by small natural lakes and anthropic lakes equipped for fish farming. The most important are the six lakes along the river Șomuzu Mare. In the county Botoșani, fishing is an activity with an important tradition in the 150 lakes on its area. The most important are the following: Bucecea, Stâncă, Negreni, Iezer, Cățămărăști, Cal Alb, Mileanca and Dracșan

2.2.4. OTHER ECONOMIC ACTIVITIES IN THE RURAL AREAS

In the Romanian part of the region, the size structure of active enterprises is favourable to the sustainable community development as the larger enterprises (economically stronger and capable to support a significant supply on the local labour market) are well-represented in the primary and secondary sector. Thus, although the investigated regional economy is dominated by micro-enterprises (86.91%), this value is lower than Romania's national average, where the share of micro-enterprises amounts to 88.0%, according to NIS data (Table 19).

The business environment structure, by economic activity sectors in EPS-RO, is dominated by the active enterprises in the field of services rendered to the population as well as to the enterprises (transport and storage, wholesale and retail trade, vocational, scientific and technical activities). The secondary sector of the investigated economy of the region accounts for 23% of total business, above the national average of 20%⁷.

Table 19

Structure of active enterprises by activity sectors in EPS-RO, 2013, %

Economic sectors	TOTAL active enterprises out of which:	Micro-enterp. (<9 employees)	Small enterp. (9-49 employees)	Medium-sized enterp. (50-250 employees)	Large enterp. (>250 employees)
TOTAL	100.00	86.91	11.22	1.69	0.19
Agriculture, forestry and fisheries	5.52	4.81	0.71	0.01	0.00
Processing industry	12.72	8.91	3.01	0.66	0.14
Constructions	9.67	8.10	1.34	0.21	0.01
Other industrial activities	0.54	0.35	0.14	0.03	0.01
Trade	36.95	33.53	3.06	0.36	0.00
Transport and storage	9.12	7.99	0.97	0.16	0.00
Hotels and restaurants	6.69	5.92	0.72	0.05	0.00
Other services	18.79	17.30	1.26	0.20	0.02

Source: author's processing of data from NIS, Tempo-online database

⁷ NIS (2013) TEMPO on-line database, www.insse.ro

Tourism plays an important role in the economic development, contributing to the living standard increase in the rural area of EPS-RO, being strongly dependent on the presence of natural and anthropic resources, to the extent to which these are put into value, and on the facilities provided for tourists' accommodation.

In the rural area of EPS-RO, the number of tourist accommodation structures followed an increasing trend. Thus, in the year 2014, these were 4.1 times as high compared to 2001 (Table 20).

Table 20

**Tourist accommodation structures by types of structures in rural
EPS-RO (Number of units)**

Item	2001	2007	2010	2014
Total, out of which:	38	135	126	158
Hotels	-	1	2	6
Youth hotels	-	1	-	-
Hostels	-	2	2	3
Motels and inns	4	3	5	5
Tourist villas	2	4	3	3
Tourist chalets	4	4	4	11
Camps for school children and pre-school children	1	1	1	1
Holiday villages	-	-	-	1
Campings	1	3	1	1
Tourist rest areas	-	1	2	2
Tourist houses	-	-	-	1
Agro-tourism boarding houses	26	115	106	125

Source: own calculations based on Tempo-online data

The agro-tourism boarding houses prevailed in the tourist accommodation structures in rural EPS-RO, followed by the tourist chalets. In the year 2001, the agro-tourism boarding houses accounted for 68.4% of total tourist accommodation structures, their share increasing to 79.1% in 2014. It is worth mentioning that since 2007, the hotel structures have been operating as tourism accommodation structures in the rural area of EPS-RO.

Table 21

**Tourist accommodation capacity by types of tourist units in the rural
area of EPS-RO (number of beds)**

Item	2001	2007	2010	2014
Total, out of which:	1414	2387	2475	3634
Hotels	-	60	146	378
Youth hotels	-	48	-	-
Hostels	-	-	58	94
Motels and inns	150	109	111	93
Tourist villas	46	119	63	57
Tourist chalets	83	208	139	216
Schoolchildren and pre-scholchildren camps	869	150	130	130
Holiday villages	-	-	-	82
Campings	12	80	10	40
Tourist rest areas	-	8	76	76
Tourist houses	-	-	-	10
Agro-tourism boarding houses	254	1605	1742	2458

Source: own calculations based on Tempo-online data

The number of beds in the tourism units continuously increased, so that in the year 2014, there were 2.5 times as many beds in the tourist accommodation units than in the year 2001. In the year

2001, the number of beds in the schoolchildren and pre-school children camps prevailed (61.4%), followed by the agro-tourism boarding houses (17.9%); in the year 2014, the number of beds on the agro-tourism boarding houses prevailed (67.6%).

As regards the movement of tourists, in the year 2014 the number of tourist arrivals was 2.5 times as high compared to 2001, and the number of overnight stays doubled in the same period.

2.2.5. TRANSPORT AND TECHNICAL INFRASTRUCTURE

On a cumulated basis, in the year 2014, EPS-RO had 5507 km of public roads, accounting for 37.9% of the total road length of the region North-East. In 2014, in comparison to the reference year 1990, the total length of public roads in EPS-RO increased by 32.6%, from 4153 km (1990) to 5507 km (2014).

Out of the total length of public roads, about 80% is represented by the county and communal roads, following a slightly increasing trend both at the level of the region North-East and of investigated EPS-RO.

Compared to the year 2007, in EPS-RO we can notice an important modernization trend of communal roads, ranging from 3.7% (modernized roads with light road coating) and +72.4% roads paved with stone (Table 22).

Table 22

Length of modernized communal roads in EPS-RO in the period 2007-2014 (km)

Year	Modernized	With light road coating	Paved with stone	Earth roads
2007	70	164	930	630
2008	70	176	926	622
2009	74	206	906	639
2010	74	245	1117	504
2011	284	74	1528	540
2012	291	77	1445	436
2013	287	107	1441	426
2014	337	170	1603	531
2014/2007 (%)	381.4	3.7	72.4	-15.7

Source: *Tempo-online database, NIS, 2015*

From the perspective of the operating railway length, the period 1990-2014 was characterized by a noticeable increasing tendency both per total region (+9.5%) and in EPS-RO, by 17.4% respectively (from 587 km in 1990 to 687 km in 2014). In the year 2014, EPS-RO had 32.4% of the total operating railway length, up by only 2.4% compared to 1990. In the total length of operating railway network in the region North-East, from the two component counties of EPS-RO, electric railways are found only in Suceava, with a total length of about 250 km in 2014, up by 47.6% compared to 1990, representing 37.4% of the total length of electric railways in the region.

While the investments in railway infrastructure, mainly in the extension of the electric railway network, were limited in time due to certain more or less subjective reasons, as regards the normal railways, the period 1990-2014 is characterized by an increasing trend both per total region and in EPS-RO.

As an expression of the modernity level, as well as of local welfare, closely linked to the standard of living, the number of new motor vehicles matriculated for the transport of passengers was down in the period 2002-2014, by percentages ranging from -36.6% (Suceava) to -57.1% (Botoșani), which practically meant a diminution by 44.5% per total EPS-RO. Compared to the year 2007, the

matriculation of imported vehicles followed a strongly increasing trend, practically doubling in a period of 8 years.

As regards the public utility infrastructure, the following trends could be noticed in EPS-RO in the period 1990-2013:

- Significant increase of the sewerage network length in the year 2013, by 69.6% compared to 1990, from 612.8 km (1990) to 1039.3 km (2013); EPS-RO has 31.1% of the total length of the sewerage network from the region North-East;
- 44 localities from the urban area of EPS-RO have access to the sewerage network, while in the urban area only 35 localities have access to the sewerage network; an enlargement of the sewerage network can be noticed, mainly in the urban area, in latest years;
- Significant enlargement of the natural gas supply network; in the year 2013, the investigated area had 23.1% of the total length of the natural gas supply network from the region North-East, i.e. 798 km from a regional total of 3458 km; out of the 97 localities of the region North-East that have natural gas supply network, by residence areas, 11 localities from the urban area and 7 localities from the rural area are connected to the supply network; following the contraction of the economic activities that are great energy consumers, the natural gas consumption in EPS-RO was down by half in the year 2013 compared to 1990, from 287.6 mil. m³ (1990) to 136.9 mil. m³ (2013);
- Investments in the drinking water supply network; compared to 1990, the total length of the water supply network increased in the two counties from 937.4 km (1990) to 2043 km (2013), which practically means a twofold increase of the total network length; in the year 2013, EPS-RO had 25.5% of the total water supply network of the region North-East; 21 localities from the urban area and 79 localities from the rural area of EPS-RO are connected to the drinking water supply network; the capacity of producing drinking water in the two counties diminished by about 15% in the year 2013 compared to 1990, which means a diminution by 60 thousand m³/day;
- The significant diminution of the thermal energy supply to EPS-RO, following the diminution of the population's purchasing power, on one hand, and the increase of its production costs, on the other hand; compared to the year 1990, the quantity of distributed thermal energy decreased in the two counties in the year 2013 by 76.6%, from 1.3 mil.gcal (1990) to only 0.3 mil.gcal (2013). In the year 2013, other heating sources were used in the rural area, only one commune out of the total number of 169 communes being connected to the thermal energy supply network;
- Considering the number of communes in EPS-RO, their endowment in public utilities is still far from being an attraction element for the possible local investors (Table 23).

Share of communes connected to public utilities in total rural EPS-RO in the period 2000-2013, %

Year	Running water	Sewerage	Gas
2000	41.8	20.3	0.03
2001	42.4	20.9	0.04
2002	42.9	19.9	0.04
2003	41.5	18.7	0.04
2004	41.6	13.9	0.03
2005	43.5	15.5	0.04
2006	44.6	16.7	0.04
2007	45.0	16.6	0.04
2008	45.6	17.2	0.04
2009	46.7	17.8	0.04
2010	44.4	17.2	0.04
2011	43.8	18.9	0.04
2012	44.4	20.1	0.04
2013	46.7	20.7	0.04

Source: Tempo-online database, NIS, 2015

Practically, in 14 years' time, only 46.7% of the communes in EPS-RO have access to the running water supply system, while the sewerage network is present in only 20.7% of communes. As regards natural gas, while taking into consideration other external factors as well, in correlation with the continuously increasing natural gas prices, only 0.04% of communes have access to the natural gas supply network.

Even though overall, in the period 2000-2013, the public utility networks had the tendency to get extended in the rural area, this increase is not significant if we take into consideration the local development needs from the regional economy sustainability perspective.

III. RURAL DEVELOPMENT OPPORTUNITIES AND CONSTRAINTS (SWOT ANALYSIS)

3.1. SWOT ANALYSIS FOR CHERNIVTSI REGION⁸

Strengths	Weaknesses
<i>Population and labor force</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Labor force surplus 2. Availability of skilled personnel in traditional industries and agriculture 3. Cheap labor force 4. Active community 5. The region is one of the leaders on the index of Human Regional Development (3rd place in Ukraine) 6. High density (compactness of residence) of the population (3rd place in Ukraine) 7. Positive demographic dynamics (drop in natural population decline, natural increase of the rural population in some districts) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. More women than men in the gender structure of rural population 2. Bad demographic situation (negative growth, low fertility, poor health) 3. High unemployment level 4. Labour migration 5. Outflow of skilled workers 6. Low living standards 7. Low salaries 8. Poor relation pensioners / employed 9. Increase in the number of dysfunctional families, incomplete families
<i>Social and cultural dimensions</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Hospitality of the population 2. A significant amount of revenues from migrant workers, who are abroad 3. Availability of local historical, cultural, artistic brands ("Khotynska fortress" "The residence of Bukovina and Dalmatia metropolitans", "Churches of Bukovina" Festival of Malanka, an international poetry festival "Meridian Czernowitz", etno festyval "Vykhid na polonynu", etc.) . 4. Preservation, revival, development and popularization of folk traditions and rituals, massive participation in conducting various folk festivals and professional events 5. Original culture, folk crafts 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Poor material base of cultural institutions 2. Lack of technical equipment with modern technique and devices of medical institutions, educational institutions 3. Low level of computerization of rural schools and libraries 4. Descending trends in number of secondary educational institutions and school population 5. Congestion of the pre-school educational institutions 6. Higher poverty level of the rural population compared to the national average (in terms of the proportion of rural households with the average total income below the subsistence minimum) 7. Lack of health care units and hospital beds in rural areas 8. Low remuneration in the health care institutions 9. Physical deterioration of the existing infrastructure in the field of housing and communal services.
<i>Agriculture</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. High diversification level of agriculture (both crop and livestock), favorable weather conditions for the development of horticulture in the region 2. Availability of raw materials for further processing of agricultural products 3. Private ownership of land 	<ol style="list-style-type: none"> 1. The weak integration of agriculture to the market environment, the low level of implementation of modern agricultural technologies in crop and livestock production and fertilizer use 2. Low efficiency of small forms of farming (rural households)

⁸ Compiled by the author based on the own analysis and using [28; 34]

<p>4. Availability of large agricultural and processing enterprises</p> <p>5. The developed area of horticulture, vegetable growing, pig and poultry</p> <p>6. Availability of the material base of the food industry</p>	<p>3. The deficit of working capital</p> <p>4. Lack of capacity in the dairy industry</p> <p>5. The decline in production processing and food industry</p> <p>6. The inefficiency of agricultural land use</p> <p>7. The decline of the resource base (reducing acreage of sugar beet, reducing the number of animals of cattle, etc.).</p> <p>8. Crop production prevails in the structure of gross agricultural production</p> <p>9. Livestock sector suffered a downturn after 1990 (gradual increase over the 2001-2012, but did not reach the level of 1990).</p> <p>10. There is the threat of land degradation due to insufficient and unbalanced use of fertilizers</p>
<p><i>Other economic activities in rural areas</i></p>	
<p>1. Availability of raw materials for the production of building materials.</p> <p>2. Significant historical and cultural tourism (natural and anthropic resources) and recreational objectives</p> <p>3. Significant Nature Reserve Fund (ranks 5th in the state) and twice as much as the Ukraine average.</p> <p>4. The high level of forest cover (30%, twice the average for Ukraine), high density of river network (6% of their total number in the country) and the availability of mineral water sources (natural resource base for the development of forestry and fisheries) Many ecologically clean areas (region one of the leaders in Ukraine), low air emissions.</p> <p>5. Availability of raw materials for further processing of forestry products including non-timber forest products.</p>	<p>1. The relatively low development level of SMEs in rural areas (indicators lower than the average in Ukraine)</p> <p>2. Low investment and innovative activity of SMEs, poor financial situation of the enterprises, the decrease in loans granted by banks to economic entities and population.</p> <p>3. The disparity in the development of SMEs both in terms of sectoral and territorial structure</p> <p>4. Lack of infrastructure to support SME development (especially science parks, technology parks, business incubators).</p> <p>5. The low level of development and use of natural resources, especially minerals used in construction</p> <p>6. Lack of awareness of Chernivtsi Oblast (Bukovina) in Ukraine and abroad, lack of tourism brand of the region, unsatisfactory information and advertising support (promotion) of the regional tourism activity</p> <p>7. Low levels of communications infrastructure in recreational areas, minor range of tourism products.</p> <p>8. Lack of financial resources for the restoration of historical monuments</p> <p>9. Insufficiently developed modern tourism infrastructure, discrepancy of the spatial placement of hotel network with tourist and recreational resources and needs of tourists</p>
<p><i>Transportation and technical infrastructure</i></p>	
<p>1. Favourable economic and geographical location at the crossroads of main roads in Central, Southern and Eastern Europe, significant cross-border transit potential, proximity to the borders with the European Union (one of the six regions of Ukraine, which borders EU). (TEN-T road network)</p>	<p>1. Lack of cross-border cooperation of the region, poor existing infrastructure of local border crossing check-points</p> <p>2. Location of major international transport corridors outside the region (region is at the periphery of traffic), low levels of rail traffic, air links with other regions of Ukraine and abroad,</p>

<ol style="list-style-type: none"> 2. High density of highways and paved tracks and rail ways (TEN-T railways network) 3. The presence of the international airport 4. Extensive network of gas pipelines 5. Significant coverage of the area by mobile communications of various operators 6. Networks of hot and cold water, wastewater and gas supply are slowly but gradually growing 	<ol style="list-style-type: none"> poor quality of roads 3. Low level of technical equipment of roads, relatively higher need of major repairs 4. The low level of technical equipment of the total living area in the countryside. 123 villages still have no gas. 5. The underdeveloped communication networks 6. Unsatisfactory work of utility services 7. Inadequate municipal sector 8. Imperfect water engineering structures (bridges, dams, etc.).
--	--

Opportunities	Threats
<ol style="list-style-type: none"> 1. Chernivtsi region could potentially be a region with a highly developed transport infrastructure 2. In the rural areas of Chernivtsi region different sectors of the economy: agriculture, forestry, tourism, construction, housing can harmoniously develop 3. Strengthening the cross-border and inter-regional cooperation (increasing trade between the Chernivtsi region and the EU, attracting grant money for regional development projects) 4. The possibility of creating regional clusters (in agriculture, forestry complex) 5. Increasing the industrialization of timber 6. Renovation and expansion of milk production and dairy industry 7. The development of environmentally friendly products 8. Development of horticulture production processing 9. The development of resort and recreational areas 10. Development of green and rural tourism 11. Reducing unemployment through alternative forms of employment and job creation, implementing regional programs to promote employment 12. Increasing the promotional and marketing activities 13. Further development of folk crafts 14. Development of winter sports 15. Development of alternative energy sources 16. Development of Bukovynian traditions 17. Creating cultural tourism facilities 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Political instability and growth of social tension in society in connection with the military operations in the Eastern part of the country 2. Inhibition of implementing the urgently needed structural social and economic reforms by the central authorities 3. Shocking fluctuations of the national currency, financial instability, deterioration of the investment climate in the country 4. Growing political and financial dependence of the region on the central authorities, limiting the opportunities for regional development. 5. Lack of own financial resources in businesses, as well as the complexity of borrowing funds on acceptable terms 6. The deterioration of municipal infrastructure in the region 7. Insufficient financing of education, science, culture, health care, housing and roads 8. The outflow of skilled workers abroad or to other regions, depopulation 9. Unemployment growth, purchasing power diminution 10. The deterioration of the environment due to the unbalanced nature use, imperfect legislation for controlling the use of natural resources 11. Contamination of natural areas by landfills 12. The emergence of natural and man-made disasters, particularly due to irrational use of natural resources.

3.2. SWOT ANALYSIS FOR BOTOȘANI AND SUCEAVA COUNTIES

<i>Strengths</i>	<i>Weaknesses</i>
<i>Population and labor force</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. High population density 2. Preponderantly rural population (56%) 3. Availability of skilled personnel in traditional activities 4. Significant share of employed rural population (65%) 5. Balanced age structure of rural active population 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Demographic decline of rural population 2. Demographic ageing of population and labour force 3. Strong external migration 4. Low natural increase of rural population under the background of decreasing birth rate and of constant values of death rates 5. Low demographic regeneration level 6. Elderly population feminization 7. Imbalanced age structure of rural population to the detriment of young population 8. Low number of employees in the rural area 9. Higher unemployment rates in the rural area versus urban area 10. Population mainly employed in the primary sector
<i>Social and cultural dimensions</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Efficiency-based reorganization of the educational system 2. Programs for improving the endowment of education units and teaching staff stabilization 3. Healthcare staff is increasing in the rural areas 4. Important cultural-historical and ethnographic heritage represented by numerous cultural objectives (churches, monasteries, museums, memorial houses, mansions, inns and monarch courts) 5. Romanian cultural centers (5 great geniuses of Romania were born in the area: Mihai Eminescu, George Enescu, Nicolae Iorga, Ștefan Luchian, Ciprian Porumbescu and Nicolae Labiș) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Descending trend of educational units 2. Descending trend of the qualified teaching staff 3. School population decreased (school abandonment increased) 4. Decreasing number of students 5. Deficient educational structure in the rural area 6. School performance decreases 7. Decrease in the number of graduates by education forms 8. Still deficient healthcare staff (average number of healthcare staff in 1000 inhabitants in the investigated area is lower than the national average) 9. Precarious remuneration in the healthcare system 10. Inadequate endowment of public units with healthcare equipment 11. Insufficient and obsolete patient transport infrastructure 12. The 2010 reform and the economic crisis led to negative structural changes in the healthcare system
<i>Agriculture, forestry and pisciculture</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Significant agricultural land resources 2. The arable land prevails in agricultural land 3. Positive structural changes through land restitution to former owners; the (active) private property prevails 4. Private market-oriented agricultural holdings 	<ol style="list-style-type: none"> 1. EPS-RO is a preponderantly agricultural region 2. Vineyards and orchards under the national average 3. The ownership titles were issued without an accurate checking up of land areas from the cadatral point of view and without land

<p>emerged</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Cereals represent the main crop, which adds to the high value-added crops: potatoes and vegetables (also oil crops and green fodders) 6. The livestock sector is more developed than the national average (specialized in bovines and sheep) 7. Mechanization improved compared to 1990 8. Significant forestry resources (EPS-RO has 7.6% of RO); Share of land under forests in total area of region is above the national average (37.82% versus 27.25%) 9. <i>Rich hydrographical network by the presence of rivers: Prut, Siret, Suceava and Moldova</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 4. registration in the Land Book (legal disputes, energy and time lost) 4. Presence of (semi-) subsistence household farms 5. Low productivity of crops, as a result of relatively low use of modern inputs, carriers of technological progress 6. Structure of agricultural production is slightly imbalanced (crop production prevalence in total agricultural production) 7. The livestock sector experienced decline after 1990 8. Soil degradation emerged as a result of inadequate utilization of fertilizers 9. Diminishing trend in the utilization of phyto-sanitary products and decrease of treated areas and crops 10. Mechanization is weaker than the national average (one tractor per 93.48 hectares versus the national average of one tractor per 76.38 hectares or the European average of one tractor per 13 hectares) 11. <i>Traditional wood utilization was abandoned and the forestry exploitation focused on intensive logging (in this way the value added was lost for the local economies)</i>
<p><i>Other economic activities in rural areas</i></p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Rich natural and anthropic resources (variety and diversity of objectives of national and international interest, with special landscape areas, with natural reserves and protected areas and diverse therapeutical factors) 2. The number of tourist accommodation units is on the rise (most of them are represented by agro-tourism boarding houses and chalets) 3. <i>The tourist accommodation capacity increased</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Advanced degradation of many buildings that are historical monuments 2. <i>Lack of financial resources for the renovation of historical buildings</i>
<p>Transportation and technical infrastructure</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. TEN-T road network 2. TEN-T railway network 3. The public road network increased (32.6% in 2014 versus 1990) 4. The operating railway network enlarged (2.4% in 2014 versus 1990). 5. Motor vehicles matriculations increased 6. The sewerage networks increased 7. The natural gas supply networks increased 8. The drinking water supply networks increased 9. <i>Presence of the regional airport Suceava</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Low modernization level of highways 2. Electric lines of rail transport only in Suceava county 3. The matriculations of new motor vehicles decreased in number 4. Low coverage of localities/population with drinking water supply networks, sewerage systems and natural gas supply networks 5. Extension of sewerage networks mainly in the urban area (and less in the rural area) 6. The natural gas supply networks extended mainly in the urban area 7. <i>The quantity of the produced and distributed thermal energy diminished</i>

<i>Opportunities</i>	<i>Threats</i>
<i>Population and labor force</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Regional partnerships for the development of education, employment and social inclusion (NE Regional Consortium for Education ; NE Territorial Pact for Occupation and Social Inclusion) 2. Thematic objectives related to the Strategy Europe 2020 dedicated to human capital 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Continuous natality decrease 2. Migration phenomenon continuation 3. Potential GDP decrease by the increase of redistributive pressure on the public budgets generated by the increase in number of elderly population, retired from the economic activity 4. Innovation capacity decrease, hence risk of entrepreneurial initiative decrease in the rural area 5. Disguised unemployment maintenance in the rural area/agriculture 6. High unemployment maintenance in the urban area
<i>Social and cultural dimensions</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. European structural funds dedicated to the improvement of educational and transport and technical infrastructure and to performance increase in education (or governmental programs) 2. European funds dedicated to regional development and human resource development in the healthcare system 3. European funds and governmental programs (both structural funds and other sources) dedicated to culture and heritage conservation 4. Cross-border cooperation (cultural partnerships with the neighbour countries) 5. Cultural exchange programs with other localities 6. Promoting the ancient customs, traditions, crafts and habits (materialized into genuine folk art masterpieces – pottery, manually woven carpets, sheepskin coat making, weaving, folk and traditional instruments, masks, etc) 7. Externalization of the old ethnographic and folk traditions on the occasion of different fests, fairs and religious events 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Non-attracting the qualified staff in education 2. Non putting an end to school abandonment 3. Increase in number of children with parents who left abroad for work 4. Non-improvement of the educational and technical infrastructure in the rural area 5. Diminution of individual and collective school performances 6. The state budget allocated to education is lower than the needs/estimation 7. Non-attracting the specialty healthcare staff by adequate remuneration 8. The state budget allocated to healthcare is insufficient 9. Non-attracting the European funds dedicated to culture, education and healthcare 10. Non putting into value the ancient customs, traditions, crafts and habits of traditional rural households 11. Deterioration of traditional folk architecture
<i>Agriculture, forestry and fishing</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. The structural agricultural land pattern offers significant development possibilities for the rural economy, through a diversified farming practice, with great possibilities of interation of different economic activities 2. Tradition in livestock raising 3. Rich forestry resources 4. Great fisheries potential 5. Increase of exports between Romania, Ukraine and Moldova 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Polarized structure of agriculture (with a large number of small individual holdings together with a small number of farms with legal status that operate very large agricultural areas) 2. Perpetuation of (semi-) subsistence farms 3. Maintaining the imbalanced structure of agricultural production (crop production versus livestock production) 4. Non-utilization of agricultural inputs 5. Non putting into value the experience in

	livestock farming 6. Intensive logging and poor industrialization of timber 7. Low utilization of the fisheries potential of the hydrographic network in EPS-RO
<i>Other economic activities in rural areas</i>	
1. Investments in tourism and increase of population's incomes and living standard on the basis of tourism activities, in relation to the natural and anthropic heritage 2. Tourists' mobility is increasing 3. Diversification of recreational activities	1. Non-putting into value of the natural and anthropic resources of the region from the tourism point of view 2. Non-correlation between the natural potential and the developed infrastructure 3. Non-attracting the European funds and lack of own financial resources
<i>Transportation and technical infrastructure</i>	
1. European funds dedicated to TEN-T road network 2. European funds dedicated to TEN-T railway network 3. Transformation of Suceava regional airport into an international airport to serve the entire euro-region 4. Development of Suceava intermodal transport node 5. Increase of exports between Romania, Ukraine and Moldova	1. Non-attracting the European funds for TEN-T road and railway networks 2. Low maintenance capacity of modernized roads 3. Low capacity of the population to bear the utilization and maintenance costs of existing infrastructure 4. Non-correlation between the economic potential and the developed transport infrastructure 5. Economic crisis continuation

IV. PRIORITIES OF THE REGIONAL RURAL DEVELOPMENT POLICY IN THE UKRAINIAN-ROMANIAN CROSS-BORDER REGION

The Euroregion “Upper Prut” is defined as an integrated area with specific convergence, regional competitiveness policies, and territory management concerns in different sectors: local economies, social networks, cultural activities, school institutions, transport networks, environment protection and conservation. The cross-border strategic approaches has determined an economic and social evolution specific to these inter-state areas, institutionalizing interregional relations with a dynamism specific to the territorial cohesion processes, through the plurality of relations between the players lying on one side and on the other side of the border and by the reconfiguration of public and private networks from different fields of activity.

The Euroregional process of the region “Upper Prut” needs to stabilize and consolidate the systems that have already been formed, it needs systemic modernization in order to become a performant economic and social area, in which each player should get aware of belonging to an area with a specific, cross-border identity.

The implementation of the territorial cohesion measures and of the European neighbourhood principles can bring about major changes and can support alternative socio-economic development patterns; narrowing the gaps between regions, between the rural systems and the new approach, based upon territorial cooperation, support the diminution of disparities, focusing the efforts in the priority fields and facilitating the access on the domestic and foreign markets.

The new dimensions of the territorial cohesion and neighbourhood policy enable the construction and implementation of strategic directions focusing on:

Competitiveness – the territorial dimension is of particular importance in the design of competitiveness strategies, for the maximization of the competitive impact at territorial level by approaching the 3 C: *concentration* (surpassing the density differences), *connection of territories* (surpassing the distance factor), *cooperation* (surpassing the division factor). In this respect, the thematic concentration and the concentration of public investments priorities is recommended, in correlation with the main territorial objectives (that make the connection between territorial priorities and economic and social development objectives): accessibility, economic services of general interest, valorization of territorial potential, town networking, supporting functional areas. In this paradigm, the concordance of development initiatives at sectoral, territorial and societal level is absolutely necessary, for the efficient and integrated creation of competitive advantages. Beyond the particular functional relation between the large, the medium and the small-sized firms, the modern economy of cross border type promotes an advanced system of business dynamic transformation, a business ecosystem, which can be represented as a dense socio-economic tissue. The proposed strategic approach comprises a *sectoral level* through the amplification of intra- and inter-branches specialization niches, a *territorial level* through the increase of local economy based on singular production factors (know-how, tacit knowledge, social capital, territorial identity), a *societal level* through the diversification of business plans materialized into economic activities dedicated to the improvement of the quality of life. In the territory, the emergence of genuine territorial economies with planning and decision-making responsibilities gained momentum at EU economy level, mainly after the current programming framework (2007-2013) included the territorial cooperation as a main objective of the cohesion policy (National Competitiveness Strategy 2014-2020). The relevance of this theme for the Euroregion Upper Prut is extremely important, as this is a diverse social and

economic territory, with different business development opportunities at local level, as well as market and regional economy integration opportunities;

Regional development – the socio-economic modelling in terms of regional development presupposes investments for economic growth, employment restructuring and welfare ensurance. The main axes, recommendable to the Euroregion “Upper Prut” are the following: a) strengthening research, technological development and innovation; b) enhancing the competitiveness of SMEs (small and medium-sized enterprises); c) supporting the shift towards a low-carbon economy in all sectors; d) protecting the environment and promoting resource efficiency (Interreg Europe 2014-2020). The possibility to implement the directions specified in this program that promotes the exchange of experiences, knowledge and best practices among the various partners, is facilitated by the existence of certain strategic and operational instruments. The materialization of the objectives and priorities of different operational programs represents the modalities of increasing the convergence areas between the Romanian and Ukrainian entities. The operational programs are the concrete modalities by which modern, institutionalized regional cooperation forms can be established. For instance, Romania-Ukraine Operational Program 2014-2020 has the following thematic objectives: i) support to education, research, technological development and innovation, having as priorities the educational cooperation for facilitating the access to education and promoting and providing support to research and innovation; ii) promoting the local culture and historical heritage protection; iii) improvement of accessibility in the regions, development of transport and of common transport networks and systems (having as priority the development of cross-border transport infrastructure and ITC instruments).

Another operational instrument is the Cross-Border Cooperation Program Hungary – Slovakia – Romania – Ukraine 2014-2020 with generous thematic objectives for the creation of economic and social cohesion areas: a) promoting the local culture and historical heritage protection (focusing upon the tourism function); b) environment protection, attenuation of and adaptation to climate changes (having as priorities the environment sustainable utilization in the cross-border area, conservation of natural resources, diminution of greenhouse gas emissions and of river pollution); c) improvement of accessibility in the regions, development of transportation and networks, of the common transportation systems (having as priorities the development of transport infrastructure to improve the mobility of persons, commodities and the development of information, communication and information exchange technology); d) common safety and security challenges (the priorities being the support to common activities for the prevention of natural and anthropic disasters as well as common actions in emergency situations and support to the development of health infrastructure).

The effects of these operational instruments application can be completed with those induced by the application of strategic instruments envisaging the support to local development through innovation dissemination and ensuring competitiveness, local products export development through the modernization of networks and support platforms for local exporters and optimization of natural resources and heritage utilization and protection (through the modernization and enlargement of the drinking water supply network and sewerage system, creation of a waste management system and building up risk management systems) (Development Strategy of the Region North-East 2014-2020).

The regional strategic vision is based on planned measures promoted by the local and central public administration authorities, under partnership with the social actors, in order to ensure a sustainable and dynamic economic and social development, through the efficient use of local and regional resources. For the North-East Region to become a credible partner (the counties Suceava and Botoșani in particular) within the Euroregion Upper Prut, it should be based both on the experience and knowledge existing at local /regional level, on the identification/understanding of local needs and

priorities and on the sustainable development needs. In this respect, the documents of the National Regional Development Strategy 2014-2020 have established the following priorities (that can be also recommended in the socio-economic areas of the two counties):

- sustainable urban development, integrated to the intervention fields: support to the economic development of towns, environment quality improvement in the urban areas, support to basic infrastructure development, promoting social inclusion;

- improvement of the energy efficiency in the public and private sector, having as intervention fields the increase of energy efficiency of the buildings from the residential area and the increase of energy efficiency of buildings from the public sector;

- development of the infrastructure of regional and local importance, with the intervention fields: rehabilitation of the regional road transport infrastructure; rehabilitation/modernization/enlargement of the educational infrastructure and education quality increase; rehabilitation/modernization/enlargement of health infrastructure, of healthcare services; rehabilitation/modernization/enlargement of social infrastructure and promotion of prevention programs (guidance/mediation) in the field of social services;

- promoting social inclusion and poverty alleviation with intervention field: support for the economic regeneration of urban and rural areas under decline and for the social inclusion of less-favoured communities;

- improvement of the economic environment of regional and local importance, with intervention fields: sustainable use of the cultural heritage with tourism potential; tourism infrastructure creation/modernization having in view the increase of regional attractiveness and competitiveness;

- improvement of environmental conditions at regional and local level, with the intervention fields: rehabilitation of polluted and abandoned industrial sites; rehabilitation/enlargement of drinking water and sewerage networks at local level; increasing the intervention capacity in emergency situations.

Rural development – the territorial cohesion depends on the modernization of territories, on the economic potential increase of the entire space by removing the weaknesses and frailties and the best use of opportunities. In the rural areas that are economically and socially vulnerable, certain measures should be implemented, having in view the following:

- knowledge and innovation transfer,

- increasing farm viability and competitiveness of all farming types and promoting innovative agricultural technology and sustainable forest management,

- promoting the food chain organization, the processing and marketing of agricultural production, the animal welfare and risk management,

- rehabilitation, conservation and consolidation of ecosystems,

- promoting the efficiency of resources and supporting the transition to an economy with low carbon emissions and more resilient to the impacts of climate change,

- promoting social inclusion, poverty alleviation and development in the rural areas (National Rural Development Program 2014-2020)

The cross-border space can be established through the coordination of the policies of local, national and European authorities for the development of programs of actions that can respond to the aspirations and needs of the population from the regions in its component. It can gradually become the space of the multicultural dialogue between the social, economic actors and the local/regional/zonal authorities. The political/strategic recommendations can be grouped into three categories:

- organization and development of the cross-border area through the technical assistance development and cooperation structuring;
- focusing on the cross-border specificities within the regional, national and European policies; “capitalization” by supporting the exchange of good practices, promoting the knowledge and information referring to the cross-border space and by the valorization of acquired experience.

Taking into account the current state of social and economic development of Chernivtsi oblast rural territories and the existence of joint problems of adjacent territories’ development in Ukrainian-Romanian cross-border region, it is necessary to activate cooperation in terms of the design of a joint strategic vision of bordering rural territories’ development, in particular through:

signing bilateral agreements and treaties on cooperation at regional and local level;

elaborating joint strategies and programs of bordering rural territories development, regional programs of cross-border cooperation development with the perspective of joint large-scale projects implementation, in particular the construction of roads to new border-crossing points and finishing the Marshyntsi – Lunca bridge construction;

creation of cross-border agriindustrial parks and zones, agricultural clusters and other cross-border cooperation forms, or implementation of existing projects initiatives;

development of bordering infrastructure, in particular opening of the border crossing point Dyakivtsi – Rakovets as soon as possible, with 1.8 mln Euro allocated for its construction. This will contribute to strengthening cooperation in all spheres of bordering territories development and activation of investment attraction from Botosani county to neighboring regions of Chernivtsi oblast.

It is important to activate cooperation in terms of Joint Bukovina Strategy development (according to the example of existing joint “2014-2020 Cross-Border Cooperation Strategy of Lublin voivodship and Volynska oblast, Lvivska oblast and Brest oblast”), directed to the development of transit and tourism potential of the region, development of bordering infrastructure and border-crossing points, attraction of investment into the agrarian sector, etc. Such initiative was discussed back in 2008 between Chernivtsi oblast and Suceava county. Their bilateral cooperation in terms of strategy development and its further implementation was bound to become the driving force and engine of Euroregion “Upper Prut” development.

Cross-border cooperation directed to the development of rural territories from the “Upper Prut” Euroregion also aims to implement labor potential of the rural residents and to meet the needs of enterprises and organizations for the employees of a certain qualification level through the removal of barriers to bordering rural residents’ mobility, granting them the qualitative and reliable information and improvement of entities’ cooperation at cross-border labor market, etc – thus maintaining cross-border labor market functioning. The “Upper Prut” Euroregion can be both the initiator and coordinating institution in implementing the following tasks directed to the cross-border labor market organization:

1. to conduct regular and systemic monitoring of cross-border labor markets in order to track the scales of migration processes in the bordering regions and the basic employment and labor mobility problems of the rural residents and to timely solve them as well as to develop up-to-date employment strategy and to design migration policy according to the challenges of modern migration processes and intensive employment policy of neighboring countries. Monitoring can be implemented by oblast state administrations, departments responsible for cross-border cooperation along with the relevant departments on the other side of the border, statistical offices in oblasts, regional employment centers and Euroregions.

2. to create coordinating and information centers on the basis of methodological principles of EURES cross-border partnerships of European Employment Services in order to maintain

vacancies exchange at cross-border level, to monitor and analyze cross-border labor markets, to collect cross-border statistics, to create joint databases and information centers. Such coordinating and information centers are often created within the acting Euroregions that can be coordinating structures on cross-border labor markets.

3. to conduct marketing at cross-border labor markets that by its nature will be the combination of labor force marketing and region's marketing and will perform analytical (marketing analysis of cross-border labor market), information (providing information to the entities and participants of cross-border labor markets) and social (improvement of labor prestige of cross-border labor paracircular migrant, attractiveness of cross-border region) functions. Major marketing tasks at cross-border labor markets are:

- cross-border labor market condition analysis, assessment and forecast;
- characteristics of basic parameters of marketing environment and the factors of influence on cross-border labor market;
- detection of obstacles on the way to concrete cross-border territory mobility and development of solution proposals;
- defining the main entities that act on the cross-border labor market and the peculiarities of their trends and motivations;
- examining market needs, in particular detection of the need for staff training and retraining according to market conditions;
- development of short-, medium- and long-term forecast of cross-border labor market development and of the need for the employees having relevant qualification;
- development of marketing communications system for population's information on available vacancies and workforce proposition on both sides of the border, etc.

4. to activate submission of projects to obtain financing of cross-border labor markets development by further EU Programs:

- European Neighborhood and Partnership Instrument – in order to establish closer cooperation and deep economic and regional integration in the fields of labor migrants rights maintenance, social protection, infrastructure development, etc;
- European Development Fund – aiming at economic and social development, human resources development, integration and regional cooperation establishment;
- European Instrument for Democracy and Human Rights – for the development of democracy, rule of law, respect for human rights and fundamental freedoms, in particular maintenance of working population mobility;
- Development Cooperation Instrument – in order to support development of non-governmental entities and local authorities, regulate migration processes, maintain working population mobility, promote personal development, etc;
- Instrument for Stability – in order to prevent conflicts, fight against the consequences of natural disasters, promote political stabilization. This is especially important in terms of the unstable situation in the eastern part of the country, increasing amount of refugees in the Western regions, possible outflow of workforce from all regions of the state.

CONCLUSIONS

The bordering rural areas of Ukraine and Romania, which are the part of the Euroregion “Upper Prut” (Chernivtsi region of Ukraine and Botosani and Suceava counties of Romania) according to the typology used in the EU can be classified as predominantly rural regions (more than 50% of population is rural). The territories from the both sides of the border suffer from demographic decline. Same time in the Ukrainian part of the cross-border region, unlike the Romanian part, the natural decrease of population is followed by the migration outflow from the rural areas. Due to these features of the settlement, one of the most important sectors of the economy in the investigated cross-border region is agriculture. However, in Romania in terms of number of active enterprises agriculture is much inferior by the processing industry, construction industry, transport and storage facilities, while in the Chernivtsi region the possibility of diversification of economic activities is significantly limited and the vast majority of enterprises in rural areas are working in agricultural sector. Despite the fact that due to the restructuring of the socialist economy in Romania and slow development of private enterprises the number of job places in the rural areas of Botosani and Suceava counties decreased by almost a half compared to 1992, the share of employed rural population remained significant – 65%. But in the Chernivtsi region the problem of unemployment among the rural population is much larger: more than 65% of all registered unemployed amounted in rural residents.

Taking into account the periphery of bordering rural territories and their lower social and economic development level compared to the central regions of countries, it is possible to increase the competitiveness of rural areas only in the case of cooperation with adjacent regions of neighboring countries. The asymmetry in the levels of social and economic development of Ukraine’s and Romania’s bordering territories, namely the difference in terms of wages, of self-realization possibilities and the disparities of workforce distribution, influences the growth of migration flows. Therefore, the competitiveness in the Ukrainian-Romanian cross-border region will be defined by potential possibilities of the territory to create necessary conditions to meet the residents’, business and investors’ needs, etc. This stipulates activation of cross-border cooperation in order to establish intensive formal and informal cross-border markets of goods, services, capital and human resources. Their competitive ability in its turn will define the competitive ability of cross-border regions or space.

The development of Chernivtsi oblast rural territories should target the implementation of modern entrepreneurship development programs having in view the attraction of finances of labor migrants and bordering trade participants into the sphere of legal business: cross-border tourism, infrastructure and transit services spheres, creation and functioning of warehouses, storages, fairs-exhibitions centers, activation of subsidiary business, etc. The agricultural activity in the bordering regions of the oblast should be oriented to the development of food products export to Romania’s bordering regions. In particular, this concerns the production of vegetable farming and gardening, industrial crops and their processing products. At the same time, in the bordering area regions, the processing facilities of the imported goods, which can come to the local processing enterprises in enough quantities, should be developed more intensively.

Nowadays, the lack of a joint vision on the development of adjacent bordering rural territories of Ukraine and Romania and the poor institutional and legal basis of bilateral relations at regional and local levels do not allow for an efficient development of bordering rural territories.

The following are the top-priority steps in terms of cross-border cooperation efficiency increase from the viewpoint of their influence on relevant territories development according to the experts in

Chernivtsi oblast:

- strengthening the institutional capacity of local executive authorities and local self-governmental bodies in terms of preparation and implementation of joint cross-border initiatives;
- adaptation of national legislation to the EU rules, regulations and standards;
- development and introduction of new types and forms of cross-border cooperation;
- efficient and timely introduction of cross-border cooperation programs and simplification of projects registration procedures and international transfers within the projects;
- improvement of cross-border cooperation financial maintenance through national co-financing of CBC projects;
- predictability of legislative initiatives;
- creation of electronic basis of CBC and ITA projects with classifier in terms of Ukraine's regions and establishment of electronic document management;
- development of existing development strategies for the regions;
- strengthening and development of cross-border cooperation directions;
- bordering trade development;
- improvement of bordering infrastructure condition.

The SWOT analysis of the rural area of EPS-RO and Chernivtsi oblast has identified the common strengths, the weaknesses, opportunities and threats for both sides, which can help the decision makers to design the future policies for an integrated strategy for the investigated Euroregion. A synthesis of the common findings is showed in Annex.

Among the identified strengths, in the case of the analysis of the population and labour force, in both rural areas, there is a high population density and availability of skilled personnel in traditional, local activities. These two common features recommend the analysed area for policies oriented to the development of local business with traditional origins, which can use the local available labour force. In this way, the migration can be stopped.

The analysis of the social and cultural dimension shows that the area, in both countries, has an important cultural-historical and ethnographic heritage represented by numerous cultural objectives (churches, monasteries, museums, memorial houses, mansions, inns and monarch courts), also unique natural monuments. All these represent possibilities of development for the future.

The analysis of the agriculture, forestry and pisciculture shows that, there are positive structural changes through land restitution to former owners and private properties prevail nowadays. Vegetables and cereals represent the main crop. Private market-oriented agricultural holdings have also emerged. There are rich natural and anthropic resources favourable for significant historical and cultural tourism activities, which are the main strengths for alternative activities for agriculture, forestry and pisciculture.

The analysis of the transportation and technical infrastructure criteria identifies that TEN-T road and railway networks are the main strengths for the development of the area. Beside these, the sewerage networks, the gas and hot water supply networks constantly increased.

The analysis of the weaknesses of the rural areas from both countries shows that they have many common characteristics.

First of all, the analysis of the population and labour force shows that there is a demographic decline, with low fertility and demographic ageing of population and labour force presence in economic activities. As a consequence, the phenomenon of elderly population feminization is already present, also because of the strong external migration of men. The development level of the investigated area also influenced the unemployment rate, which is higher than in other areas.

The social and cultural dimensions show that there is a descending trend of educational units (especially secondary units) and enrolled school population. Still, deficient healthcare staff exists, precarious remuneration in the healthcare system and inadequate endowment of public units with healthcare equipment, too.

The analysis of agriculture, forestry and pisciculture identified that the (semi-) subsistence farms are still present and their efficiency is low. There is an inadequate implementation of intensive technologies. Crop production prevails in total agricultural production because the livestock sector experienced decline after 1990. Soil degradation has emerged as a result of inadequate utilization of fertilizers.

Among different other economic activities, tourism have experienced negative influences due to the lack of financial resources for the renovation of historical buildings.

The analysis of the transportation and technical infrastructure shows that the highways are missing and the modernisation of the rural roads is still weak. There is also a low coverage of localities/population with drinking water supply networks, sewerage systems and natural gas supply networks.

The study of the opportunities of the investigated areas did not find common features as regards the population and labour, except for the possibilities of cross border cooperation intensification for the stabilisation of the population in this area, exchange of experience, or the development of the area by common trainings and other similar activities. We can see the same opportunities for the social and cultural dimension.

The agriculture, forestry and pisciculture show that the common features of the area and the opportunities are the forestry activities and the livestock production potential, with expansion possibilities for milk production and dairy industry. At the same time, there is a great pisciculture development potential due to the hydrographic potential. The livestock could represent a good opportunity for the expansion of milk production and dairy industry, because of the long traditions in the field. For other economic activities, we identified that tourism is the best development modality of the area (especially green and rural tourism), including the diversification of recreational activities (development of resorts and recreational areas).

Having in view the transport and technical infrastructure dimension, the area could potentially be a region with a highly developed transport infrastructure because of the presence of the TEN-T road and railway networks.

The main threats for the future, identified by the analysis, based on the same criteria, show that the future policies must take into account the continuation of the diminution of the population due to the continuation of the migration phenomenon and low natality. At the same time, the unemployment can grow.

If we analyse the social and cultural dimension, the main threat could be the state budget allocated to education.

If we analyse the agriculture, forestry and fisheries sector, the threats should take into account the perpetuation of (semi-) subsistence farms (small farms), with no legal status, which produce the bulk of agricultural production for self-consumption (especially livestock production), and the perpetuation of the imbalanced structure of agricultural production.

In the case of the other economic activity dimension and the transport and technical infrastructure, the lack of own financial resources and the non-utilisation of the European funds (for Romania) could be the main threats for the future.

All these common characteristics of the investigated area are useful for future policies of the authorities in designing an integrated Euroregional strategy.

REFERENCES

1. A brief history of WWOOF. Retrieved from: <http://www.woof.org/history.asp>.
2. Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of Romania on local border traffic. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_062
3. Bruchovych, H. V. (Eds.). (2014). Secondary schools at the beginning of the academic year 2014/15 (Statistical Bulletin). Chernivtsi: Main Department of Statistics in the Chernivtsi region. [In Ukrainian]
4. Dyshluk, N.I. (2011). Rural green tourism as an alternative for rural development. Scientific Bulletin of NUBiP of Ukraine, 163, part 1, pp. 60-66.
5. Karmazina, O. O. (Eds.) (2015). The housing stock of Ukraine (Statistical Bulletin). Kyiv: State statistics service of Ukraine. [In Ukrainian]
6. Karmazina, O. O. (Eds.). (2014). Socio-economic situation in rural settlements of Ukraine. Statistical yearbook. Kyiv: State statistics service of Ukraine. [In Ukrainian]
7. Kishchak, I.T., Korneva, N.O., Novikov, O.Y. (2014). Bulletin of agrarian science of Prychornomor'ya, 3(1), pp. 3-15. [In Ukrainian]
8. Knowledge and Expertise in European Programmes. Retrieved from: <http://www.keep.eu/keep> [In English]
9. Korobka, S.V. (2012). Green tourism as a factor in improving the competitiveness of rural areas. Retrieved from: tourlib.net/statti_ukr/korobka.htm.7. [In Ukrainian]
10. Kulish, I.M. (2013). Eco-tourism as a factor of rural development in Ukraine. Economics of Agri-Productive Complex, 2, pp. 80-85 [In Ukrainian]
11. Kulish, I.M., Tsymbalista, N.A. (2015). Diversification of economic activities in rural areas of Chernivtsi region. Road map of the world economy: materials of International scientific-practical conference, 28-29 October 2015. Donetsk: Donetsk National University of Economy and Trade named after Tugan-Baranovsky, pp. 121-123. [In Ukrainian].
12. Kyfyak, V.F. (2003). The organization of tourism in Ukraine. Chernivtsi: Zelena Bykovyna, 312 pp. [In Ukrainian]
13. Latynin, M.A., Prymolenna, L.M. (2012). State regulation of rural green tourism in Ukraine. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_1_13.pdf. [In Ukrainian]
14. LIST of European Groupings of Territorial Cooperation – EGTC. Brussels, 1 September 2015. Committee of the Regions of the EU. Official site. Retrieved from: <https://goo.gl/4DjXaj> [In English]
15. Macrae, F., Macrae, F., Wright, S. (2015). Bacon, burgers and sausages are a cancer risk, say world health chiefs: Processed meats added to list of substances most likely to cause disease alongside cigarettes and asbestos. Daily Mail, 22 October 2015. Retrieved from: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3285490/Bacon-burgers-sausages-cancer-risk-say-world-health-chiefs-Processed-meats-added-list-substances-likely-cause-disease-alongside-cigarettes-asbestos.html>. [In English]
16. Maksymenko, A. O., Tsymbalista, N. A., Bas-Yurchyshyn, M. A. (2015). Evaluation of the demographic potential formation conditions in the rural areas of the Western Ukraine. News of science and education, 10(34), 58-68. [In English]
17. National Institute of Statistics Database. TEMPO-online. Retrieved from <http://statistici.insse.ro/shop/>
18. Nepochatenko State policy in the sphere of rural development: domestic realities and European experience. (2012). Scientific papers of Poltava State Agrarian Academy. Series: Economics. 4, volume 3, pp. 149-153. [In Ukrainian]
19. Osaulenko, O. H. (Eds.). (2014) Statistical yearbook of Ukraine for the year 2013. Kyiv: State statistics service of Ukraine. [In Ukrainian]
20. Population of Chernivtsi region in 2014: [statistical yearbook] / Main Statistics Service in Chernivtsi region. – Chernivtsi, 2015. – 153 p.
21. Prokopenko, O.M. (Eds.). (2015). Agriculture of Ukraine: Statistical yearbook for the year 2014. Kyiv: State statistics service of Ukraine. [In Ukrainian]

22. Prokopenko, O.M. (Eds.). (2015). Balances and consumption of basic foodstuffs in Ukraine. Statistical Yearbook for the year 2014. Kyiv: State statistics service of Ukraine. [In Ukrainian]
23. Prokopenko, O.M. (Eds.). (2015). Livestock of Ukraine. Statistical Yearbook for the year 2014. Kyiv: State statistics service of Ukraine. [In Ukrainian]
24. Rotar, A. V. (Eds.). (2014). Statistical yearbook of Chernivets'ka oblast' for the year 2013. Chernivtsi: Main Statistics Service in Chernivtsi region. [In Ukrainian]
25. Rotar, A. V. (Eds.). (2014). Tourism and recreation in the region: Statistical yearbook. Chernivtsi: Main Statistics Service in Chernivtsi region. [In Ukrainian]
26. Scientific-practical seminar "Organic beekeeping: requirements, certification, experience". Retrieved from:
http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/140411_Seminar_Chernivtsi_enua.pdf.
27. State and prospects of infrastructure development of regions of Ukraine. Retrieved from <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf> [In Ukrainian]
28. Strategy of rural areas of Chernivtsi region development for the years 2011-2015. Retrieved from:
http://eep.org.ua/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%8B.pdf
29. Support for regional development policy in Ukraine. EuropeAid/132810/C/SER/UA. Access to donor and investment resources in regional development 2015. Retrieved from: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/upload/Funding_Guide_UA.pdf
30. Tax Code of Ukraine. Retrieved from: www.rada.gov.ua.
31. The Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation". Retrieved from: www.rada.gov.ua
32. The program of economic and social development of the Chernivtsi region in 2014. Retrieved from [http://ukb-oda.cv.ua/files/dodatok%20\(1\).doc](http://ukb-oda.cv.ua/files/dodatok%20(1).doc) [In Ukrainian]
33. The state of the registered labor market of the Chernivtsi Oblast in 2014 / Chernivtsi Regional Employment Agency. Retrieved from:
http://www.dcz.gov.ua/chn/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=F409C0F00DD84E1614511B43FE8B07FA?art_id=27874.
34. Tkach, Y.V., Tkach, S.V., Vardevanyan, V.A. and others. (2015). Chernivtsi Oblast Development Strategy for the period until 2020 (project). Chernivtsi. [in Ukrainian]
35. Tourism development and promotion strategy in Suceava county; Socio-economic development strategy of Botoșani county, 2014-2020
36. Tsymbalista, N.A., Kulish, I.M. (2015). Agrotourism as a strategic dimension of agricultural development. Agrarian science, education, production: European experience for Ukraine: materials of International scientific-practical conference (November 17-18, 2015, Zhytomyr). Zhytomyr: ZhNAEU, pp. 727-728
37. Yevtushevskyy, M.N., Avdeev, A.S., Buhlo, D.O. (2013). Features of hunting in Kharkiv region. Bulletin of TsNZ APV of Kharkiv region, 14, pp. 190-195 [In Ukrainian]
38. Zhuk I.M. (Eds.). (2015). Ukraine in numbers. Kyiv: State statistics service of Ukraine. [In Ukrainian]